

D. Angelescu

STUDII FOLKLORICE

No. 182

DE ACELAȘI AUTOR :

ELEMENTE TURCESCÎ ÎN LIMBA ROMÂNĂ. Bucurescî, 1885 (A doua edițiune în preparațiune).

ÎNFERCABE ASUPRA SEMASIOLOGIEI LIMBEI ROMÂNE. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor. Operă premiată de Universitatea din Bucurescî, 1887.

STUDIU DIALECTOLOGIC ASUPRA GRAIULUI EVREO-GERMAN. Partea I. Bucurescî, 1889.

LINGUISTICA CONTEMPORANĂ. Discurs de deschidere a Cursului de Filologie comparativă la Facultatea de Litere din Bucurescî, 1890.

RAPORTURILE ÎNTRE GRAMATICA ȘI LOGICA. Studiū de Linguistică generală. Prelegeri ținute la Universitate. Bucurescî, 1891.

AUTORII ROMÂNI MODERNI, III ed. Craiova, 1895.

ISTORIA FILOLOGIEI ROMÂNE CU O PRIVIRE RETROSPECTIVĂ ASUPRA ULTIMELOR DECENII (1870—1895). Studii critice. A II edițiune. Bucurescî, 1895.

BASMELE ROMÂNE ÎN COMPARAȚIUNE CU LEGENDELE ANTICE CLASICE ȘI ÎN LEGĂTURĂ CU BASMELE POPÓRELOR ÎNVECINATE ȘI ALE TUTUROR POPÓRELOR ROMANICE. Studiū comparativ. Operă premiată și tipărită de Academia Română. Bucurescî, 1895.

Va apare succesiv :

ROMÂNISMUL DIN PUNCTUL DE VEDERE ETNOGRAFIC, LINGUISTIC ȘI PSICHOLOGIC : Vol. I Etnografia antică și modernă a Daciei (*în preparațiune*). Vol. II Limba română și dialectele ei în raport cu limbile surori. Vol. III Literatura populară română în legătură cu a popórelor învecinate.

398
S 15

F 73782(1ex)

STUDII FOLKLORICE

CERCETĂRI ÎN DOMENIUL

LITERATUREI POPULARE

DE

LAZĂR ȘĂINEANU

BUCUREȘCI

EDITURA LIBRĂRIEI SOCECŪ & Comp.

21, CALEA VICTORIEI, 21

1896

61

Biblio
Biblioteca
Cota
Inventar

B.C.U. Bucuresti

C500881

Biblioteca ~~73 782~~
Cota
Inventar 500881

17982
Anul

BUCURECȘI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

Strada Berziș, 59

41,769.

P R E F A Ț Ă

Studiile de literatură populară, ce le oferim cititorilor, apar acum pentru întâia oară reunite în volum. Cele mai multe dintr'însele se presentă sub o formă cu totul modificată și adesea într'o nouă redacțiune.

Cu cât se întindea orizontul cercetărilor noastre, cu atât părerile anteriore despre originea istorică a unora din credințele poporului român ni se părea mai șubredă. Și odată cu îmbrățișarea întregului domeniu comparativ al faptelor, am ajuns la conclusiunea, că originea istorică trebuie aprópe pretutindenea înlocuită cu rațiunea psihologică.

În nisce chestiuni atât de delicate ca cele relative la viața sufletéscă a popórelor, modificarea rezultatelor e óre-cum o necesitate inerentă caracterului unor asemenea studii. Lărgirea perspectivei conduce într'un mod inevitabil la o

concepțiune mai generală și mai solidă a lucrurilor.

Gruparea metodică a faptelor împrumutate din toate țările locuite de Români constituie punctul de plecare în cercetarea fenomenelor folklorice. Acest substrat durabil e apoi consolidat de elemente similare luate de la popoarele învecinate și înrudite, oferind prima contribuțiune de analogii etnice. Clădirea se ridică ast-fel treptat și ea se desăvirșesce prin alăturarea fenomenelor paralele de ordine antropologică.

Folosul principal al unei asemenea procederi comparative este, că preservă de vederi unilaterale într'un domeniū, în care scrutatorul e expus a se potieni la tot pasul, dacă nu se lasă a fi călăuzit de multipla realitate a faptelor.

Primul nostru studiu e consacrat *Dilelor Babei* și legendei despre *Dochia*. El a format tesa de doctorat a autorului și a apărut mai întâi franțuzesce în *Romania* din Paris. El este destinat a familiariza pe cititor cu spiritul și cu metoda, proprii unor asemenea investigațiuni.

După ce urmărim legenda *Meșterului Manole* în poesia populară neo-grécă, supunem unei cercetări amănunțite *Ielele* sau *Dinele rele* după credințele poporului român. Acest studiu, publicat mai întâi în Revista d-lui Tocilescu, se presentă aci într'o nouă redacțiune, ca formă și ca fond. Reluarea materialelor ne a făcut să revenim asupra

primelor rezultate și să ne alăturăm de aceia cari au căutat explicațiunea fenomenului într'un moment psihologic.

Studiile următoare asupra *Căpcăunilor* și asupra *Jidovilor — Tătari* (apărute pentru întâia oară în Convorbirile Literare) au încercat asemenea o remaniere profundă și rezultatele lor au fost puse în armonie cu stadiul mai înaintat al cunoștințelor folklorice.

Schița despre modul cum poporul concepe știința și aceea despre *Graul fără cuvinte* relevăză intima conexiune între limba și psihica populară.

Tóte aceste cercetări sînt destinate a scóte în relief principiul psihologic, care n'a dobândit încă tótă valórea ce merită în domeniul literaturii populare.

Lazăr Șăineanu.

București, 15 Noemvrié 1895.

ȚILELE BABEI

ȘI

LEGENDA DOCHIEI

La cele din urmă țile ale lui Fevruarie și la cele dintâiu din Martie — sau la sfîrșitul lui Martie și la începutul lui Aprilie — se rapórtă o tradițiune populară, pe care o regăsim, nu numai la Români și la popórele din peninsula balcanică, dar în mai tótă Europa. Reîmprospătarea vremii geróse din ultimele țile ale iernii pare a fi isbit pretutindenea închipuirea poporului, care s'a încercat a da faptului o explicare plausibilă. Pornirea sa firéscă către personificare a creat ast-fel o legendă puțin nuanțată de la un popor la altul. Acéstă asemănare a plăsmuirii populare în diferite zone provine dintr'o necesitate psihologică: același fenomen a dat naștere unei concepțiuni identice. Acésta însă nu împiedică, ca fie-care versiune să-și păstreze întipărirea locală sau națională și

sărbătorea matrónelor, *Matronalia*; Româniî numesc acéstă și *Dilele Babelor*, cari ar fi «festum matronarum» al Romanilor, cu tóte că Româniî nu le țin cu nici o solemnitate și cu tóte că ele cad, nu la întâiũ, ci către sfirșitul lui Martie. Ele nu sunt alt-ceva, la urma urmelor, de cât «érna babelor», o locuțiune, care corespunde cu germanul *Weibersommer*.

Și aiurea: «La începutul primăverii tinerii numai se încumet a eși la câmp, pe când babele se țin lângă sobă, precum frumosul timp al tómei se numesce la Germani *Weibersommer*»¹⁾.

Un alt scriitor austriac, medicul Andreas Wolff, atestă existența tradițiunii Babelor în Moldova la începutul acestui secol: «Dacă de la Iași ne întórcem în spre N. către județul Némț, aflâm la Pétra faimosul Ceahlău, muntele cel mai înalt al Moldovei. Imaginațiunea exaltată a lui Cantemir și-a reprezentat pe vârful acestei stânci înalte o figură femească, din ale cărei părți naturale apa, țisnind ca dintr'un isvor nesecat și prăvălindu-se peste stânci prăpăstiose, se varsă în riul Tazlău. Precum acéstă statuă era curată închipuire, tot ast-fel cele 20 de oi, pe cari le amintesce același scriitor renumit, nu sunt de cât nisce stane înălțate, ce natura le formase în chip de animale. Ce-î drept, și ađi încă Moldoveniî povestesc un basm despre

¹⁾ Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*. Wien, 1781, vol. II, p. 57 și 314.

o păstorită bētrână, care și-ar fi păscut cele 20 de oi pe vârful acestei stânci și avuse nenorocirea de a împietri acolo odată cu oile sale. Dar ómenii cu minte vęd în acea massă de pētră din vârful muntelui pur și simplu un joc al naturei¹⁾».

Alexandri, la pastelul «Sfirșitul iernii» :

S'a dus zăpada albă de pe întinsul țerii,
S'aũ dus țilele Babeĩ și nopțile vegherii...

face următoarea notă : «Românul caracterisēză sub forme poetice saũ glumețe tóte varietățile timpului. Ast-fel îi place a numi *Dilele Babeĩ*, țilele cele dintăiũ ale luneĩ lui Mart — *giboulées de Mars* — preținđend că ele sunt nesuferite ca o babă, care se cértă necontentit și plânge și nu lasă pe nime în pace...»²⁾.

Bucurescenii povestesc următoarele despre baba Dochia : În cele nouē dintăiũ țile din Martie, când e plóie, ninsóre, lapoviță, se țice că baba Dochia avea nisce oițe și că s'a urcat la munte să le dea pășune. Martie ar fi prevenit-o, că nu-ĩ încă timp, dar ea îi rēspunse cu cuvinte batjocoritóre. Imbrăcându-și cele nouē cojóce³⁾, și-a luat oile și

¹⁾ Wolff, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*. Hermannstadt, 1805, vol. I, p. 21.

²⁾ Alexandri, *Poesii*, vol. III, p. 190.

³⁾ Grimm atribue o valóre mitică locuțiunii populare germane despre Fevruarie (numit *Sporkel*): «Spörkelsin are șepte cojóce, unul maĩ lung de cât altul, ce le scutură — adică așțã vint». V. *Deutsche Mythologie*, p. 749.

s'a suit în munte. Martie, ca să-și răsbune de insulta suferită, dete o strașnică geruiață și o ploie, care se prefăcea într'un poleiū ca sticla. Dar baba Dochia înainta mereū nepēsându-ī de amenințările vremii. În prima ȓi lepădă un cojoc și așa câte unul în fie-care din cele șapte ȓile următore, până ce în a noua ȓi ea înghețā acolo în vîrf cu tôte oile sale ¹⁾).

Pe Bucegī, una din ramificațiunile Carpaților, s'află o stâncă numită *Babele*. Ciobanii, spre a talmăci stanele de pētră de pe acolo, povestesc o legendă analógă, versificată de d. Sava N. Șoimescu ²⁾).

În cele nouē dîntăiū ȓile din Martie, baba Dochia, o babă rea și încăpēțanată, a umblat pe vîrfurile Carpaților cu cele nouē capre ale sale. Înăsprită de o lungă érnă, ea voi cu orī-ce preț să-și ducă turma să pască înainte de timp, ȓicēnd :

*Hăi, căprițe, hăi !
De-o vrea Dumneȓeū, de n'o vrea !*

Dar, după ce pribegī pe munte nouē ȓile, baba Dochia încremenī de frig, ba chīar împietrī cu turmă cu tot pe platoul, ce este d'asupra obirșiei Ialomiței și pe care păstorii īl numesc

¹⁾ Acēstă notiță mī-a fost împărtășită de răposatul Ispirescu. Fie-mī permis a mē folosi de acēstă ocasiune spre a aduce un omagiū suprem memoriei venerabilului unchēs, care a fost pentru mine adevēratul dascāl întru ale poporului.

²⁾ *Poesiī lirice*. Bucurescī, 1883, p. 72—76; cf. p. 69—71.

Babele. Acolo se vede și astăzi o pétră înaltă ocolită de alte nouë pietre mai mici, cari înfățișează pe baba Dochia cu turma sa.

§ 2. *Elementul topografic.* Acesta ne conduce la cercetarea elementului topografic, care jôcă un rol important în evoluțiunea legendei noastre.

Omul naturei vede în fie-care manifestare cosmică o personificare, un agent necunoscut. Pus în fața unei asemenea manifestări, el tinde a-și satisface curiozitatea, a-și da sémă de ceea ce impresionează închipuirea sa. Și atunci dînsul caută, în sfera experienței sale, cauza plăsmuită a realității înconjurătoare.

În acest mod se nasce legenda.

Poporul vede o stâncă cu chip de om: această vedere impresionează închipuirea lui și reclamă de la dînsa răspuns la vecinicul «pentru ce?». Conformațiunea stâncei îi procură materia explicațiunii: ea fusese odinióră o ființă omenescă; asociațiunea ideilor îi dă forma ei: prefacerea ei în pétră trebuie să fie urmarea unui blestem — împietrirea fiind pretutindenea considerată ca o pedépsă pentru nesupunere sau sumeție. Precum Biblia ne arată pe femeia lui Lot prefăcându-se într'o stană de sare pentru neascultarea ei, tot ast-fel figurează împietrirea în basmele noastre ca cea mai strașnică pedépsă a unei nelegiuii sau răsbunări ¹⁾.

¹⁾ Comp. basmul muntén «Omul de pétră» la Ispirescu, *Basme*, p. 112—119.

Să menționăm acum câte-va alte localități, cărora poporul le atribue o origine legendară analoă. Tradițiunea despre petrificarea unei babe împreună cu oile sale în diferite stânci este destul de veche.

Pe piscul Ceahlâului se vedea, încă pe timpul lui Cantemir, urmele unei figuri împietrite, pe care învățatul Domn o descrie ast-fel: «În mijlocul muntelui se vede un stîlp de p tr  for te vechiu de cinc  coț  de înalt, pe care se  nchipuiesce o babă cu două-zeci de oi, din a căreia parte firéscă curge neconținut un isvor».

Cantemir 'și dă cu părerea, că acel chip «cu adevărat a fost p g nilor pentru închinare idol sc , ai căror închinători erau obicinuiți ori prin mijlociri firesci ori prin farmece să facă vre un lucru, cu care să aducă minuni și cugetări de dumnezeire pentru prostimea cea lesne credincios » ¹⁾.

În Muntenia, în județul Mehedinți, regăsim asemenea o st nc  antropomorfă sub numele de *Babele*. «Apr pe de cataracte, în marginea Dunării, se înaltă un spic de st nc  din muntele de

¹⁾ Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. C. Negruzzi, p. 47—48; *Descriptio Moldaviae*, ed. Academi i Române, p. 24—25: In medio montis Czahlow statua conspicitur antiquissima, quinque ulnis alta, vetulam ovibus ni fallor XX cinctam referens, e cujus naturali parte venis aquae fons profluit... Probabile est, inservisse eam statuam idolorum gentilium cultui, cujus administri solenne habebant, vel naturae, vel magiae artibus aliquid efficere, quo admirationem possint et divinitatis opinionem creduli plebi injicere.

aci, pe care privindu-l cine-va din depărtare, îi se pare că vede două chipuri de om ca nisce statui de pétră înfipite în stâncă : unul este mai mic altul mai mare...»

Tradițiunea respectivă locală sună ast-fel : Pe când sfintul Petru — numele unui pusnic din acea localitate — se afla tare bolnav, a trimis pe nisce babe după buruieni de lécuri în țera sêrbescă, cari aũ întârđiat fórte mult venirea lor și pe când sfintul era aprópe să-și dea sufletul, vęđend că ele nu mai vin, a trimis în două rînduri în calea lor să privegheze din sprincéna munților, dacă se vęd venind și-i s'a spus că nu se vęd ; iar a treia óră, pe când sfintul 'și dedea ultima suflare, i s'a spus, că babele se vęd odihnind pe o pétră în apropiere. Atunci sfintul le a blestemat, đicend : Steiũ de pétră să se facă ! Și așa a rămas până astăđi »¹⁾.

Platoul de asupra obîrșiei Ialomiței, care înfățișeză o stană de pétră ocolită de alte mai mici în formă de capre, păstorii îl numesc *Babele* și povestesc în privința lui o tradițiune raportată mai sus.

La isvorul Argeșului o stană pe pajiștea mare pórtă numirea de « *Căprăresă* », despre care bętrâniĩ spun acéstă tradițiune : O dată a fost

¹⁾ Dimitrescu, Note asupra monumentelor, ruinelor și locurilor însemnate istorice din județul Mehedinți în *Revista* d-luĩ Tocilescu, An. I, vol. I, p. 164—165.

o babă caraghiosă, care, plecând în timp de érnă la un loc în urma unei prinsori ce făcuse și apucând'o pe drum o plóie și un viscol fórte mare, i-a fost cu neputință de a se mai putea apëra în contra asprimii timpului nici cu cele nouë cojóce, cu cari se afla îmbrăcată, și a murit îndată împreună cu nouë capre, ce luase cu sine, prefăcându-se în pétră, precum se vede și astăzi¹⁾.

O tradițiune românescă din Macedonia, ce a bine-voit a-mi comunica d. Caragiani, s'ar putea întitula «*Dile de împrumut*», căci scóte în relief un motiv, ce-l regăsim mai cu sémă în paralelismele occidentale ale legendei.

În localitatea Cutra din Tesalia, nu departe de satul Zaren, unde se cobórá păstorii tómnă de staū până după Pasce, se află o stâncă sterilă, care, privită de pe câmpie, pare a înfățișa o babă înconjurată de mai multe oi. În vremile acelea întâile trei luni ale anului se urmaū într'o ordine deosebită de cea de astăzi: Ianuarie, Martie, Fevruarie. Trecënd odiniórá ultima đi de Martie, o babă se duse spre séră și bajocori pe Martie, că nu i-a făcut nimic cu tóte amenințările sale. Martie, ca s'o pedepséscă, rugă pe frate-sëū Fevruarie să-i mai dea douë đile. Acesta îi îngădui cererea și-l puse îndată după dînsul. Atunci Martie ridică furtuni și lipi pe baba cu oi de stâncă, ce se vede și astăzi.

¹⁾ Marțian, *Anale statistice și economice* (1868), p. 120.

Privitor la Baba (*Môșa*) din muntele Codrughionului, răposatul C. A. Bagav a publicat următoarea tradițiune.

O babă, plictisită de o érnă lungă, ajunsă la sfârșitul lui Ianuarie. Amăgită de 1 Martie, baba 'și mânâ eđii la muntele Codrughionului, desfîdînd pe Martie că n'ar putea să-i mai strice. Atunci Martie rugă pe Fevruarie, care era de 30 de ڟile, să-i împrumute lui două. Baba, surprinsă de viscole și de omeți, încremeni cu eđii cu tot într'o stîncă, înconjurată de alte mai mici. Iar Fevruarie, care rămase numai de 28 de ڟile, se numi de atunci *Scurtul*¹⁾.

II

Un basm bănațen, publicat de frații Schott sub titlul de «Dilele Babei» (*Die Altweibertage*), caută a explica originea acestei numiri.

Iată resumatul editorilor : Doi stîlpi de pétră cu chip omenesc sunt tălmăciți de legendă. O babă răutăciósă necăjea în tot felul pe noră-sa și îi porunci într'altele a nălbi lână négră. Dînsa se supuse și Hristos, care i se arătă cu Petru, o ajută să isbutescă. Ea se întorse a casă împodobită cu flori abia răsărite. Dar baba și fiul ei fură asemenea pedepsiți.

¹⁾ *Macedonia*, Revista Românilor din peninsula Balcanică d. 1888, p. 6—8.

O vară timpurie îi ademení cu turmele la munte, baba luând cu sine nouă cojóce ; gerul însă revenind iute, ei înghețară împreună pentru vecie. Cadavrele lor împietriră în pozițiunea, ce o avusesse în viață ; fiind și astăzi încă, ele se pot vedea în Almaș, înconjurate de turma împietrită. Cele dintâiu nouă țile ale lui Martie cu blândețea lor ademenitoare se numesc pentru aceea la Români *Dilele Babei* ¹⁾.

Una din trăsurile generale ale basmului bănățen — pedepsirea răutății și a sumeției — o regăsim și în poveștile altor popóre, dar generalisată.

Pe când cele două luni, cari apar personificate în tradițiunile noastre populare, sunt obicinuit Martie și Aprilie, rare ori Ianuarie și Fevruarie, acéstă personificare s'a întins aiurea asupra tuturor lunilor anului, înfățișate de închipuirea poporului ca doi-spre-zece flăcăi frumoși, de óre ce într'un mare număr de limbí luna de țile este de genul masculin.

Ast-fel un basm neo-grec, cules la Milo și intitulat «Cele două-spre-zece luni», povesteste, că o babă plecase în pădure să strângă vreascuri

¹⁾ Schott, *Walachische Märchen*, No. 6, p. 113—115 și p. 330. În Bucovina o stâncă de lângă apa Homorului pórta numele de «Dochia, Fecióra muntelui» și în privința originii sale se povesteste o tradițiune identică. Veđi Kaindl, *Sagen und Märchen aus der Bukowina* ap. Weckenstedt, *Zeitschrift für Volkskunde* I (1889), p. 24 : Dokia, die Bergjungfrau.

pentru érnă. O plóie torențială o sili să cate adăpost într'o casă din apropiere, unde găsi doi-spre-dece flăcăiandri de mare frumusețe. Unul dintr'-înșii o întrebă, care-i luna cea mai rea? — «Ei, fétul meu, răspunse ea, nici una nu-i rea; fie-care are partea ei cea bună și partea ei cea rea...» Flăcâul stăruind, baba dete același răspuns. Atunci ei îi umplură dêsagii cu galbeni.

Baba povestind surorii sale cele întâmplăte, dînsa luă un sac mare și porni într'acolo. — «Ce vînt te aduce pe aici?» — «Am venit să strîng și eũ douë-trei găteje, că iată că a sosit Gerar, acéstă lună frigurosă și rea». Ea fu întrebată apoi, care lună îi place: — «Nici una, răspunse ea, tóte sunt rele. Care e bună? Óre schiopul de Faur saũ Mărțișorul cel cu tóne...? Cele-lalte luni 's foc și arșită». — Ei îi umplură sacul cu șerpî și cu tot felul de jigăni, cari o făcură bucăți, când se întórse a casă ¹⁾.

Următorul basm ceh cu același titlu e și mai semnificativ în acéstă privință.

Iată un scurt resumat: O vėduvă trăia cu fică-sa Iléna și cu fata sa vitregă Maruška, care era mai frumósă și de aceea o încărca cu cele mai grele lucrări de ale casei, dar ea le suferea tóte. Vrënd cu ori-ce preț să se scape de dînsa, Iléna o trimise, în toiul iernii, la munte să-i aducă viorele. Pe crésta cea mai înaltă a mun-

¹⁾ Legrand, *Contes populaires grecs*. Paris, 1881, p. 10-14.

telui ea zări un foc mare, înconjurat de doi-spre-zece bolovani, pe cari stau doi-spre-zece inși: trei cu perii albi, trei mai tineri, iar cei-lalți și mai tineri și frumoși — cele două-spre-zece luni. Spunându-le pricina venirii, Martie luâ locul lui Ianuarie, și făcu într'o clipă să se topescă zăpada și arborii să înfrunđescă. Orfana culese un buchet de viorele sub crăcile copacilor și le aduse surorii vitrege. — A doua și o trimise după fragi. De astă-dată Ianuarie se înlocui cu Iunie și ast-fel culese fragii. — A treia și o trimise iar după mere roșii. Septembrie îi îngădui să le culégă, Merele făcură Ilénei atâta poftă, în cât, îmbrăcându-și o blană și o scufie caldă, porni la munte să mai caute. Ajungând la focul cu cei doi-spre-zece inși, ea răspuse cu semeție lui Ianuarie, care slobođi nori, zăpadă și vifor. Iléna înghețâ ca și mumă-sa, care venise în urmă s'o caute ¹⁾).

Imaginațiunea poporului a căutat să subordoneze în aceste ficțiuni motivul meteorologic, spre a scóte mai mult la ivélă elementul moral al personagiilor sale.

Pentru a-și explica ultimele țile frigurose ale iernii, poporul le motivează ast-fel prin desfiderea făcută lui Martie de către o babă seméță, desfidere tot-d'a-una urmată de o pedépsă cumplită.

¹⁾ A. Chodzko, *Contes des paysans et des pátres slaves*. Paris, 1864, p. 15—29.

III

Un asemenea motiv — pedepsirea unei provocări trufașe din partea unei babe — îl întîmpinăm în toate versiunile, cari circulă la popóarele din peninsula Balcanică.

§ I. *Versiunea sêrbescă*. La Sêrbi, vremea de la sfîrșitul lui Martie sau de la începutul lui Aprilie, când cade zăpadă și mazăriche, se numesce «Dilele Babei» (*Babini dni*), «Căprițele Babei» (*Babini jarci*), «Oițele Babei» (*Babini kozlici*), «Dilele de împrumut ale babei» (*Babini pozajmenici*) și în fine «Baba cu oile ferecate» (*Babini ukovi*). Se povesteste adică, că o babă, mînîndu-și căprițele la munte, pe cînd șuera vîntul de mîiață-noapte și cădea zăpada, ar fi đis:

*Prc, Marcu, ne bojim te se,
Moji jarćici petorošćici!*

— «Pîrț, Martie, nu mă mai tem de tine, nici căprițele mele cu cincî córne!» Martie se supêră și împrumutâ de la Fevruarie câte-va đile. El deslîntui omêt și ghiăță, așa că baba fu împietrită cu căprițele sale. Se spune, că și astăđi încă se póte vedea pe un óre-care munte, unde s'a întîmplat acêsta, o stîncă, care înfățișeză pe baba cu caprele sale: baba stă la mijloc și căprițele în prejurul ei ¹⁾.

1) V. S. Karagić, *Srbski rječnik*. Viena, 1852 s. v. babini jarci.

§ 2. *Versiunea bulgărească.* Localitatea, ne-specificată în tradițiunea sârbescă, se indică în cea bulgărească, raportată ast-fel de frații Miladinov: Întăile țile din Aprilie, cari sunt obicînuit frigurose și viscolose, pörtă numele de «Țilele Babei» (*Babini dni*). Ele aũ fost cedate de Aprilie și iată cum: O babă,¹⁾ pe la sfîrșitul lui Martie, vedënd că timpul e frumos și cald, strigă:

*Cică kozica na planina,
pârdni Martu na bradina!*

— «Hi! căpriță la munte și b.. pe barba lui Martie!» și porni cu caprele la munte. Martie, necăjit de a fi ocărât de o babă, țise lui Aprilie: *Aprile lile, moj pobratime, pridaaj mi tri dni da zgrubamũ baba!* «Aprilie frate, mai dă-mi trei țile să prăpădesc pe baba!» Aprilie i le dete și se porni așa un frig, lapoviță și vînt, că baba îngheță cu caprele sale. Și astăzi încă se spune, că o babă și nisce capre în formă de stâncă se ridică pe *Șar-planina* sau *Șar-dag* «muntele Șar»¹⁾.

§ 3. *Versiunea slovenă.* La Slovenii din Carpați circulă o legendă cam analógă cu privire însă la anotimpul veri. La dinșii întăia sêptemână a lui Septemvrie, poreclită *Babe leto* adică «Vara Babelor», mai pörtă numele de *Babin mraz* sau «Gerul Babei», și se povesteste, că o babă-clonță ar fi înghețat de frig pe munte.

¹⁾ Miladinovci, *Bălgarski narodni pêsni*. Agram, 1861, p. 523—524.

Ralston observă, că tradițiunea respectivă se va fi născocit spre a tălmăci înfățișarea ciudată a unor statui femeesci de pétră, cari staū obicinuit la marginea drumurilor în unele localități ale Transilvaniei ¹⁾.

Asemenea statui de pétră, aședate d'asupra movilelor în tot de alungul Rusiei meridionale, sunt cunoscute în archeologia slavă sub apelativul de *kamennaja Baba* adică «Baba de pétră» ²⁾.

§ 4. *Versiunea albanesă.* La Albanesi — pentru a continua cu popórele din peninsula balcanică — țilele de 29, 30 Martie și 1 Aprilie se numesc *Plyaketă* adică «Babele»; până atunci ómenii nu sunt siguri de érnă. De cade vr'o geruială, în acest răstimp, se crede că babele sunt pricina. Dar nimeni n'a sciut să indice lui Hahn, căruia îi datorim acéstă notiță, motivul acestei numiri ³⁾.

§ 5. *Versiuni neo-grecesci.* La Grecii moderni, din contra, dâm peste aceeași tradițiune cu tóte amănuntele ei. Deja istoricul arab Abulfeda susține, că, la Grecii medieváli, cele 7 țile de la 26 Fevruarie până la 5 Martie se numiau Țilele Babei ⁴⁾.

Fórte răspândită, în diferite localități ale Greciei, este povestea despre «Baba cu turma»,

¹⁾ Ralston, *Songs of the Russian People*. London, 1872, p. 254.

²⁾ Cf. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, p. 145 nota.

³⁾ Hahn, *Albanesische Studien*. Wien, 1853, p. 155.

⁴⁾ «Abulfeda ait, apud Græcos, sextum et vicesimum mensis Februarii esse principium dierum Vetulae eosque esse septem...» Du Cange, *Glossarium* s. v. vetula.

care, când sosi primăvara, strigă mândră și voiósă, că oile și caprele sale nu mai pot păți nimic; dar o strașnică geruială îi prăpadi peste nópte tóte vitele ¹⁾.

Amănuntele tradițiunii variază după localități. Versiunea, relatată de Chandler după spusa unui indigen din șesul de la Maraton, țice că Baba seméță se prefăcu în pétră împreună cu númeroasa ei turmă și că o statuă femeescă fără cap, ce se vede pe acolo rezemată de pământ, ar înfățișa pe baba împietrită. I se spuse tot de o dată, că stâncile de pe acolo, privite dintr'un punct óre-care, ar avea înfățișarea unui țarc de oi și de capre ²⁾.

Mai completă e versiunea, raportată de Politis. Baba, în cea din urmă și din Martie, creșend că a trecut orí-ce primejdie, strigă cu dispreț:

Πρίτσι, Μάρτι μου!

τὰ ξεχείμασα τὰ κατσικάκια μου!

— «Sic! Martie, tot mî-am iernat căprițele!» Martie, împrumutând de ciudă încă o și de la Fevruarie, dete un ger năprasnic, de sili pe baba a se ascunde sub cazanul cu brânză și o împietri în această pozițiune împreună cu tótă turma ei ³⁾.

¹⁾ Schmidt, *Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder*. Leipzig, 1877, p. 23.

²⁾ S. Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece*. Oxford, 1825, vol. II, p. 207—209.

³⁾ Politis, *Μελέτι ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων*. Atena, 1871, p. 35—36.

Apelativul de *Baba*, precum și incidentele legendei, jăcă un rol însemnat în nomenclatura topografică a Greciei. Ast-fel, în șesul Maraton, rămășițele unei zidiri a lui Herode Atticus în apropierea satului Branas pōrtă numele de *Staulul Babei* (τῆς Γρηᾶς τό μανδρῶν); în insula Thasos, unde baba se numesce Pōpina, un mare ocol de pietre pentru vite e cunoscut sub numele de *Țarcul Babei* (τῆς Πώπινας ἡ μάνδρα); în Samotrace, se crede că cișmelele d'acolo în formă de capre făceau o dată parte din turma Babei și nisce dungii albe vĕrgate în peretele unei stânci se numesc *Rufele Babei* (τῆς Γρηᾶς τὰ πανιά). În fine, în Arcadia, vr'o trei ceasuri de la Tripolița, poporul arată pe un munte oile împietrite ale Babei.

Interesant este, că același element îl întâlnim în numele multor localități din antica Elada, ca *Γραῖς στῆθος*, *Γραῖς γάλα*, *Γραῖας γόνυ*, *Γραῖας σῶμα*, *Καλογραῖας βουνός* etc., ceea ce presupune, după cum observă cu drept cuvânt Schmidt, existența în antichitate a unor tradițiuni analóge¹⁾.

§ 6. *Versiunile orientale*. La Turci, de asemenea, frigul ultimelor patru zile din Fevruarie și al primelor trei din Martie se numesce *Berd ul'-ağuz* «frigul Babelor»²⁾. O notiță privitoare la

¹⁾ Schmidt, *op. cit.*, p. 24. — Cf. și A. Mommsen, *Griechische Jahreszeiten*. Schleswig, 1875, fasc. I, p. 28, unde proverbele meteorologice No. 42 și 43: 'Ο Μάρτης ἔβαλε τῆ γρηῖά (ἢ τὸ βοσπὸ) μέσ' τὸ καζάνι «Martie vîră pe baba (sau pe ciobanul) în cazan» se referă la aceeași tradițiune populară.

²⁾ Zenker, *Dictionnaire turc-arab-persan*, p. 623.

calendarul turcesc, publicată în revista lui Hammer (Fundgruben des Orients IV, 137) conține o lămurire a acestei numiri: Turcii povestesc, că a murit o babă de frig la Constantinopole în acest anotimp și pentru aceea îl numesc frigul Babei.

Arabii, după mărturia lui Herbelot (Bibliotèque orientale s. v. Ağuz), dau numirea identică de «Dilele Babei» (*Ayan al Ağuz*) celor 7 zile ale solstițiului de érnă¹⁾.

IV

Trecând în occident regăsim aceeași credință la tóte popóarele romanice. Câte-va din aceste tradițiuni apusene aũ fost deja relevate de d. Paul Meyer într'o notiță publicată în *Romania*. Vom trece repede asupra faptelor cunoscute spre a stăruii mai mult asupra ultimelor achisițiuni în domeniul folklorului.

§ 1. *Versiunea provençală*. Țéranii din sudul Franței numesc ultimele trei zile din Martie și primele patru din Aprilie «Dilele vacii» (*li Vaqueiriéu*) saũ «Sbaterea babei» (*Reguignado de la Viéio*). Tradițiunea provençală explică ast-fel originea acestor numiri.

¹⁾ Citațiunile din Hammer și din Herbelot le-am făcut după indicațiunile lui Liebrecht în Gervasius, *Otia imperalia*, p. 182 urm.

O babă 'și păzia o dată oile. Era pe la sfîrșitul lui Fevruarie, care nu era strașnic în acel an. Baba, creștîndu-se scăpată de érnă, se legă de Fevruarie, șicînd :

*Adiêu, Febrié! me ta febrerado
M'as fait ni péu ni pelado!*

— «Adio, Fevruarie, cu frigul tîu nu-mi făcuși nici piele nici chelie!» Batjocura babei supără într'atîta pe Fevruarie, în cât se duse la Martie: «Imprumută-mi trei șile, șise el, și cu trei ce mai am, îi voi face piei și chelii». O dată se stîrni o vreme grozavă: poleiul strică érba cîmpului și tóte oile muriră, iar baba se sbătea (*reguignavo*). De atunci acea vreme viscolósă pórtă numele de *Sbaterea babei*.

Pierștîndu-și turma de oi, baba cumpără vaci și ajungînd fără vătămăre la sfîrșitul lui Martie, șise iar cu semeșie :

*Eu escapant de Mars e de Marséu
Ai escapa mi vaca e mi vedeu!*

— «Scăpând de Martie și de Mărșisor 'mi scăpaiu vaca și pîrul». Martie, atins, pornesce îndată la Aprilie :

*Abriêu, n'ai plus que tres jour; presta-me n'en quatre,
Li Vacă de la Viéio fareu batre!*

— «Aprilie, n'am de cât trei zile; împrumută-mi încă patru, să prăpădesc vaca babei». Aprilie îi le dete, un ger strașnic strică totă pășunea și biata babă și pierdu iar turma. Ultimele trei zile din Martie și primele patru din Aprilie se numesc pentru aceea *Dilele Vacei* ¹⁾.

Precum vedem, în această versiune provențială, baba, deși de două ori pedepsită pentru îndrăsnéța ei provocare, totuși ea însăși e cruțată și numai turma ei (de oi sau de capre) suferă urmările semeției sale.

§ 2. *Versiunea elvețiană*. În Elveția dublul incident este pretutindenea simplificat. Ast-fel, în versiunea de la Montbovon (Fribourg), după care însă atât capra cât și baba scapă de o potrivă de răsbunarea lui Martie.

Iată această versiune elvețiană: O babă anume Rullion avea o capră și o căpriță. Era prin Martie. Baba numai avea fin. Vremea era frumoasă, érba creșcea. Ea și se luă de Martie: «Hei, hei, Martie, capra și căprița mea n'au să se mai témă de érnă». Martie îi răspunse: «Treii zile de Martie și trei de Aprilie vor face să crepe capra și căprița ta». Apoi viscol și zăpadă, așa că biata babă trebui să se ducă prin păduri să caute crăci de brad și de ederă ca să pótă adăposti capra și căprița ei.

¹⁾ Paul Meyer, Les jours d'emprunt în *Romania*, An. III, p. 294—297, după notele de la cartea VI și VII din poema lui Mistral *Miréio*.

Numirea generală de Dilele Babei o regăsim în proverbul elvețian : *le dza a la villè xon pâ oncô paxâ* « les jours de la vieille ne sont pas encore passés » ¹⁾.

§ 3. *Versiunea francesă.* D. Pineau a cules următorea tradițiune din Poitou : Ianuarie mai nainte nu era geros și n'avea de cât 29 de zile. Când fu la țiuă din urmă, păserele de tot soiul 'și bătură joc de dînsul :

*O janviou, janviou,
M'a pas fait rester la crotte au quiou !*

Ianuarie împrumută iute două zile de la Fevruarie, ceea ce făcea 31 de zile. Apoi ger ! viscol ! poleiū ! în cât tôte păserelele se alipiră de ramură. Ele se căiră, da ! că și-au bătut joc de dînsul ²⁾.

În acéstă versiune, baba e înlocuită de nisce păserele ca și într'o variantă bergamască de mai la vale.

§ 4. *Versiuni italiene.* Privitor la proverbul meteorologic, care circulă în Italia :

*Marzu cci dissi ad Aprili :
'Mprestaminni tri jorna,
Quantu asta vecchia la fazzu muriri !*

¹⁾ P. Meyer, *art. cit.*, p. 296.

²⁾ L. Pineau, *Folk-lore du Poitou*. Paris, 1893, p. 524.— Cf. o legendă analógă din Maine în *Revue des traditions populaires* din Fevr. 1887 : pourquoi fevrier est court ; și o altă tradițiune din Basse-Normandie, *ibid.* Fevr. 1889.

Adică : «Martie ȃise lui Aprilie : ImprumutĂ-mi trei ȃile, ca sĂ prĂpĂdesc astĂ babĂ»...

Pitr  citézĂ urmĂtoreA legendĂ ca ilustraȃiune: Era o babĂ, care, cĂnd v d  Martie pe isprĂvite, scuipĂ pe dinapo  ȃic nd : «*Fuori! Marzo cane! AfarĂ! cĂine de Martie!*» Atins de o asemenea ocarĂ, Martie jurĂ sĂ- i răsbune.  i ce face? Se duce la Prier  i-i ȃice : *Aprile, vuoi tu farmi un favore? Prestami tre giorni dei tuoi, affinche io possa far morire questa vecchia.* «Aprilie, fĂ-mi un hatir, împrumutĂ-mi trei ȃile dintr'ale tale, ca sĂ prĂpĂdesc pe ac stĂ babĂ». — Ia-le! r spunse Prier  i Martie le luĂ.

Baba asta avea o turmĂ de oi  i de mult nu le mai mĂnase sĂ pascĂ, fiind-cĂ fusese o érnĂ asprĂ. La 1 Aprilie, v d nd o ȃi frum sĂ, scóse oile din ȃarc  i le mĂnĂ la o livede, sĂ ȃicem la livedea muntelui Pellegrino (Palermo). Dar, la mijlocul ei, se stirni un nor, care se  ngro Ă  i cresc  mere , pĂnĂ ce cerul se fĂcu într'o clipĂ negru ca pĂcura. Baba ' i adunĂ repede oile  i vru sĂ le  nt rne la ȃarc. Dar, cĂt ai ȃice «da», cerul se descoperi  i o plóie ca un potop! Baba cĂutĂ sĂ alerge, dar furtuna se  nver unĂ cu o grindinĂ a a de grozavĂ, cĂ într'un sfert de ceas baba  i oile furĂ omor te  i îngropate sub zĂpadĂ. Martie, r d nd cu hohot, strigĂ : *E questo   Marzo cane!*... «Na- i : cĂine, de Martie»¹⁾.

¹⁾ Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane per cura de Pitr : vol. III *Proverbi siciliani*, p. 40  i vol. IV, p. 349.

Aceeași tradițiune se povestese în Sicilia, de unde a cules'o și raportat'o Pitré în graiul local ¹⁾.

O versiune diferită din aceeași localitate sună ast-fel : A fost o dată o babă, care voia să se mărite după un flăcău frumos. Intr'o ți Martie se duce și-i ȃice? Vrei să te măriți? Dacă mă vrei pe mine, dormi aȃi nópte pe cărămiȃi și mâine ne căsătorim! Ea, bucurósă, ȃise da. Séra baba pornesce să dórmă la locul arătat, ȃicând :

*Pi stasira comu fazzu fazzu,
Dumani assira c'u beddu picciottu n'abbruzzu!*

— «Astă séră fac cum pot, mâine séră mă sărut c'un flăcău frumos». Ce-mi făcu Martie? chemă pe Aprilie și-i ȃise :

*Aprilì, Aprilì,
'Mprestami un jornu di li toi gudiri
Quantu asta vecchia la fazzu muriri!»*

— «Aprilie, Aprilie, împrumută-mi o ȃi din petrecerile tale, ca să prăpădesc astă babă!» Aprilie îi împrumută și Martie prăpădi pe baba ȃicând : *Marzu scorcia la vecchia 'nta la jazzu* «Martie jupóie pe baba în culcuș» ²⁾.

¹⁾ *Biblioteca*, vol. XVIII: *Fiabe e leggende* (Palermo, 1888), p. 417, No. CXXXVII: Marzu si fici 'mpristari tri jorna d'Aprilì.

²⁾ *Ibidem*, p. 416, No. CXXXVI: Marzu e la vecchia.

E curios că, în această versiune siciliană, Martie e în același timp provocator și resbunător; de almintrelea, pedepsa e departe de a fi motivată.

Într'o variantă italiană din Girgenti Martie, spre a prăpădi pe baba, rógă pe Dumnezeu să-i îngăduie încă o ȝi; dar baba rêmânând vie, el se rógă de Prier să-i cedeze «*tre giorni di rigore e di temporale*» — și primele ȝile din Aprilie aũ rêmas ast-fel până astăȝi.

Privitor la o ȝicetóre italiană din Rovigno («al mis de Marso su mare guó cumpra la pileissa par tri dei»), Ive citéză mai multe paralele italiene, cari atestă o altă concepȝiune. De asemenea ȝicetórea toscană: *Marzo ha comprato la pelliccia a sua madre e tre giorni dopo é l'ha venduta* «Martie a cumpêrat mamei cojocul și după trei ȝile l'a vîndut»¹⁾.

În Sardinia, Ianuarie și Fevruarie împlinesc rolul celor-lalte douë luni²⁾.

În Corsica a cules Ortoli basmul următor, întitulat «Ciobanul și luna lui Martie», care pôte fi ast-fel resumat: Era o dată un cioban, care avea berbeci și oi cât nisipul mării. Totuși îi era témă să nu pérȝă din ele și, tótă érna, se ruga de luni să-i fie priincióse. Acestea îi ascultară rugămintea: tot-d'a-una berbecii și oile ciobanului fură cruțate. Martie mai cu sémă nu trimise nici plóie nici

¹⁾ Ive, *Saggi di dialetto Rovignese*. Trieste, 1888.

²⁾ Pitrè, *loc. cit.*, p. 419, unde se citéză și o versiune calabresă.

grindină nici vr'o altă bôlă, ca să-i prăpădescă turma. Când era pe la sfirșitul lui Martie, ciobanul, care nu se mai temea de nimic, începu să rișă și să-l înjure : « Martie, Martie, tu care ești spaîma turmelor, nu mă mai tem de tine ! Rămâneți sănătose, bólelor ! Martie, Martie, primăvara sosesc, nu-mi mai poți face nici un rêu ! » Înfuliat de atâta nerecunoscință, Martie se duse la frate-său Aprilie și-i țise :

*O Aprilu me fratedu,
Impresta tre di li to di,
Par funi lu pastureddu
Li ni vodu fa pinti.*

— « O Aprilie frate, împrumută-mi trei țile dintr'ale tale, spre a pedepsi pe păstoraș, căci vréu să se căiască ». Și Aprilie, care iubia pe frate-său, i le dete. Îndată Martie, cutreierând pămîntul, strînge într'o clipă vînturi, bóle și viscole și le deslănțuiesce pe tóte de o dată asupra nenorocitei turme. Întâia țî muriră berbecii și oile, a doua țî miei și a treia țî totul se prăpădi ¹⁾.

Aci ciobanul ia locul babei, un ce fôrte fresc, fiind vorbă de berbeci și de oi.

Într'o versiune bergamască, citată de Pitré, ciobanul e înlocuit cu o pasere, cu un mierloiă, și

¹⁾ Ortoli, *Contes populaires de l'île de Corse*. Paris, 1883, p. 3—5.

acolo e vorbă de sfârșitul lui Ianuarie și de începutul lui Fevruarie.

§ 4. *Versiunea spaniolă și portugeză.* Aceeași înlocuire a unui cioban cu o babă, conține versiunea andalusă. Un cioban făgădui lui Martie că, de se va purta bine, îi va dărui un miel. Martie se ținu de cuvânt; dar ciobanul, vedând oile și mieii atât de frumoși, nu se îndura și gândindu-se că-î mai rămânea lui Martie numai trei zile, 'și luă séma și numai voi să-î dea. — «Nu vrei?» îi dișe Martie; apoi să nu te căiesci :

*Con tres dias que me quedan
Y tres que me preste mi compadre Abril,
He de poner tus ovejas al parir!*

— «Cu cele trei zile, ce-mi rămân și cu cele trei ce-mi împrumută cumétru Prier, am să-ți prăpădesc oile». Și timp de șese zile fu un viscol și un ger atât de cumplit, în cât toți mieii și tóte oile muriră ¹⁾.

Și aci numai vitele cad victima răsbunării lunei înfuriate.

În Portugalia există aceeași legendă ²⁾ publicată de Coelho sub titlul de «Fevruarie și zilele de împrumut» (*Fevereiro e as dias d'emprestimo*).

¹⁾ Fernan Caballero, *Cuentos y poesias populares andaluces*. Leipzig, 1866, p. 116—117.

²⁾ Coelho, *Revista d'Etnologia e de Glottologia*. Lisboa, 1880, fascic. II—III, p. 188.

§ 5. *Versiunea scoțiană.* În fine — pentru a termina acest ocol folkloric — în Scoția ultimele trei zile din Martie s'aŭ numit asemenea «Zile de împrumut (*Borrowing* sau *Borrowed days*)», în timpul cărora ómenii superstițioși se feresc a da sau a lua cu împrumut, căci :

*March borrowit fra Averill
Three days, and they were ill*

Martie împrumutâ de la Aprilie trei zile și ele fură rele¹⁾.

Legenda Babelor pare a fi necunoscută Germanilor și Slavilor de la Nord, versiunea slovenă fiind împrumutată de la Românii din Transilvania; și tot ast-fel se pôte admite, că ea a fost introdusă în Scoția, probabil de marinari, într'o epocă relativ târzie.

¹⁾ Citat de P. Meyer în articolul măi sus menționat.

Legenda Dochiei

I

La 1 Martie Biserica ortodoxă serbeză hramul sfintei martire *Evdochia*, a cărei viață o descrie unul din vechile Minee. Coprinsul acestei vieți ne interesază în gradul cel mai înalt, fiindcă ea ne dă cheia amestecului literar, ce unii s'au încercat a introduce în legendă și pe care îl vom studia mai jos. Iat'o în extract :

«Luna lui Martie, în ziua dintâiu, pomenirea prea cuviósei mucenice *Evdochia*, samarinéna, curva. Acesta era din Iliupole (Heliopole), eparchia Livanisiei Finikiei, pe vremile împărăției lui *Traian*, care întâiu petrecea neastîmpărată și curvésce și trăgea spre dînsa mulți ibovnici cu frumsétea și ghizdăvia fetei séle, și strînse avére multă ; iar mai pe urmă se apropiè de Hristos, auđind de óre-care călugăr *Gherman* povestind cuvintele céle de blagocestie și de pocăință ; deci se botezâ de episcopul *Teodot*, înduplecându-se

spre dumnezeesci descoperiri. Că i se arată în nălucire, unde o trăgea de mână un înger și se sui la ceriuri și se veselia îngerii cu dînsa pentru întorcerea ei..... Ea împărțindu-și tótă avérea și dându-o săracilor, se duse la o mănăstire și petrecînd bine calea nevoinței, fu adusă înaintea lui *Avrilian*, ce luase împărăția de la cei ce-i fusese ei mai înainte ibovnici și înviând pre cuconul împăratului, ce fusese mort, trase pe împăratul la credința lui Hristos».

Poporul a stabilit un raport firesc între baba, ce cade pe 1 Martie, și între numele sfintei din acea zi. In acest mod *Evdochia* sau *Dochia*, product curat bisericesc, fu identificată cu *Baba* sau *Diua Babei*, credința de mai înainte înrădăcinată.

Numirea de baba Dochia — sfînta creștină altoită pe credința cea veche — provine dar dintr'un amalgam de două elemente diferite. De almințerea, viața sfintei nu motivează întru nimic această juxtapunere. Unicul punct de legătură e cel cronologic: sfînta cade pe aceeași zi, cu care începe întîia babă a lui Martie. Tendința către juxtapunere atît de pronunțată în producțiunile de folklore, a dat aci peste un element analog și a căutat să și-l însușescă ¹⁾.

Acastă identificare pare a se fi făcut de tim-

¹⁾ Menționăm aci, mai mult spre a fi complet, studiul răposatului Simeon Mangyuca despre Baba Dochia, publicat în *Familia* din 1884. După autorul în cestiune, numele de Dochia n'ar deriva de la creștina Evdochia, ci ar reprezenta un prototip *εὐτόνια* «fecunditate» adică Dochia n'ar fi de cât un fel de *Mater Terra*...

puriu, de ore-ce o găsim astăzi ca fapt consumat în Muntenia, Moldova și Transilvania.

Dlujanski, în Calendarul Românului (Albina Carpaților IV, 11): «Luna lui Martie 1, *Baba Dochia*, ce-și ține năravul 12 zile... Primăvara se începe, precum spun unii, cu întâia zi a lunii lui Martie; iar după alții, când se sfârșesc *Dilele Babei Dochiei*».

Mangiuca, Călindariu, sub luna Martie: «*Baba Dochia* cade tot-d'a-una pe întâiu Mărțișor. *Baba Dochia* e cap de primăvară».

O dată identificarea săvârșită, se transportă treptat asupra Babei Dochie diferitele legende, ce se raportaū înainte la o babă ore-care, la acea Babă anonimă, care figurază în versiunile cele mai vechi.

Am raportat mai sus tradițiunea bucurescenă și aceea a ciobanilor din munții Bucegi, după care Baba Dochia, desfidând pe Martie, fu împietrită cu turma ei pe vârful Carpaților, ale căreia urme s'ar vedea și astăzi întipărite în nisce stane antropomorfe, cari domină înălțimea munților.

II

Aci se sfârșește evoluțiunea populară a legendei și cu dînsa s'ar fi cădut să încheiăm această parte a cercetării noastre. Dar printr'o întâmplare curioasă, pe care împrejurările o explică de alminterea, legenda mai suferi un amestec cărturăresc

și merită să privim mai de aproape această mlădiță curat artificială, ce unii s'aũ încercat a o altoi în tulpina legendei. În afară de interesul, ce-l prezintă un ast-fel de aranjament literar, el ne permite a face o distincțiune între producțiunile instinctive ale poporului și între măiestritile plăsmuirii ale poezilor.

Pe la 1840 — vr'o 16 ani înainte de aparițiunea Cronicei lui Huru — Asache, primul editor al acelui apocrif, publică o baladă «Dochia și Traian» celebrând, subt acest nume, pe fica lui Decebal, care, fugind dinaintea puternicului împărat, se prefăcù într'o stană de pētră. Fondul acestei poezii ar reprezenta, după autor, o tradițiune culēsă din însăși gura poporului.

Iată propriile cuvinte ale lui Asache: «Pionul ¹⁾ este încă mai faimos pentru Români în privire istorică și în ȃicerile poporului. Acestea păstrează tradiția, că în vizuniile muntelui s'ar fi mistuit odinióră Dómna Dochia, fica lui Decebal, când, după subjugarea patriei sale și mórtea părintelui ei, spre a scăpa de prigonirea Romanilor, ar fi petrecut aice în forma unei păstorite și pășunând o turmă de oi. După aceste ȃiceri, Dochia urmărită fiind de Traian, carele s'aprinse de amor, cu tótă turma s'aũ prefăcut în stâncă, în minutul când avea să

¹⁾ Acest nume, în loc de Ceahlău, pare a fi tot de invențiunea lui Asache; cel puțin el e necunoscut lui Cantemir, Sulzer, Wolff și nu l'am întâlnit la nici unul din scriitorii anteriori lui Asache.

se răpescă de acest biruitor. În epoca lui Cantemir încă se vedea o asemenea figură, dar timpul dă-răpănător ne-a păstrat numai óre-cari rămășițe și o istorisire fabulosă. În timpurile mai noue numele Dachiei s'a schimbat în numele Dochia, care este al unei sfinte a Bisericei și a căreia ți se serbeză la începutul lui Marte, ce este și începutul de primăvară. Aceste împrejurări însușesc Dochiei și turmei sale o înrîurire asupra celor dintâi țile a timpului, care aici se numesc țilele Dochiei. Noi împărțăm un cântec național, păstrător tradiției de mai sus ¹⁾:

I. Intre pétra detunată — Ș'al Sahastrului picior, — Veđi o stâncă, ce-a fost fată — De un mare Domnitor. — Acolo de rea furtună — E lăcașul cel cumplit, — Unde vulturul răsună — Al seú cântec amorțit. — Acea stâncă e Dochia, — Are țece oț popor; — Ea domnesce în vizunia — Peste turme și păstor.

II. La frumsețe și la minte — Nicī o fată-ı semēna; — Vrednică de-al eı părinte, — De Decebal ea era. — Dar când Dachia a împilat — Fiul Romeı cel mărit, — Pe cel care o ar fi scăpat — De-a iubi a gūruit. — Traian vede astă đină, — Deși e biruitor, — Frumseții eı se'nchină, — Se subjugă de Amor.

III. Impēratu în zadar cată — Pe Dochia-a imblândi; — Vēđēnd țera ferecată, — Ea se'ndēmnă a fugi. — Prin a codrilor potică — Ea ascunde al eı traiu, — Acea Dómnă tinerică — Turma trece peste plaiu. — Aci haına aurită — O preface în șaiac, — Tronul e érbă'nverđitá, — Sceptrul este un toăg.

IV. Traian vine iar în țéră — Și a birui deprins, — Spre Dochia cea fugară — Iarășı mâna a întins. — Atunci ea cu graii fierbinte, — Zamolxi, o đeu, striga, — Te jur pe al meú părinte, — Astăđi, rog, nu mă lăsa! — Și când vede că de mână — Va s'o prindă iar Traian, — De-al eı đeu scutita đină — Se preface 'n bolovan.

¹⁾ Asache, *Dochia și Traian după đicerile populare a Românilor*, Iași, 1840. Cf. *Dacia literară* I, 279—296. Veđi încă Asache, *Culegere de poesii*, p. 212 și *Nouvelles historiques*, p. 38.

V. El pîetrósă eî iconă — Nu încetéză de a ȳbi; — Pre ea pune a sa corónă, — Nicî se póte despărți. — Acea pîtră chîar vióte, — De aburî copere al eî sín; — Din al eî plâns nasce plóte, — Tunet din al eî suspin. — O Ursită o priveghéză — Și Dochia adese orî — Preste norî luminéză — Ca o stea pentru păstorî.

Acéstă plăsmuire, inofensivă în domeniul ideal, s'a străcurat cu încetul și în domeniul realității, începînd a dobîndi valoarea unui fapt istoric.

Intr'o carte de Istorie națională destinată pentru școle se afirmă: «Vechea *Dacia* se pomenesce încă cu numele de *Baba Dochia*, care ar fi ședînd pe vîrfurile Ceahlăului, muntele cel mai înalt din Dacia lui Traian, de unde ar fi venind zăpada la câmp, numai când baba scutură cojócele, mai cu sémă în cele dintâi 12 zile din luna lui Martie, care se și numesc *Dilele Babei*» ¹⁾.

Dómna Iulia Sachelarie pune pe Dochia între «Femeile celebre» ale anticității și-i consacră următórea schiță biografică: «*Dochia* (105 d. Cr.), fiica regelui Decebal, travestită ca o păstorită și cu oițele împrejuru-i. Prin influența geniului eî uimesce pe păstorî și pe vînători, cari se opresc în fața stîncei sale și se răcoresc din riulețul Albu, ce curge la picióarele eî. Bustul acesta suferi o isbire la începutul secolului al XVIII-lea, care îl sfărâmă pe jumătate și tot atunci un schit de maici, ce se afla mai jos, se stinse de pe pămînt...»

¹⁾ Melidon, *Istoria națională pentru popor*. Bucurescî, 1876, p. 17.

Dar cuvîntul din urmă în această cestiune era rezervat d-lui Buțurénu, care, în anul 1890, a scos din nou la ivelă poesia lui Asache, în care vede «o baladă, care trăiesce mai bine de 2000 de ani în amintirea unui popor». D-sa e atât de îndreptat despre acesta, în cât o consideră ca o nouă «dovadă la (!) stăruința Românilor în Dacia»¹⁾. Articolul este scris cu un entusiasm, care merge crescînd, cu cât autorul pîtrunde mai adînc într'un document atât de prețios și culminează în acest final: «O baladă ca acesta e o comoră, cum rar popor din lume o are. Să o păstrăm dar cu respect ca odorul cel mai scump al îndepărtatului nostru trecut și ca dovada cea mai puternică, că neamul românesc n'a rătăcit, ci, ca și dînsa, a rămas credincios locului seü de obîrșie timp de aprópe 2000 de ani».

Un asemenea lirism póte proba cel mult o stare psihologică particulară, dar el este tot așa de străin de sciință ca și avîntul imaginațiunii de domeniul realității.

Nu mai vorbim de rolul, ce-l jócă Dochia în opere de pură imaginațiune²⁾. Ast-fel, pe când d. Aron Densușianu personifică în Dochia din «Negriada» geniul vechii Dacie, celebrată și de Pe-

¹⁾ Acesta este titlul studiului publicat în *Archiva* din Iași, vol. II, p. 470—485.

²⁾ Odată cu publicarea baladei lui Asache, pictorul Yeșan Schiavoni compuse un tablou reprezentînd scena prefacerii Dochiei în stîncă. V. Schiavoni, *Țina Dochia și Traian*. Iași, 1840.

limon în poema sa «Traian în Dacia», d. Fr. Damé, în poema dramatică «Visul Dochiei», face dintr'însa reprezentanta trecutului glorios al României, care, ca fiică a lui Traian, dórme în munții Carpați la pólele unei stânci. România vine ș'o deșteptă, și caută să o convingă, că fiii săi vor fi pe viitor tot așa de viteji ca și în trecut....

Să ne oprim acuma un moment asupra isvorului probabil, din care s'a inspirat Asache spre a compune acéstă baladă națională, care, după cum am vădut, n'a rămas restrînsă în cercul poeziei artistice.

Din capul locului, trebuie să accentuăm caracterul artificial al acestei compunerii, care n'a isvorit și n'a putut să isvorască din mijlocul poporului. Ea se datoresce propriei imaginațiunii a autorului completată cu câte-va elemente, împrumutate din viața legendară a sfintei Evdochia.

O analogie externă oferea deja consonanța între *Dochia* și *Dachia* sau *Dacia*: Asache făcu dintr'însa fiica lui Decebal. Citind în viața sfintei că «ea era pe vremile împărăției lui Traian», că «trăgea spre dînsa mulți ibovnici cu frumsétea și ghizdăvia féței sale», că în fine «Avrilian luase împărăția de la cei ce fusese ei mai înainte ibovnici» — aceste amănunte, măiestrit îmbinate cu fondul legendei populare despre Baba Dochia, alcătuiesc esența tradițiunii asachiane sau a legendei cărturaresci, după care Dochia, pretinsa fată a vitézului rege dac, ar fi căutat, după ruina părintelui și a

patriei sale, un adăpost în văgăunele muntelui Ceahlău, spre a scăpa de persecuțiunea Romanilor; că acolo, străvestită în păstoriță cu o turmă de oi împrejur, se prefăcu într'o stâncă cu turma cu tot, numai să nu caadă în mâinile lui Traian, care se înamorase de dînsa.

Acastă combinațiune e prea ingenioasă pentru mintea omului din popor. Ea trădeză o concepțiune artistică cu o înlănțuire prea riguroasă spre a putea suferi o alăturare măcar cu producțiunile libere și fresci ale fantasiei populare. De alminterea, dacă amintirea despre Traian e de tot vagă în închipuirea poporului român, aceea despre Decebal nici că există. Acest aparat istoric cu stricta sa cronologie vorbesce dar în contra popularității baladei lui Asache, isvorul tuturor afirmațiunilor ulterioare.

III

Legenda Dochiei, mai cu sémă din punctul de vedere topografic, are o mare asemănare cu faimósa tradițiune a Niobei din mitologia elenă — acea *mater dolorosa* a artei antice, cum o numesce Feuerbach — a căreia nenoroçire (*Νιόβης παράθη*) devenise proverbială în anticitatea clasică ¹⁾.

¹⁾ D. Hasdeu, accentuând această asemănare și plecând de la originea frigană adică tracică a tradițiunii despre Niobe, crede că prototipul cel comun tuturor popórelor balcanice aparține substratului lor etnic omogen: Tracilor (*Etym. Magnum Rom.* vol. III, p. 2280 s. v. Babele).

Fiica lui Tantal și soția regelui Amfion din Teba, Niobe era mama fericită a unei numeroase familii de fii și fiice. Bucuria ei pentru mândrii sei copii o făcu trufașă, crezându-se mai presus de Latona, soția lui Joie. Dînsa se fâli, că Latona avuse numai doi copii, iar ea patru-spre-zece. Dîna 'și răsbună cumplit, săgetând într'o singură ȃi în jurul Niobei pe toți copiii săi. Grozava nenorocire făcu pe nenorocita mamă să încremenescă de durere și ȃei o prefăcură într'o stană de pētră, aședată pe înălțimile singuratice ale muntelui Sipylon, unde pare a se recunósce imaginea ei în figura străveche a unei femei jelitóre.

Omer o pomenesce în cāntecul XXIV din Iliada (v. 602 um.): «..... Căci și Niobe însăși, cea cu frumoșele plete, 'și aduse aminte de măn-care, dînsa, care pierdu doi-spre-zece copii în casa-i, șese fete drăgălașe și șese fii voinici. Pe dînșii îi rēpuse Apollon cu arcu-i argintiu, întărtat pe Niobe, iar pe ele Artemida, svîrlitóreia de săgeți. Căci ea se potrivi cu Latona, cea cu frumoșii obraji, ȃicēnd: ȃina născuse numai doi, iară dînsa atăția copii; de aceea ei doi îi prăpădiră pe toți. Nouē ȃile zăcură dar dînșii în sânge și nu era cine să-i îngrópe, căci Kronion împietrise popó-rele; a ȃcea ȃi apoi îi îngropară ȃei nemuritori... Și acum colea în stānci, în munții din Sipylon, unde cică odihnesc fecióre divine, când saltă în jurul lui Acheloios, colea, de și stană de pētră, ea simte a ȃeilor urgie....»

Sofocle, într'o antistrofă din *Antigona* (v. 824 urm): «Auđit-am, cât de ticălos se prăpădi Frigiana, fata lui Tantal, pe piscul din Sipylon; cum stânca o coprinse ca o ederă îmbobocită. Și acum — spun ómenii — se topesce în plóie, zăpada nepărăsind'o nici odată și géna ei scaldă mereu sînu-i cu șuvóie de lacrimi».

Iar Ovidiú îi consacră una din ale sale *Metamorfose* (VI, 102 urm.): Văduvă de bărbat, văduvă de fii și fiice, Niobe se aședă în mijlocul cadavrelor neînsufletite. Oțelită de atâtea nenorociri, ea rămâne neclintită; vîntul nu-i mai mișcă părul, sângele nu-i mai coloréză fața, ochii îi rămân pironiți, nimic nu mai trăiesce într'însa: limba-i înghiața în cerul gurii și vinele-i se opresc, gâtul nu se mai póte încovoia, brațele nu mai pot face nici un gest, nici piciórele a merge; măruntaiele chiar îi împietresc. Ea plânge totuși, un viscol puternic o răpesce și o duce în patrie. Acolo, întepenită pe piscul unui munte, ea se topesce și lacrămi curg încă din trupu-i împietrit:

...fixa ea cacumine montis

Linquitur, et lacrimas etiamnum marmorá manant.

O asemenea scenă grandióasă a trebuit negreșit să inspire pe iluștri sculptori ai Eladei. În anul 1583 s'a găsit într'o vie din Via Labicana, nu departe de Basilica Laterană din Roma, faimósa grupă a Niobidelor datorită lui Skopas sau

Praxitele și astăzi ea împodobesce o sală specială a Ufiziilor din Florența. Grupa reprezintă momentul decisiv al jalnicei drame, în care apare figura sublimă a Niobei, a mamei nenorocite copleșită de durere. Frumusețea și grația operei artistice idealizează scena fiorosă și însuflă compătimire și duioșie. Nici un strigăt nu ese din buzele mumei: eroic și tăcut sucombă cu toții sub puterea covârșitoare a ȕeilor.

Mitologii moderni au căutat fie-care să-și exercite propria lor ingeniositate întru tălmăcirea mitului Niobei.

După Preller, Niobe este însăși Rhea acestor munți și văi, mama fecundă și nenorocită, care primăvara se fălesce cu mândrii sei copii, iar vara cad sub săgețile fierbinți ale ȕeului solar. Sărăcită de copii, ea șede, ca și Rahila, peste cadavrele fiilor sei și nu voiesce să fie mângăiată, «căci dînșii s'au dus». Metamorfoza Niobei se explică prin prezența unei antice reprezentări despre o stâncă Sipylon sau prin tradițiunea unei catastrofe geologice¹⁾.

Cox face din Niobe un fel de Nephele, ai căreia numeroși copii, adică norii, sunt străpunși de săgețile ȕeului solar. Durerea o preface în pētră, precum érna apa ȕerului se schimbă în ghiață în țerile muntóse. Când Niobe plânge pe stâncă ei,

¹⁾ Preller, *Griechische Mythologie*, vol. II, p. 382.

ea e norul de pe piscurile munților, de unde picăturile de plóie cad ca nisce lacrimi ¹⁾.

Max Müller vede în Niobe o țeită a iernii și a zăpezii, ai căreia copii sunt omoriți de săgețile lui Phoebos și ale Artemidei, precum fenomenele asprului anotimp sunt nimicite de primăvară. Lacrimile Niobei exprimă poeticesce topirea ghițeii saă a omëtului pe pămîntul împietrit ²⁾.

În fine Sayce, care a vizitat localitatea, crede că figura Niobei aparține vârstei preistorice a Lidiei. Tăiată în stâncă calcară la o înălțime considerabilă, ea trece peste două-țece de picîore de la creștetul capului până la temelie, umerii fiindu-i largi de opt picîore, iar capul înalt mai bine de patru; cu mâinile încrucișate pe piept, ea șede pe un tron înălțat. Figura ar fi mai veche de cât stabilirea Grecilor în Asia mică saă de cât compunerea poemelor omerice, mitul însă de origine elenică. Sayce presupune, că Niobe va fi fost destinată a reprezenta la început o divinitate, póte solară. Ceî doi-spre-țece ai săi copii (șése fii și șése fete) ar fi cele două-spre-țece luni ale anului omorîte una după alta de Apollon și Artemida, adică de sórele și luna. Sexul copiilor e asimilat cu sexul ucigașilor lor și câte șése sunt predați fie căruia din cei doi ței. Faptul că ei rămân nouă țile neîngropați, ar indica divisiunea lunilor în decade. În fine, locașurile, unde odihnesc

¹⁾ Cox, *Mythology of the Arian Nations*, vol. II, p. 195 și 279.

²⁾ *Ibidem*, p. 279, nota 3.

nimfele după joc, ar fi mormintele preistorice, cari acopăr côsta stâncei ¹⁾.

E de prisos a observa, că tóte aceste interpretări, în cari poesia și erudițiunea 'și dau mâna, sunt de tot subiective și nu fac de cât a complica fondul simplu al unei legende, pe care rapsodul antic a împodobit'o cu tot farmecul poeziei. E învederat, că un mit, căruia i se pot aplica interpretările cele mai diverse, nu justifică nici una. Omul din popor e același în tóte timpurile: naivele sale creațiuni sunt intuițiuni, iar nu combinațiuni măiestrite. În locul acelor interpretări, erudite dar fantastice, ne place mai mult părerea lui Pausanias, care vedea în legenda Niobei, localisată pe muntele Sipylon, rezultatul întâmplător al conformațiunii fizice, un simplu *lusus naturæ*. Marele turist afirmă, că, suind muntele, vedu acolo pe Niobe, care în apropiere apare ca o simplă stâncă, iar la o mică depărtare parc'ăi vedea o femeie plecată și tânguitoare. Tocmai această iluziune optică — aci ca și aiurea — a fost punctul de plecare al creațiunii poetice.

Concluziune

Într'o mare parte a Europei — probabil și aiurea — există o credință populară menită a ex-

¹⁾ Sayce, «le mythe de Niobe» în *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, tome IV, p. 406—410. Cf. despre mitul Niobei: K. B. Stark, *Niobe und die Niobiden in ihrer litterarischen, künstlerischen und mythologischen Bedeutung*. Leipzig, 1863.

plica într'un mod legendar transițiunea cea repede, însoțită de o înăsprire a frigului, de la érnă la primăvară.

În diferitele tradițiuni faptul se motivează prin aceea, că o babă, îndrăsnind a înfrunta una din lunile anului (ultimele de érnă sau primele de primăvară), provócă întórcerea ȃilelor frigurose, cari păreaū deja trecute, ca o pedépsă pentru semeția ei.

O asemenea plăsmuire se potrivește fórte bine cu mintea cea naivă a omului naturei și cu tendența sa pronunțată de a personifica, de a însufleți tot ce impresionează într'un mod statornic închipuirea sa. În basmul celor 12 luni, reprodus mai sus, se póte surprinde în viul ei avînt acest proces al imaginațiunii populare.

Nu trebuie să se trecă cu vedere importanța elementului moral în producțiunile folklorice. Fenomenele lumii fizice concură de cele mai multe ori a justifica legile eticeї populare. Se póte ca tradițiunea noastră să nu fie de cât o încercare naivă spre a explica desordinea aparentă a temperaturerei printr'un fapt de ordine morală, printr'o moralitate, care este pretutindenea bine accentuată.

Unii aū căutat să mérgă mai departe, dând legendei o explicațiune simbolică¹⁾, ori susținênd

¹⁾ Așa de pildă Schott (p. 33): suferințele tinereї femeї cad la sfîrșitul iernii; cu apropierea primăverii se nimicesce puterea ființelor vrăjmașe, cari caută un adăpost în munți, unde mor.

că baba ar fi o personificare a iernii, alungată sau nimicită de căldura născândă a primăverii¹⁾.

Asemnarea cea mare a număróselor versiuni la popórele cele mai diferite ne scutesce de a căuta, în acéstă tradițiune aprópe identică în infinita ei varietate, mai mult de cât e în stare să conție. Acéstă quasi-identitate a concepțiunii populare e dovada cea mai bună, că punctul ei de plecare a trebuit să fie cât se póte de simplu și natural spre a se fi putut impune ómenilor din zonele cele mai diferite.

Orí-ce generalizare pe terenul folklorului pare pripită și, în majoritatea casurilor, combinațiunile cele mai ingenióse sunt desmințite de faptele ulterióre. În starea actuală a studiilor, orí-ce tentativă de interpretare mitică nu póte deștepta de cât o legitimă neîncredere. Lipsa, ce se simte de o cam dată, este o coordinare metodică a materialelor și cu acéstă cercetare am voit a aduce o mică contribuțiune la viitórea sciință a folklorului.

¹⁾ Liebrecht, în «Jahrbücher für klassische Philologie», p. 397 (1872) și p. 239 (1873).

LEGENDA MEȘTERULUI MANOLE

LA GRECIÎ MODERNÎ

Credința zidirii ómenilor de vii este una din cele mai răspândite și póte fi cu drept cuvînt considerată ca o supraviețuire, ca o rămășiță moștenită din epoca cea mai primitivă a civilizațiunii. La popórele sêlbatice acéstă datină se practicã încã în tótã spâimântátórea ei realitate, la națiunile civilisate ea subsistã ca superstițiune adesea cristalisatã în cãntece și tradițiuni populare. La zidirea unei cetãți, la clãdirea unei case, la ridicarea unui pod saũ la sãparea unui șanț, trebuia neapêrat, spre a le face traínice saũ inexpugnabile, a se zidi în temelie o fințã nevinovatã, un copil, mai adesea o femeie. Și pânã la noi a ajuns ecoul dureros al victimei, menitã a ispãsi grozava superstițiune.

Acéstã credințã nu este, în fond, de cãt una din multiplele forme ale animismului, isvorît din

perpetua năzuință a omului de a asimila cu propria sa fire tot ce-l înconjoară. Obiectele și fenomenele naturii îi apar însuflețite, înzestrate cu un suflet asemănat cu al său. Pământul nu-i o materie brută și inertă, ci el posedă un spirit particular, care poate deveni funest sau favorabil întreprinderilor omenesci. Ori-ce nouă clădire este o încălcare în domeniul geniului local, care reclamă o despăgubire. Spre a-l îmblânzi, spre a-l face priincios, se recurge la practica cea mai obicinuită a cultului primitiv: jertfa omenescă.

Cu progresarea culturii victima umană fu înlocuită cu un animal (cocoș, găină, berbec, miel) sau cu altă reprezentare substitutivă (cadavru, statuă sau umbra omului).

Legenda zidirii ómenilor de vii a fost studiată în parte de către Grimm, Tylor, Liebrecht, Krauss ¹⁾, dar lipsesce încă o lucrare d'ensemble asupra acestei importante cestiuni.

Intr'o monografie specială s'ar putea îmbrățișa totalitatea acestor credințe; s'ar putea cerceta originea și respândirea lor și a se analiza compozițiunile poetice destinate a perpetua un obicei practicat odinioară pe o scară foarte întinsă; și anume variantele versificate, ce le întîmpinăm la

¹⁾ Grimm, *Deutsche Mythologie*, ed. IV (1875—78), p. 956 și *Nachträge*, p. 330.—Tylor, *Civilisation primitive* I, 122 urm.: la survivance dans la civilisation.—Liebrecht, *Zur Volkskunde*, p. 284—296: die vergrabenen Menschen.—Krauss, *Das Bauopfer bei den Südslaven*. Wien, 1887.—Cf. Andree, *Parallelen und Vergleiche*, p. 18—22.

Sârbi despre orașul Skodra saŭ Scutari ¹⁾, la Bulgari despre cetatea Solun saŭ Salonic ²⁾, la Greci despre podul de peste Arta (de unde trecu la Români din Macedonia ³⁾, la Unguri despre înalta cetate Deva ⁴⁾ și la Albanesi tradițiunea podului de peste Dibra ⁵⁾. Acolo ar fi ocașiunea a se discuta câte-va puncte obscure, ce presintă legenda românescă analógă a Meșterului Manole despre zidirea mănăstirii Argeșului, asupra originii căreia admirabila ingeniositate și erudițiune a d-lui Hasdeu a aruncat, în timpul din urmă, o lumină atât de neașteptată ⁶⁾.

Ne mărginim a trata, în acest studiu, despre credința respândită la Grecii modernă, încercându-ne a reproduce cu o scrupulosă exactitate cântecetele lor istorice privitoare la zidirea ómenilor de vii. Când e vorbă de producțiunile musei populare, traducerea literală e de sigur cea mai capabilă a da o idee de geniul limbii originalului.

¹⁾ Vuk Karagić, *Srbske narodne pjesme* II, 5. — Dozon, *Chansons populaires serbes*, p. 189.

²⁾ Miladinovci, *Bългарski narodni pjesni*, No. 424. — Rosen, *Bulgarische Volksdichtungen*, p. 208.

³⁾ *Mostre* II, 84—94: Cânticlu a puntillei di Narta, reprodus și la Obedenaru, *Texte macedo-române*, p. 211—224.

⁴⁾ Kriza, *Vádroszák*. Cluș, 1863, vol. I, p. 314. — Aigner, *Ungarische Volksdichtungen*. Pest, 1873, p. 82 și 161.

⁵⁾ *Vályeta skipătară* (Albina albanesă) Alexandria, 1878, No. 12. — Dozon, *Contes albanais*, Supplément, No. 12.

⁶⁾ *Etymologicum Magnum Rom.* s. v. Argeș. — Cf. Ghen. Enăcenu, *Meșteru Manole*. Buc. 1883.

Vom alătura apoi o traducere (în parte sumară) a tuturor cântecelor paralele din Europa orientală, spre a trage câte-va deducțiuni comparative.

I

În Grecia este pretutindenea familiară creștința, că la durarea unei clădiri (casă, pod, șanț) trebuie să se jertfescă o victimă în temelie. După ce preotul a sfințit locul, se taie o găină, un cocoș, un berbece sau un miel, cu al căruia sânge se stropesce pétra temeliei. Verbul *στοιχειώνω* (de la *στοιχείο*, stafie) desemnă această ceremonie, datorită geniului local spre a feri locuința de dăhuri rele, de stafii, și spre a da tărie noiei clădiri. Uneori zidarul ademenesce pe cine-va și cu o sfóră îi mësóră în taină trupul său numai piciorul său chiar și umbra și îngrópă apoi mësura în temelie. Omul, căruia i s'a luat o asemenea mësura, móre negreșit un an după săvîrșirea faptului. Tot așa pătesc cel ce trece în momentul, când se pune temelie unei clădiri și acolo îi rămâne umbra sau stafia. Jertfirea unui animal are de scop înlăturarea unei asemenea primejdi. În timpul ceremoniei, membrii familiei stăpânului trebuie să se ție la óre-care depărtare, căci cel ce-i atins de sângele victimei e expus unei morți sigure. Până și astă-đi țeranii din Zacint cred că, spre a întari podurile sau cetățile, e bine a se tăia la fața lo-

cului un om, mai cu sémă un Turc sau Ovreiū, și a-l îngropa în zidire ¹⁾).

În poeziile populare neo-grecesci regăsim aceeași datină — ca și aiurea — sub forma cea mai primitivă, adică de victimă umană și aplicată mai ales la zidirea podului peste Arta.

Să cercetăm mai de aproape diferitele variante ale acestei teme populare.

1. Redacțiunea cea mai veche pare a fi versiunea, ce circulă în Corcira sub titlul «*Podul peste Arta*» (*Η γέφυρα της Άρτας*). Stilul deșirat al povestirii trădează vechimea cântecului: frazele originalului se succed fără legătură regulată și, în traducerea românească, am căutat a păstra această particularitate.

PODUL PESTE ARTA ²⁾

(*Corcira*)

Patru-șeci și cincî de meșteri și șai-șeci de calfe ³⁾
Treî anî lucrară la podul peste Arta;

¹⁾ Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, p. 196—199 și Tommaseo, *Canti popolari* (Veneția, 1842), p. 174: il genio del ponte. «Corre in Grecia credenza che il primo vivente che passa nell'atto del porre la pietra di nuovo edificio, entre l'anno muore, e rimane ivi l'ombra o l'elemento (= stafie) di quello... A preservare da morte chi passa in quell'atto, scannano, secondo la possibilità, agnello o gallo nero, ovver bianco... Li scannano sulla prima pietra, fra i riva degli operai; e su quelli mettesi a loro la mancia; ma deglia famiglia del padrone s'allontano intanto. Che dicono, chi pur toccasse di quel sangue, morebbe». — Vretos, *Mélanges néo-hélléniques*, p. 47.

²⁾ Passow, *Popularia carmina Græciæ recentioris* (Lipsiæ, 1860) No. DXI după Zambelios *Ἀσματα δημοτικά τῆς Ἑλλάδος*. Corcira, 1852.

³⁾ *Varianta* (Tommaseo IV, 178): «O mie de meșteri zideaū podul peste Arta».

Totă ziua zidea și de cu seara se dărâna.
 Meșterii se jeluiesc și calfele plâng:
 «Va! de truda noastră, păcat de munca noastră!
 Totă ziua să zidim, seara să se dărâme».
 Iar stafia (στοιχειό) răspunse din bolta cea dreptă ¹⁾:
 «De nu veți jertiți un om, zidul nu se întemeiază ²⁾
 Și nu cum-va să jertiți orfan, străin sau drumeț,
 Ci nevasta cea frumoasă a meșterului mare,
 Care vine încet în zorii, care vine încet la prânz».
 Cum o aude, meșterul mare cade ca și mort,
 Scrie o carte și o trimete cu priveghetorea:
 «Încet să se 'mbrace, încet să se 'nveșminte, încet să meargă la prânz,
 Încet să meargă și să trecă podul peste Arta».
 Și pasărea nu ascultă, se duse și almintrelea spuse:
 «Repede te 'mbracă, repede te schimbă, repede mergi la prânz,
 Repede mergi și treci podul peste Arta».
 Iat'o perind din ulița cea prăfăasă (= albă);
 Meșterul mare o vede și inima-i se sfășie.
 De departe ea îi salută și de departe le ține:
 — «Sănătate și bucurie, meșterilor și călților,
 Dar ce are meșterul mare că-î așa de posomorit?»
 — «Inelul îi cădu în bolta cea dintâi ³⁾
 Și cine să meargă și cine să eșă să-î găsească inelul?»
 — «Meștere, nu te amări, eu o să merg să ți-l aduc,
 Eu o să merg și eu o să es să-î găsească inelul».
 Abia se coborî, abia păși înăuntru:
 — «Trage bine lanțul, trage lanțușorul,
 Scotocit-am peste tot și nimica n'am găsit».
 Unul o lovesce cu mistria, altul cu var,
 Meșterul mare apucă un bolovan ⁴⁾ și i-l asvirle:
 «Va! de ursita mea, păcat de sorta mea,
 Trei surori furăm și toate relele rēu ursite (= scris):
 Una zidi (podul peste) Dunărea, cea-laltă Avlona ⁵⁾,
 Iar eu, cea mai de pe urmă, podul peste Arta.
 Cum 'm tremură inimioara ⁶⁾, să tremure podul,
 Și cum 'm cade pērul, să cadă trecătorii!»

¹⁾ Var. (Ibid.): «Veni un glas din cer și din gura Arhanghelului».

²⁾ «*Ἄν δὲ στοιχειώσεται ἄνθρωπο, τέλος δὲ θεμελιώνεται...*».

³⁾ Var.: «... în adâncimile bolții».

⁴⁾ Var.: «cinci sau șese măciuci».

⁵⁾ Oraș maritim în Epir.

⁶⁾ Var.: «garofa».

«Fata mea, schimbă-ți vorba și rostesc alt blestem ¹⁾,
 Că ai un frate unicel, nu cum-va să trecă».
 Și ea 'și schimbă vorba și rosti alt blestem:
 «(Tare) ca fierul e inima-mă, ca fierul (fie) podul,
 Ca fierul pērul meu, ca fierul (fie) trecătorii!
 Că am un frate 'n străinătăți, nu cum-va să trecă! ²⁾»

2. Următoarea variantă din Zacint, întru cât-va mai simplificată, conține o serie de cuvinte italiene ³⁾, cari indică îndeajuns localitatea proveninței cântecului :

PODUL PESTE ARTA ⁴⁾

(Zacint)

Patru-șeci și cincă de meșteri și șai-șeci de lucrători
 Zideaū un turn peste podul Artei.
 Tôtă ziua duraū, séra se surpa.
 Plâng meșterii, plâng, plâng și se bocesc,
 Iar lucrătorii se bucură că iaū léfá (= ȕiuă).
 Intr'o Duminică a Pascilor, într'o ȕi de sērbătore,
 Meșterul mare se culcă să dōrmă pușintel;
 Și vēdu un vis în somnul sēū, în închipuirea-ī:
 De nu vor omorī un om, turnul nu se întemeiază ⁵⁾,
 Nicī bogat, nicī sărac, nicī nimenea 'n lume
 Să-l întărăscă fără numai nevasta meșterului mare.
 El chēmă pe un lucrător să-ī împlinēscă voința :

¹⁾ Var. : «Fata mea, ia séma să-ī mântuī sufletul».

²⁾ Sfīrșitul poesiei la Tommaseo :

«Să tremure munții pustii, să tremure podul,
 Să cadă pāsērile sēlbatice, să cadă ómenii».

³⁾ De pildă λαβουρέντες pentru μαθητάδες, ντισορνάτα pentru ήμέρα etc.

⁴⁾ Passow, No. DVIII, după Tommaseo IV, 180.

⁵⁾ «Σα δέ σκοτάζουν άνθρωπο, πύργος δέ θεμελιώνει...»

«Du-te de spune cucónei (= luntrășitei), stăpânei tale,
Să se 'mbrace, să se gătescă, să-și puie sculele de aur,
Să-și puie cele de argint și mătásurile;

Iute să mérgă, Iute să vie, Iute să-ı o spuı».

El se duse și o găsi cosénd și cántând:

«Bine te găsiu, cucónă, stăpána mea!

Mă trimise meșterul mare să-ı puı sculele de aur,

Să-ı puı cele de argint și mătásurile,

Să viı să pránzim»

Ea se 'mbracă, se găti, 'și puse sculele de aur,

'Și puse cele de argint și mătásurile;

Se duse și-ı găsi la masă cá se deaı:

— «Bine veniı, stăpána mea!

'Mı cáđu de logodná întâiul inel,

Pentru asta te vestiı să viı să mi-l scoıı».

Și cum se cobóri în pod, unul o lovesce cu tencuıala și celălalt cu var,

Iar cel meșter mare cu cíocanul o isbesce:

«Treı suróri furám și pe tóte trele ne omorıra,

Pe una o ucise la biserică, pe cea-laltă la o mánăstire,

Iar pe a treia, pe cea mai frumósă, la podul peste Arta.

Cum 'mı tremurá máınile, să tremure stípiı,

Cum 'mı tremurá inimióra, să tremure podul!»

3. Varianta de mai la vale a fost culésă în Creta și publicată de Iannaraki ¹⁾. Ea conține deosebiri importante în fond și în formă, de aceea o reproducem în întregimea ei:

Pe cel riú negru zideaı o boltă,

O boltă duraı să nu se 'nece trecătoriı.

Și o páserică ciripesce, strigă și nu tace:

«Aci bolta să nu stea, să nu se 'ntărăscă,

De nu s'a omóri un om în picíorul bolıı ²⁾;

Nicı orb, nicı șchlop și nicı drumeı,

Ci numai nevasta frumósă a meșterului mare.

Ascultă, meștere mare, ce-ı dice pásERICA!»

¹⁾ *Λογὰτα κρητικά* (Lipsca, 1876), No. 271.

²⁾ «... να χτίσουν άνθρωπο στον πόδα της καμάρας».

Plânsul îl apucă și pornesce a casă ;
 Il întreabă nevasta-î frumósă, cea cu përul creș :
 «Ce aî, meștere mare, că te apucă plânsul ?
 — Inelul 'nî căđu la picïorul bolții.
 — Tacî, meștere mare, că ți-l oiü scöte.
 Ea începe a se găti de diminéță până séră
 Și de séră până diminéță, apoî până la nămeđî :
 Pe frunte pune sórele, iar luna pe pïept
 Și și arcuiesce sprîncenele ca aripa de corb ;
 Mărgăritare pune cât nisipul cel nemësurat,
 Iar la gātu-î galbenî cât cremenea de marî.
 O iaü doicile și ea ajunge la boltă :
 — Bine v'am găsit, boïerilor și meșterilor !
 — Bine aî venit, crăiaso cu cincî podóbe !
 Ea 'și sumete mánicele și intră 'n boltă,
 Unul o lovesce cu ciment, altul cu cremenea,
 Iar căïnele de meșter mare cu gréua sa mistrie.
 — Lăsați-mě, sāraca de mine, douě vorbe să vě spun :
 «Treî surorî furăm și tóte trele rēü ursite :
 Una perî de sabie, cea-lalta într'o fântână
 Și eü, nenorocita, la picïorul bolții.
 Tu, privighetóreo, ia-mî privirea și tu, potárnicheo, ia-mî podóba ;
 Iar tu, porumbelule, ia-mî përul,
 Să nu-l ia o femeie și s'aîbă trîștea mea !»

4. In fine, varianta următóre publicată de Iatridis ¹⁾ sub titlul «*Femeia jertfită de cei doi frați ai sēi*» (*Η στοιχειωμένη γυνή μετὰ τῶν δύο αὐτῆς ἀδελφῶν*) :

O mie patru sute de meșterî și șaiđeci de calfe
 Duraü o boltă, un pod peste Elada (= Sperchios) ;
 Tótă ziua zideaü, iar nóptea se dārâma.
 O pásërică veni de se aședă sus în boltă.
 Nu ciripi ca pasërea, nu cântă ca privighetórea,
 Ci cântă și grăi cu glas omenesc :

¹⁾ Συλλογή δημοτικῶν ἀσμάτων (Atena, 1852), p. 28.

«De nu-ți jertfi un om, bolta nu se întărește¹⁾;
 Dar să nu jertfiți orfan, nici străin, nici drumet,
 Fără numai nevasta meșterului mare».
 El trimite două călfi să mergă la stăpâna lor:
 — «Scolă, stăpână meșteriță, te voiesce meșterul!»
 — «Spuneți, de mă vrea de bine, să mă gătesc să vii»,
 «Iar de mă vrea de rău, să vii așa cum sunt».
 — «Nici de bine nici de rău, numai vino cum ești».
 — «O sciū, nenorocita, o sciū, săraca de mine!
 Trei surori furăm, pe toate trele ne jertfiră²⁾:
 Pe una la Tîrnova, pe cea-laltă la Manole³⁾
 Și pe mine, nenorocita, în bolta cea rotundă.
 Cum 'mă tremură inimioara, așa să tremure podul,
 Cum 'mă curg lacrimile, așa să cață trecătorii!»

Pe când primele două variante mai cunoscute, cea din Corcira și cea din Zacint, se rapoartă la podul de peste Arta, varianta din Creta nu specifică numele aceluși «riū negru», iar cea din urmă pomenește de podul de peste Sperchios sau Elada. O tradițiune povestescă că, în «Podul lui Petru» de lângă Livadia în Beoția, s'ar fi zidit de vii un Arap, și într'un bocet (*μοιρολόγιον*) o femeie jelesce pe bărbatul ei, pe meșterul Pa-

1) «*Ἐν δὲν στοιχειώσῃ ἄνθρωπο, καυὰρα δὲν στεργιάνει.*»

2) Expresiunea: *ταὺς τοῖς στοιχείαι μᾶς βάλλαν* înseamnă literal «ne-au pus stafii pe toate trele», de órece poporul crede, că ființa zidită continuă a trăi ca stafie, ca geniul ocrotitor al locului.

3) Manole e numele unui pod peste Agraida cu următoarea inscripțiune din partea ctitorilor:

EΚΤΙΣΘΗ ΤΟ 1659
 ΟΙ ΚΤΙΤΟΡΕΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
 ΚΑΙ ΜΑΝΩΛΗΣ....

naiotis, care ar fi fost zidit în fântâna din Arachoba de pe Parnas :

*Ανάθεμα σε κάλεσσε, καὶ μυριανάθεμά σε,
Ποῦ στειχειώσεται τὸν ἄνδραμον, τὸν μαστροπαναγιώτη*¹⁾.

III

Legenda zidirii ómenilor de vii a fost împodobită cu veșmîntul poeziei numai la Români, la Unguri și la popóarele din peninsula balcanică: Sěrbi, Bulgari, Albanesi, Greci și Macedo-Români. Nu scim, dacã datina primitivã va fi fost odiniórã mai consistentã în sud-estul Europei de cât aiurea ; dar constatãm faptul cã, pe când datina respectivã este una din acele superstițiuni universale, cari formézã fondul primordial al credințelor omenirii în starea rudimentarã a culturei, ea a lãsat un ecoũ numai în poezia popularã a unui grup etnic din Orientul Europei.

Diferitele versiuni poetice ale acestei legende s'adapã tóte dintr'unul și același isvor: credința zidirii ómenilor de vii. Dar vioiciunea și bogãția fantasiei populare a sciut sã dea fondului comun cea mai surprinđetóre varietate. Ca frumusețe poeticã și ca originalitate relativã versiunea sěrbiã și romãnã ocupã întãiul rang ; cãntecul bulgãresc res-

¹⁾ Iatridis, *op. cit.*, p. 93 urm.

pectiv produce impresiunea unui fragment și de aci caracterul său defectiv; basmul albanes este o palidă imitațiune a baladei sârbesci, iar cântecul macedo-român o reproducere literală a uneia din variantele neo-grecesci, traduse mai sus. Versiunea maghiară și cea neo-grecă ocupă, prin particularitățile lor caracteristice, un loc aparte în seria acestor producțiuni ale musei populare.

Legenda «Meșterul Manole» fiind de toți cunoscută ¹⁾, ne vom mărgini a da mai la vale, une-ori într'un scurt resumat, coprinsul legendelor paralele la Unguri, Sârbi, Albanesi, Bulgari și Macedo-Români.

1. *Balada maghiară despre zidirea înaltei cetăți Deva.* Doi-spre-zece zidari încep a clădi cetatea *Deva* pe prețul de jumătate sfert argint și jumătate sfert aur. Dar ce durau înainte de amiazi, se dărâma până séra, și ce săvârșiau până séra, se surpa până diminéța. Spre a da tărie zidurilor, meșterii se invoiesc a arde pe una din nevestele lor, a amesteca cenușa ei în ciment și a zidi ast-fel cetatea. În curînd nevasta zidarului *Kelemen* (Clement) pornesce în trăsură la bărbatul ei. Pe drum se stîrnesce o furtună și vizitiul o sfătuieste să nu-și urmeze călătoria, povestindu-î c'a vechut în vis curtea stăpânului său cernită și pe

¹⁾ Veđi: Alexandri, *Poesii populare*, p. 186-192: «Mănăstirea Argeșului» și G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, p. 460-470: «Meșterul Manole».

băiețașu-i înecat în puțul curții. Dar femeia îi poruncesce să pornescă repede înainte.

Kelemen, recunoscând trăsura din depărtare, se roagă la Dumnezeu să se sfarme, iar caii să ologescă; dar în zadar, trăsura s'apropia mereu. Sosind, nenorocitul spune nevestei sale învoiala zidarilor. Dar i se îngăduie rugăciunea de a-și lua ȋiua bună de la prieteni și de la băiețașu-i, apoi este arsă și cu cimentul gătit din cenușa ei se duréză cetatea. Astfel zidarii câștigă prețul cel mare.

Intors acasă, Kelemen spune băiatului, care'l întreabă de mamă-sa, că se va întorce séra, apoi dimineța. A doua ȋi îi spune adevérul. Băiatul pornesce la Deva și acolo strigă tare pe mumă-sa. Un glas îi răspunde: «Nu pot vorbi, că zidul m'apasă!» Inima mamei se rupe cum și pétra cea virtósă și copilașul cade mort în prăpastie.

2. *Balada sèrbescă despre zidirea orașului Skodra.* De trei ani, trei frați (craiul Vukașin, voevodul Uglieșo și Goiko) cu trei sute de lucrători zideaū cetatea *Scutari*, pe malul Boianeii. Dar Vila (Țina) surpa mereu nóptea ce se zidea ȋiua. În al patrulea an ea le porunci să zidescă în temelie pe cei doi frați gemeni, Stoii și Stoiana¹⁾. Craiul trimite pe Decimir, sluga-i credincioasă, să colinde lumea, ca să-i găsească. Trei ani de-arîndul umblă în zadar și se întorce fără ispravă. Atunci craiul poruncesce meșterului *Radu* să reîncépă zidirea.

¹⁾ Joc de cuvinte: *stoiți* înseamnă «a sta, a fi trainic.»

Trei sute de zidari se pun din noă pe lucru și Vila iarăși nimicea nóptea munca țilei. In cele din urmă Țina vestesce să se zidescă în temelie soția aceluia dintre frați, care va veni diminéta să aducă de mâncare lucrătorilor. Cei trei frați jură, să păstreze taina și să lase victima în voia sórtei. Dar numai Goiko, fratele cel mai tîner, se ține de cuvînt. Nevasta sa, lăsând pe copilașul său Ivan în séma sócrei sale, pornesce să ducă gustarea, coborându-se pe Boiana. Goiko, cum o zăresce, se răpede la dînsa și, udând cu lacrimi fața ei drăgălașă, îi vestesce sórta fatală. Tînera femee e predată meșterului Radu și zidarii încep a dura în juru-i pietre și lemne, cari îi ajung până la genuchi. Dar dînsa, creșënd că zidarii glumesc, rîdea mereu și nu înțelese grozavul adevăr, de cât când zidul îi ajunsese până la briu.

Desperată, ea se îndrêptă atunci cu rugăciuni fierbinți către cumnații și soțul ei, dar nimeni n'o ascultă. I se îngădue ultima rugăciune: să-i se lase o crepătură în dreptul țitei, ca să pótă alăpta pe Ivan, și o ferestruie în dreptul ochilor, ca să pótă privi frumósă-i casă, sosirea și pornirea copilașului. O săptămână după ce alăptă copilul, glasul îi se stinse, dar isvorul vieții rămase mănos timp de un an: amorul fu mai trăinic de cât mórtea. Și ađi încă mumele, cărora le-a secat laptele, vin pentru tãmãduire la locul minunat.

3. *Tradițiunea albanesă despre podul Vulpei de peste Dibra.* A fost o dată 3 frați căsătoriți,

de meserie zidari. De 3 ani lucraū la un pod și nu-l puteaū isprăvi: cînd îl ridica, cînd se surpa. Intr'o ȃi un unchiaș trece pe acolo și le ȃice: Noroc, zidarilor! — Noroc și d-tale, bine ai venit! De trei ani muncim la ăst pod, dar de geaba, nu-l putem isprăvi. — Să vĕ daū un sfat, feȃii mei: jurați unul altuia să nu destăinuiți nimic nevestelor vōstre: jertfiți o fiinȃă în temelii, puneți acolo o femeie vie ¹⁾, una dintre femeile vōstre, și atunci podul se va ridica. Alminterea zadarnic vĕ căzniți; nici-odată nu veți isprăvi acest pod.

Cei doi frați mai mari destăinuiră totul nevestelor lor; iar cel mai mic păstră taina. Cînd fu să se apropie prînzul, cea mai mare dintre cumnate însărcină p'a doua să ducă bărbaților de mîncare, dar dînsa rĕspunse, că are să spele rufe. Rugară atunci pe cea mai mică, care rĕspunse, că copilul îi plîngea. — Du-te, du-te, ȃise cea mai mare, voiū îngriji eū de copil. Și ea, nesciind de taină, porni la pod. Bărbatul ei, vĕȃend'o venind de departe, începu să plîngă și, cum fu aprōpe, el se depărtă. Sosind, salută pe cumnații săi, cari îi ȃiseră: intră icea în temelie.

Biata femeie îi rugă să-i lase în zid o deschidetură să-și pōtă alăpta copilul, și dînșii lăsară o gaură, pe unde laptele curgea copilului, chiar și după mōrtea tinerei femei, până se făcu mare. In urmă, în loc de lapte, începu să curgă apă și

¹⁾ Ndă themel kurban tă băni nă grua tă gyală ta știni....

se făcù un isvor de veci. In acest chip podul se ridicâ.

4. *Cântecul bulgăresc despre feciõra zidită de vie.* O meștere *Mano*, meștere *Mano*! — Dumneđeũ să-ți blesteme planul! — Că te ridicai, *Mano*, te ridicai și merseși — și strînseși 300 de meșteri — și îi duseși la cetatea *Solun* (*Salonic*) — pentru a dura o mare cetate. — *Mano* o zidia și cum o zidia — se urcâ pe schele meșterul *Mano*, — ca să măsore înălțimea turnului. — Dumneđeũ pedepsi și pe vèduva, pe *Giurgea*. — *Giurgea* avea o fată frumósă: — pune scule și haine de înătase — și îmbracă-ți scumpele botine. — Așa se duse fata pe uliță — și fața-î strălucea ca sórele.

Când *Mano* se întorse pe schele, — el zări pe fata *Giurgei*. — Indată se pierdu cu firea: — cădu de pe turn, sfărâmâ scara, — cădu mai departe, cădu apoi pe pământ. — Acolo, dându-și sufletul, el grăi: — *Tovarâși credincioși, meșterilor*, — ce vè spun, rămâie-vè pe suflet! — Duceți-vè la cinstitul *Divan* — și de la judecători cereți ispășire: — «Să înmormînteze, prietenilor, pe fata *Giurgei*, — pe fata *Giurgei* lângă mine de vie». — Cum țise aceste vorbe și muri.

Atunci se ridicară cei 300 de meșteri — și se înfățișară cu toții înaintea judecătorului, — înaintea judecătorului cu gréua jalobă. — *Divanul* le încuviință cererea. — Apoi puseră de vie pe fata *Giurgei* — pe fata *Giurgei* în mormîntul lui *Mano*.

5. *Cântecul româno-macedonén despre puntea*

de Narta. Trei meșteri renumiți («trei masturi alăvdați»), tustrei frați, sunt chemați de rege, care le dă porunca, să dureze, sub pedepsă de mörte, un pod peste *Arta*. Cei șapte ani ceruți sunt pe sfirșite fără ca frații să-și fi ajuns scopul :

Tută dzîua i lucra,
Apa nóptea l-o 'neca !

O păserică se înfățișeză meșterului mare și-
vestește :

Măimare, s'nu te jilescă,
Ma, s'vreă lucrú s'bitisescă,
A niculuí frate 'nvésta s'luață,
In thimélie s'o băgață.
Invhie, ínvhie s'o anveliță,
Jéle ș'nilă s'nu muntriță !

Tiněra femeé, sosind la pod, îi se spune, că meșterul scăpase inelu-i de logodnă în bolta podului. Și când ea intră în grópă să-l caute, calfele o zidesc în temelie. Ea se rógă să i se lase țita afară, ca să-și alăpteze pruncul și, înainte de-a muri, rostescé blestemul :

«Cum trémbur mine mărata,
S'trémbură ș'puntea de Narta !
Cățî călătorí va să-și trecă,
Cama multili să-și se necă !
Cățî perí în cap mine ni am,
Ahățî ómení să s'necă tr'an... !

III

Trăsuri caracteristice comune :

1. Numele meșterului: *Manole* (Români), *Mano* (Bulgari), *Radu* (Sërbi), *Kelemen* (Unguri); — numele nenorocitei femei apare numai în versiunea românescă completă sub forma *Caplea* ¹⁾.

2. Symbolismul numerelor, care jócă un rol atât de important în folklor: 3, 45, 60 sau 1000, 1400 (la Greci); 9, 99 (la Români); 3, 7 (la Macedo-Români); 3, 300 (la Sërbi și Bulgari); 12 (la Unguri).

3. Vestea fatală o transmite: geniul locului sau un glas din cer (Greci), o Țîna (Sërbi), un vis (Români, Greci), o păsërică, (Greci, Macedo-Români) sau un unchiăș (Albanesi).

4. La apropierea tinerei femei meșterul se rógă să supravie diferite pïedici, cari s'o întârđie: să se sfarme trăsura (Unguri), s'o întîmpine un hățîș, o lupóică și o scorpie (Români).

5. Jurămîntul se calcă de cei doi frați (Sërbi, Albanesi), de cei nouë meșteri (Români).

6. Fundarea mănăstirii Argeșului e asociată cu legendarul Negru-Vodă (la Români), zidirea orașului Scutari se pune în legătură cu miticul craiū Vukașin (la Sërbi).

¹⁾ Veđi admirabila versiune a «Meșterului Manole», publicată de G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare*, p. 460—470.

Particularități proprii fie-cărei versiuni.

La Unguri: zidarii se învoiesc de la sine a jertfi pe una din soțiile lor — femeia e arsă — copilașul se prăpădesce.

La Români: un păstor sau porcar găsește «zidul părăsit și neisprăvit» bun pentru mănăstire; — episodul final cu aripile, ce-și fac meșterii, spre a se coborî din susul clădirii și mórtea, ce găsesc în această îndrăsnéță întreprindere.

La Sêrbi: cei doi frați gemeni meniți a întâri zidirea; — alăptarea copilului după mórtea mamei.

La Bulgari: fata e înmormîntată ca expiare pentru mórtea meșterului.

La Greci: pretextul cu inelul și blestemul final.

Relevâm, ca o trăsură caracteristică finală, brutalitatea fără sémén a versiunii grecesci, o brutalitate, ce ne surprinde și în basmele acestui popor și care forméază un contrast energetic cu gingășia plină de grații a concepțiunii poetice la Sêrbi și la Români.

La accentele dureróse ale tinerei femeii:

Manole, Manole,
Meștere Manole,
Zidul rêu mă strînge,
Țișóra 'mă curge,
Copilașu 'mă plînge...

nenorocitul meșter «din suflet ofta, cu amar plângea» și răspundea plin de duiosie :

«Copilașul tîu,
Pruncușorul meî,
Vađă-l Dumneđeî.
Tu cum l'aî lăsat
In pat desfășat,
Đinele c'or trece,
La el s'or întrece
Și l'or apleca,
Țiță că-î or da ;
Ninsóre de-o ninge,
Pe el mi l-o unge ;
Ploî când or ploa,
Pe el l'or scălda ;
Vînt când o sufla,
Mi l-o legăna,
Dulce legănare,
Pân' s'o face mare ! »

Aceste versuri oglindesc acea sublimă resignare în voia Destinului, care face să amuțescă sentimentele cele mai intime de soț și de părinte și care, în vederea imensului sacrificiū, aduce aminte de eroii antici urmăriți de urgia neîmpăcată a șteilor. Sufletul poetului necunoscut trebuie să fi vibrat de o puternică emoțiune, când a svîrlit în ecoul munților acéstă nobilă mărturisire a nepuțiței omenesci față cu hotărîrea neștrămutată, cu puterea copleșitoare a Fatalității.

IELELE

SAŪ

ȚINELE RELE

DUPĂ CREDINȚELE POPORULUI ROMÂN

Omul naturei a căutat pretutindenea a se pune în directă comunicațiune cu restul creațiunii. Departe de a se isola de ființele înconjurate, el a transportat asupra lor însușirile caracteristice ale naturei sale: viața și simțirea. Pornind de la această tendență animistă, atât de precumpănitoare în păturile primitive ale culturei, omul din popor și-a creat o întregă lume imaginară, pe care a împopulat-o cu plăsmuirile fantasiei sale. Punctul central al acestui panteon îl formeză adorațiunea naturei, divinisată în diversele ei manifestațiuni: nu a naturei morțe a religiunilor monoteiste, nici a naturei inerte a filosofilor, ci a creațiunii debordând de viață și de simțire, în care toate înviază și respiră; în care animalele

și plantele se asimilează întru toate omului, în care munții, isvórele și pădurile sunt locuite de spirite, de zei și de dîne...

Aceste credințe panteiste, transmise din epoce străvechi și adânc înrădăcinate în sufletul popórelor, se presintă sub forme multiple și ușor modificate în timp și în spațiu; dar fondul, prin originea lor universal umană, a rămas pururea același. Ele au subsistat și subsistă încă alături de religiunea oficială, care a doborât și risipit ramurile acestui arbore vechiú cât lumea, dar n'a fost în stare să-l desrădăcineze din inimile ómenilor.

În neputința de a pune un capăt acelor credințe naive din períoda de pruncie a umanității, de a stîrpi acele «ființe frumoase din țera miturilor», noua religiune le a impus o transformare profundă, rezultatul unei ciocniri ostile între două lumi fundamental diferite. Precum vechile divinități păgâne deveniră pentru adoratorii noiei credințe nisce spirite necurate, nisce demoni înzestrați cu puterea de a face rêu, tot ast-fel dînele, aeriene sau aquatice, din bune și favorabile, din fecióre nevinovate și pline de milostivire, căpëtară acel aspect de rêuțate, de neîndurare, de vrăjmășie («dușmanele ómenilor» într'un descântec de Iele), aprópe necunoscut epociei ante-creștine și contrastând cu firea blajină și gingașă a nimfelor antice; cu acele driade, oreade și naiade, cari însuflețiau câmpiile, fântânile și piscurile munților cu jocurile și cântecele lor.

Aceste ființe trăiesc până astăzi în imaginațiunea poporului nostru, negreșit sub alte nume (sîmburele primind un nou înveliș) și întipărite de acel caracter negativ, consecința istorică a unei radicale transformări religioase.

Aceste însușiri vătămătoare și demoniace ale đinelor le învedereză mai ales diversele numiri eufemiste, cu cari poporul a căutat să înlătore urmările funestei lor activități. Tendența în sineși este iarăși universal umană și în strînsă legătură cu credința superstițioasă în existența de spirite saū đine rele.

«O parte însemnată a erorilor existente în lume provine din presupunerea tacită, că ordinea naturei trebuie să fie aceeași cu ordinea ideilor noastre, că dacă cugetăm totdeauna două lucruri împreună, aceste două lucruri trebuie să existe totdeauna împreună; că dacă un lucru ne face să ne gândim la altul, precedându-l saū urmându-l, acest alt lucru trebuie să precédă saū să urmeze pe cel dintâiu în realitate și reciproc...»¹⁾

Domeniul infinit al superstițiunilor populare e o perpetuă ilustrațiune a acestui adevăr. Eresurile pornesc în genere de la false asociațiuni de idei. Magia întregă resultă din erórea de a lua o asociațiune ideală drept una reală și a produce ast-fel o sumă de generalisări neîntemeiate,

1) Stuart Mill, *Logique* II, 230.

adevărate sofisme de inducțiune, în cari cauza se identifică cu antecedentul accidental.

Acțiunile urmând obicinuit ideilor noastre, poporul ajuns la credința, că gândurile noastre provocă faptele corespunzătoare, chiar când aceste fapte nu depind de noi. Ast-fel, în toate timpurile și în toate țările, ómenii de rînd sunt încredințați, că e destul a vorbi de ceva spre a se înfățișa aievea, că rostind bună-óră numele necuratului, el se va arăta negreșit. De aci apoi tendența de a evita numele apelative ale ființelor rele, ale spiritelor vătămătoare, ale evenimentelor funeste, și a le înlocui cu tot atâtea eufemisme, de o potrivă de numeroase în limbile antice ca și în cele moderne.

D. Kristoffer Nyrop a scris o interesantă monografie etno-psicologică despre acéstă pretinsă putere a numelor, ilustrând'o cu exemple luate din idiomele cele mai diverse¹⁾.

Adevăratul nume inefabil în limbile moderne e al necuratului, al demonului, care la toate popórele europene e reprezentat, în afară de numeroase deformațiuni, prin o sumă de perifrasede și epitete când comice, când respingătoare, când teribile . . .

La Francesi : Le petit bonnet rouge, Geor-

¹⁾ Nyrop, *Navnets Magt*. En folkepsykologisk Studie. Copenhaga, 1887, de la care împrumutăm câte-va exemple instructive și paralele cu fenomene din limba noastră.

geon, le grand Biquiou («*ταρ*»), le vieux Jérôme, le Malin, le Vilain.....; la Englesi: The old gentleman, old Harry, old Davy etc.; la Grecii moderni: *ὁ πλανήτης* «vagabondul», *ὁ καταραμένος* «blestematul», *ὁ ἀμελέτητος* «cel de care nu se vorbește», *ὁ τὰδεποῖος* «cutare și cutare», *ἐκεῖνος ποῦ εἶναι ἔξω καὶ μακρὰ*, corespunđend la al nostru «de parte fie de ăst loc!»....

Tot ast-fel se evită numele bólelor și ele se înlocuiesc cu expresiuni nevinovate, prietenóse saũ desmierdátore. Precum Germanul numesce *epilepsia* «cumětra», tot așa Românul o circumscrie cu termeni vagi: alte-ale, a-bólă, a-nevoe.... adică bóla de care ne temem a vorbi!

Tóte aceste împrejurări ne aũ condus la convingerea, că și epitetele đinelor aeriene în limba română pornesc de la aceeași tendență eufemistă. Și acésta în primul rînd pentru numele lor cel mai general, *Iele*, căruia îi atribuisem odinióră o provenință orientală. Forma paralelă *Dînsele* se explică ast-fel de la sine ca și cele-lalte nume desmierdátore: *Frumósele*, *Măiestrele*, *Milostivele*, *Puternicele*, *Sfintele* etc. cari 'și gădesc paralelisme la Albanesi și la Grecii moderni, ba chiar și la Grecii cei vechi, la cari Eriniile saũ Furiile devin Eumenide adică «đine binevoítóre»....

Numele de *Vîntóse* și de *Șoimane*, precum și amănuntele generale relative la aceste ființe rele, probéză că concepțiunea lor fundamentală

e aceea de *đine aeriene*, concepțiune, în jurul căreia s'aũ grupat apoi elemente de origine diversă.

Aerul și schimbările atmosferei exercită într'adevăr o mare influență asupra omului. Multe bóle, ce bântue corpul nostru, provin din împrejurări, cari aũ drept cauză variațiunile temperaturii. Nu e deci mirare, ca închipuirea poporului să fi personificat *aerul* saũ *vântul* (cari staũ în strînsă legătură) în nisce ființe vătămătoare omului. Intr'adevăr, existența unor *đine* rele, cari ar avea o înrîurire funestă asupra corpului omenesc, e una din credințele cele mai răspândite ale poporului român. Diferitele nume, ce ele pörtă după localități — acéstă polionimie mitologică — ar putea servi drept dovadă, câtă importanță a dat poporul nostru unei asemenea credințe.

A strînge tóte mlădițele împrăștiate, dar lăstărite din unul și același trunchiũ, ale acestei credințe, a le desface de învelișul, cu care le a îmbrobodit închipuirea populară, a le supune unei cercetări comparative, urmărindu-le originea și reducându-le la o sorginte comună — iată ce-și propune studiul de față.

I

Ce sunt lelele ?

Intr'o lucrare asupra «Elementelor turcesci în limba română», vorbind de *Iele*, diceam: *Iele*,

ține rele, cari paralizază pe ómeni; *luat din iele*, atacat de paralizie la mâini, la picíore saŭ la vr'o altă parte a corpului¹⁾; *luat de iele*, a merge cu repeđiciune mare învîrtindu-se, a porni val-vîrtej: poporul se feresce de vîrtejul de vînt, cređend că într'insul jócă *Ielele*. Numirea de *Dînsele*, ce se mai dá Ielelor, este rezultatul etimologiei populare, prin care poporul a identificat pe «stăpânele vîntului», pe «silfidele vîrtejului» și pe «đinele pricinuitoare de *reumatism*» cu pronumele personal *ele*, căci poporul «nici nu cutéză a pronunța numele lor cel ominos, ci-l indică numai prin pronumele *ele*, ce devine substantiv în acest sens» (Laurian, *Glosariu*, p. 300). În Bucovina și Transilvania *Ielele* mai pórtă și numele de *Vîntósele*: — turc. *iel*, vent, souffle, air; enflure, tumeur, rhumatisme (Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*, p. 965°).

Costinescu se exprimă ast-fel asupra lor în Vocabularul româno-frances (I, p. 374): «*Iele*, după idea poporului, femei saŭ fete nevěđute, ce jócă nóptea în câmpuri. Locul, în care aŭ

¹⁾ Despre *Iele* poporul mai đice, că sunt trei suróri, cari petrec nóptea sub strěșina casei și cel ce trece tărđiŭ se expune la diferite bóle, căci ele scuipă asupra-ŷ. Gunořul trebuie asemenea evitat. Cf. Ionénu, *Mică colecțiune de superstițiile poporului român*. Buzéu, 1888, p. 60, 78 și 79: «Nóptea să nu s'aducă apă de la vr'o fântână, căci împrejurul ei jócă *Ielele* și cel care va lua apa, *ŷl va lua din Iele*. — Cel care, într'o călětorie, întălnesc un drum încrucișat, să nu trecă prin rěspântia lui, căci *ŷl pocesc*. — Să nu calce cineva în lături *aruncate la drum*, căci capetă dureri de picíore».

jucat, devine periculos: are însușirea de a desfigura saũ de a înțepeni piciorle aceluia ce l-a cãlcat. Cãrcãne de erbã mai închisã, ce se gãsesc în câmpuri, ȃic a fi urmele danțului lor. Dupã alții, aceste sînt trei fete, ce asistã la nascerea unui prunc».

Rãposații Laurian și Maxim le consacrà urmãtorul articol în al lor Glosariũ (p. 300): *Iele*, rãu scrise în loc de *ele*, *malus genius*, *dæmon*, *malæ divæ*, *rheumatismus*, *paralysisia*, *furor*; demon, geniũ rãu, esențial însã: *rele ȃine*, *ȃeite rele*, cãrora, dupã credințele poporului, place a turmenta pe bieții muritorii, cari nici nu cutãzã a pronunța numele lor cel ominos, ci-l indicã numai prin pronumele *ele*, ce devine substantiv în acest sens: *Ielele daũ, trãmit morbiũ cãi mai acuti și dure-roși ómenilor, femeilor și masculilor; cel luat din Iele saũ de Iele devine adesea paralic de minte saũ nebun furios; dar mai adesea: cel luat(ã) din Iele saũ de Iele suferã de paralisia nervilor saũ de acutele dureri ale reumatismului de articulațiunii; pãnã astãdi țãranul expert, cãnd vede și observã un biet pacient de Iele, face din ochiũ și dã din cap cu cãutãtura supãratã și cu gest amenințãtor la muierile, ce staũ de fațã împrejur. Acestã probãzã, cã mulți țãrani aũ viã consciințã de *Iele*, cã ar fi reali *ele* (femeile), cele ce cãșunezã acești amari și dureroși morbi...»*

Pãrintele S. Fl. Marian, reproducẽnd un «descãntec de Iele» gãsit între manuscriptele rãposa-

tului Săulescu, îl precede cu următoarea observa-
 țiune: «Sub cuvintele *Dînsele* sau *Ielele* înțeleg
 Româniî din Bucovina și Moldova un fel de *reu-*
matism, pe care îl capătă, după credința lor, nu-
 mai atunci când calcă în urma unor *Ȕine fôrte*
rele, ce le numesc ei cu un cuvînt impropriu «Ele»,
 sau când le vatămă cu ceva pre acestea»¹⁾.

Răposatul Mangiuca, în studiul său despre
 însemnătatea botaniceî românesci: «După credința
 poporului român, avrămésa, cărstinésa și odolén
 sunt picate din *Iele*, din *Ȕinele Milostive* . . . și
 până astăȔi Ȕinele plâng, că aceste erburî lecuî-
 tóre le aũ răpit împărăția din lume. Intr'o nópte
 ducându-se un flăcâu codrén la liveȔile din delu-
 rile Sascheî spre a le păzi, a vȔdut cum aũ ve-
 nit Ȕinele, cete și iară cete de Iele, tóte albe și
 luciũ îmbrăcate, sburând în aer și involbându-se ca
 nourii în trecăt peste el, cântând următoarele versuri:

De n'ar fi avrămésa, cărstinésa
 Și flórea albastră,
 N'ar fi în lume cruce de nevastă,
 Și atunci tótă lumea ar fi a nóstră²⁾.

Intr'o superstițiune băbésă din districtul Pra-
 hova se crede, că «de a făcut nescarva bube pe
 picióre, Ȕice că-î *lepădătură din Iele* și-î descântă».

¹⁾ *Mănunchiũ din manuscrisele lui G. Săulescu în Analele Aca-*
demiei Române, seria II, tom. VII, secȔ. II, p. 156.

²⁾ *Familia* d. 1874, p. 524.

Asemenea «de a rëcit la piciorë și-l dor, îl descântă ȃicënd, *c'a cãlcat în loc rëu*»; iar «de a rëcit la mâini și-l dóre, îi descântă *d'ái rëi*». In fine «babele și bãbariî învațã pe ómeni sã póрте usturoiũ, trei cãței în pungã, curea, brîu, ca sã nu-l bîntuiascã *Ielele*. O buruianã, rãdãcinã de odolén, rãdãcinã avrãmésã-crãstinésã asemenea sã póрте, cã nu pot sã se apropie de el *Mãiestrele*, pe cari ȃic mincinósele vrãjitóre, cã le aũ audit cãntãnd în rëspãntiî aceste vorbe: «De n'ar fi avrãmésã-cãrstinésã, ar fi tótã lumea a nóstrã»¹⁾.

Jipescu, în limba țëranului din aceeași localitate, grãiesce ast-fel: «Dë traiũ rëu te ai stircit (țëranul), te ai ohilit, te ai subțirat, te ai șuiat, te ai încovrigat, te ai cocãrjat, ți ai pierdut coraju, cumpãtu și mersu. Parcã ești *luat dîn Iele*, or *dîn dëvînt*, când pãșesci». Și aiurea: «Vere, strigã Foloștinã, ce ți-o hi scris dë la ursitóre, aia ai sã pați. Cã uíte, Mãrzica n'o mãi ghisat și'n nóptea dë Crãciun auđiși, cã cum a ișit afarã pë la mieđu noptiî, în puterea întunericului, și *cum a cãlcat*, sã më tai nu sciũ, cã *a pus piciorul în urma Ielelor* și-i s'a sgãrcit vinele — hiie la el acolo—și d'atuncea së vaitã și-l tãrasce, dë pare a hi spetit»²⁾.

Créngã, în povestea «Sócra cu trei nurori»:

¹⁾ Tocilescu, *Revista* III, 387.

²⁾ *Opincar*, p. 67 și 151. In citațiunile de mãi la vale cãutãm mãi cu sémã a scóte la ivélã însușirile particulare ale *Ielelor*.

«Sunt vr'o cincî-şese zile, de când mămuca a fost să ducă viţei la suhat şi *un vînt rîu a dat peste dînsa*, sîrmana!... *Ielele* i-a luat gura şi picîórele».

De la Vrancea în «Sultănica» (p. 49): «Din svon aflate, precum că ai scăpa ce ţi-i drag de la peire, dacă te-ai da în munca *Ielelor*. Nu c'a cređut, dar a încercat, că n'ar fi oprit'o nici în ruptul capului de a se da chiar duhurilor nevêđute. Intr'o nópte de marţi, zărind un cercăn în jurul lunei, s'a străcurat ca o nălucă până la biserică, iar întorcîndu-se sub stréşina casei şi-a presărat în creştet pămînt din trei morminte, adăstând tótă nóptea fără a da cu ochii de *Iele*».

Gane, în «sfîntul Andreiü»: «Ei bine, a murit!.. a plecat fără să mă asculte într'o sară înspre sf. Andreiü la moşia lui Négu, unde îl ducea dorul ducăi Elenei, şi *la móra de vînt, sciü la locul cel necurat*, îi s'a răsturnat sania, i-a fugit calul, iar pe dînsul *l'aü luat Ielele prin văzduh* aşa de repede şi aşa de sus, că numai ce a căđut mort în pórtă curţii lui Négu».

Alexandri, în «Nóptea sfîntului Andreiü»:

Iată-! Iată Satan vine,
Rësbătënd prin verđi lumine,
Pe un fulger scânteitor.
Umbre, stafii despletite,
Cucuveici, *Iele* sburlite
Si Rusaliile pocite
Îi urméză ca un nor!

In Despot-Vodă, când Moţoc caută a linişti pe Spancioc, care, la fie-care adiere, la fie-care

susur, pare a zări umbra lui Lăpușnénu, el dice
(p. 13):

Părere,
Spancȳoc!... tu ești lunatic, ți-e frică de strigoȳ,
De *Iele*, de Vintóse, de stafii, de moroi;
Și ai ajuns acuma, în mintea-ți visătoare,
Să faci din Lăpușnénu o umbră pânditoare...

Bolintinénu, în «O nópte la morminte»:

Atunci trecură *Ielele*,
De mâini în hore prinse,
Ș'un abur tóte stelele
Índată le coprinse.

În fine, în «Negriada» d-lui Ar. Densușianu,
Făt-Zefir mângăe pe Moș-Alb, fruntașul soliei,
care colindă prin stânci și codri în căutarea lui
Negru, răpit de Iele

în loc cumplit și greu,
Cum altul sfintul sóre 'n cale-ı nu zăresce,
Nici măi frumos și odată măi fioros și réu,

și-l îndrumă să găsească pe eroi în palatul Ielelor,
care s'afli

Prin munți d'aici departe, în Valea-sargentină,
Prin codri deși se 'ntinde un labirint de văi,
Și văile 'ntre sine se 'ncurcă și se 'nbină,
Cât înapoi din ele abia ți măi afli căi.
P'un vîrf de munte acolo-ı a *Ielelor* grădină,
În care nu pătrunde picior de muritor,

Căci giur-îngîtur pe munte, sînt puse ca să ţină
 O pază neadormită (eă însumi mă 'nfior!),
 Miş fîere şi balauri, iar în grădină ride,
 Cum nu veđi nici în visuri, un minnat palat.
 Cumplitele lui porţe nimic nu le deschide
 Făr' numai o putere, ce unei erbi s'a dat,
 Ce a fierelor se ăice. Cumplitele *Măiestre*
 Prinđend aici pe Negru l-au dus şi l-au ascuns...
Măiestrele lui Negru ă-au luat ori-ce putere
Din mătîni şi din pictore, din spate, plept şi gât.
 Sus în palat el dórme, ca mort, fără durere,
 Din când în când măi suflă, dar lin şi neşimţit.
 Curînd, de nu-ţi ajunge, el petró se preface
 Ca mulţi alţi feţi acolo de mult înmărmuriţi... ¹⁾

II

Rolul Ielelor în literatura populară

Adevărata caracteristică a *Ielelor* reese mai cu sémă din rolul, ce-l jócă în literatura populară, anume în descântece şi în basme.

Vom începe măi întăi cu descântecele, al căror număr e îndestul de mare, dar vom reproduce în întregimea lor numai pe acelea, cari conţin elemente importante pentru elucidarea originii lor.

Următorul «descântec de Iele» e din Moldova ²⁾:

¹⁾ Densuşianu, *Negriada*, p. 154—155. O descriere măi amărúnjită a *palatului Ielelor* la p. 129—130. Despre *busténul Ielelor*, p. 22; *lacul Ielelor*, p. 169.

²⁾ Alexandri, *Poesii populare*, p. 10 şi Lupaşcu, *Medicina babelor*. Bucuresci, 1870, No. 32.

Voî *Ielelor* măiestrelor, — Duşmanele ómenilor, — *Stăpânele vîntului*, — Dómnenele pămîntului, — *Ce prin vîzduh sburaşî*, — Pe érbă lunecaşî — Şi pe valurî călcaşî. — Vê duceşî în locurî depărtate, — În baltă, trestie, pustietate, — Unde popa nu tócă, — Unde fata nu jócă. — *Vê duceşî în gura vîntului*, — Să vê lovişî de tórta pămîntului. — Eşişî din mână, trup, picîor, — Şi să perişî sus într'un nor. — Daşî omului sănătate, — Că sabie de foc vê bate!

Un «descântec de dambla» din plaiul Prakhova e în totul identic cu cel de mai sus, numai că după versul «unde fata nu jócă» mai conţine următoarele două:

Vê duceşî la vîntul turbat,
Unde cîocărlia se dă peste cap;

iar versul final sună:

Că Mihail cu sabie de foc vê bate¹⁾.

E interesant a vedea o concordanţă atât de completă a unui descântec din două localităţi îndepărtate ale ţerii. Acesta este în acelaşi timp singurul descântec, ce-l cunoscem din Muntenia, privitor la Iele; din Moldova însă mai posedăm şi altele.

Ast-fel răposatul Săulescu culesese în Mol-

¹⁾ Tocilescu, *Revista*, III, p. 385. Culegătorul precede descântecul cu următoarele cuvinte: «La om, dobitoce, când le vine dambla la o parte a corpului, şic locuitorii, că'i luat din Iele. Iată şi lécul, în care cred: apă neîncepută, luată până nu cântă cocoşii, o pune în vas, ȳa leuşţen şi alte buruheni, cu ele amestecă apa şi şice vorbele de mai sus.»

dova un «descântec de Iele» foarte important, pe care îl reproducem, în parte, după textul restabilit de părintele Marian :

Marți la măneac, — În săneac, — M'am pornit — Pe cale, — Pe cărare, — Grasă și frumoasă. — Când la jumătat' de cale, — De cărare, — Iată că m'au întâlnit: — *Savatina, Magdalina* — Și cu ele *Rujalina*, — Gătițele în prouerele, — Cu betițe puchițele, — Cu șistori roși cinsățele; — Mergând ȳute ca gândul, — Tare ca vîntul, — Neatingînd pămîntul. — La mărul tufos, — La măr rămuros, — Să facă joc frumos. — Atunci pe Florica — Pe cale au întâlnit, — La ea au răcnit: — Păru'n cap îi l'a înodat, — *Creierii ȳ-au turburat*; — *De gură o au mușit*, — *De urechi o au surdit*, — *De mâini o au mocit*. — În băteală meliaț'o, — Peste gard aruncat'o, — Nicî de o trebă lăsat'o l...

La olicăirile și vaietele sale, Maica Domnului conștrînge pe cele trei ține rele, personificate sub numele de Savatină, Margalină (sau Magdalina) și Rujalină, «ca să-î desnóde pěrul, să-î aline creerii, să-î desmuțescă gura, să o desasurđescă de urechi, să-î desmocéscă mâinile și să-î desmelițeze mădu-larele».

Nu mai puțin important, pentru elementele sale constitutive, este următorul descântec din Bacău ¹⁾:

«Aũ purces N. astăđi st. Miercuri pe cale, pe cărare, gras ca o slănină și rumen ca o călină. Când au fost în mijloc de cale, de cărare, l'au întâlnit *Dómnele, Domnițele, Ierodiecile*, adică

¹⁾ *Buciumul Român*, An. III, p. 138. — A se compara descântecul «de Dînele» publicat de d. Berariu în *Aurora română* I, 57 din Cernăuți (1881).

Dînele și *Ielele*, cu săgetături și cu întîlnituri și cu *de-Dînsele*, și pe dînsul l'aŭ pus cîntecul să-l cînte, jocul să-l jôce și pietrele să le farme și lemnele să le frîngă. El cîntecul n'aŭ cîntat și jocul nu l'aŭ jucat, pietrele nu le aŭ fărmat și lemnele nu le aŭ frânt. Dar ele, unde s'aŭ mâniat și s'aŭ supërat, pe dînsul de përul capului l'aŭ luat, în susul ceriului l'aŭ ridicat, în pămînt, când l'aŭ trântit, loc în pămînt aŭ făcut, *carnea pe trup i-aŭ măcit și vinele i-aŭ sgârcit și puterea i-aŭ bëut din creeri capului, din vederea ochilor, din rînză, din osânză, din baerile inimii*, și lângă drum l'aŭ dat și ȕi de mörte i-aŭ pus.....» (La plînsul și lacrimile mele): «Maica Domnului mi-a ȕis: nu te caina și nici te văicăra, nici în samă nu băga, că baba N. în mâna dréptă 9 smicele de mër dulce va lua, și cu legătore roșie le va lega, și cu vin a cînta și descînta, și vinul îl va bè și s'a spēla, și atunci tôte junghiurile și durerile vor înceta, minȕile la loc i-a veni și vinele s'ar desgârci, carnea pe trup s'a desmăci, tôte săgetăturile, pociturile, de *dînsele*, cu sgardă roșie le va lega și pe foc le a da. In mër dulce le a arunca, cu gard le a sufla, cu mâna le va lua și în Marea-Négră le va arunca, în marea mărilor, în rădăcinile trestiiilor. Acolo mesele lor 's făcute și păharele împlete. Acolo li-i cina și hodina, și-i o verde poieniță, și-i o capră cu trei ieȕi, în coș le a intra, môlele le a fărma și N., care aŭ fost bolnav, va rëmâne curat, luminat ca prea curata Fecióra din

ceriŭ cum l'aŭ lăsat. Și lână albă și lână negră dă Domnul să-i trecă, să-i fie lécu de la mâna mea și din descântecul meu».

Iată și următórea «descântare dintru Iele» din Regin, în Transilvania, din care reproducem numai începutul, finalul fiind analog cu cele de mai sus ¹⁾:

In haînă albă s'a îmbrăcat
 Și pe cale s'a luat,
 Cu *Irodia cea mare* s'a întîlnit,
 Și puterea ũ-o luat.

D. Al. Pop, originar din comuna Năsăud, Sângeorgiŭ (Transilvania), care a cules un număr însemnat de poesii populare din acea localitate, a bine-voit a-mi pune la dispozițiune următóarele descântece «dintru Iele», inedite, ceea ce motivează reproducerea lor integrală (dar cu omiterea repetițiunilor).

Intâiul din aceste descântece ũ-a fost dictat de femeia Nastasia Pantelimon. Lari din comuna Salva, comitatul Bistrița-Năsăudului; al doilea e copiat întocmai din cartea de descântece a lui Ión Mihertea; al treilea l'a aŭdit de la baba Marta Tihóe din Răbra-mare, lângă Năsăud; și al patrulea de la baba Marișca din Sângeorgiŭ. E de prisos a adăoga, că păstrăm întocmai particularitățile fonetice ale originalului ²⁾.

¹⁾ Gaster, *Crestomatia română*, vol. II, p. 341.

²⁾ Cu *ŝ* cursiv însemnâm acel sunet particular, ce s'aude și în Moldova, sunet adică, care începe cu *ŭ* și se termină cu *ș*.

Iată aceste descântece:

I. S'o luat N. die la casă, die la masă, sănătósă și voiósă, și s'o dus în poiana mare, la mèru tufos, mèru crânguros, douë mère a mână o luat ca cu douë mère die aur sê giuca. Nime în lume n'o vëdzut'o, ñime în lume n'o audzit'o fără *Irod împëratul și Irodasa împë-rătasa cu fetyile sale, cu slujnișile sale cu tâtă glóta sa*. Cum o vëdzură, die mână o luară și în gioc o băgară, în sus o rădyicară, ca on fiior die căñep' o melițară, ca on snop die grău o îmblătiră, mórtă în pămînt o trântiră. *Creerit în cap ı-o târburat, móră în cap ı-o așëdzat, că die ocı o orbgit, die nas o cărnit și die gură o amu-țit, die urecı o asurdzit, die mânurı o lıegat, die picıóre o împcelecat, mórtă în pămînt o lăsat, cılavă și bólnavă, și ı-o lăsat «întru Iele» (numele bólei) cu fapt, «întru-Iele» cu mătriș, «întru-Iele» cu ruptură de apă, «întru-Iele» aruncate, «întru-Iele» date, «întru-Iele» țipate, «întru-Iele» spurcate, «întru-Iele» cu șeasu cel rëu. Da ıe o prins a sê cânta cu glas mare până în șeriü și cu lacrămı până în pămînt. Nime în lume n'o vëdzut, ñime în lume n'o audzit fără Maıca Domnului din pórtă șeriului, tare o sırguit și înainte ı-o eșit, de mâna drépt'o luat și biñ'o întrebat: «Șe te cântı? șe tedăulescı?» «Cum nu m'oiü cânta, cum nu moiü dăuli, că m'am luat die la casă, die la masă, sănătósă și frumósă (se repetă cele de maı sus).... mórtă în pămînt m'o lăsat. Nime în lumë nu m'o audzit, ñime în lume nu m'o vëdzut fără Maıca Domnului din pórtă șeriului.»*

«Nu gâni (gândi) nimică N., c'om lua crușe de bo-siıoc în mâna dréptă, în ólă nouă și apă neıncepută ș'om strınge *Dzınele, Bunile, Vıntósële, Frumósële*. Și ele o vinit tare și vırtos cu puterea lui Hristos. «Da ș'aı mânat pe Petrea Paul cu bușin de aur a ne bușina și a ne trımbița, în apă curată și luminată a ne aduna?» — «Da cum n'oiü mâna eü pe Petrea Paul cu bușin de aur

a vĕ buşina ŝi a vĕ trîmbiţa, în astă apă curată ŝi luminată a vĕ aduna, că *voi aţi luat sănătatea* (lui) *N. ŝi puterea ŝi vîlaga ŝi sporîul ŝi virtutea*. Da, de nu-ţi aduce în astă apă curată ŝi luminată putere, vedere ŝi sporiu, eū vĕ voiū încide în ladă lădiţă, în lacră lăcriţă, în sdiócă die nucă voiū înfunda ŝi în mare voiū arunca, mic fărînă viţi afla.

«O Maica Domnului cea sfîntă, nu ne încide în ladă lădiţă, în lacră lăcriţă, nici în sdiócă die nucă nu ne băga, în mare nu ne arunca: că ne om duce tare ŝi virtos cu puterea lui Hristos în vârful munţilor, în crucele braşilor, în cununa fetiilor, în balţul ¹⁾ mîireselor, în struţul voinicilor, în masa împĕraţilor, în blidul cu mîncările, în paharu cu bĕutura, în talgerile cu furcuţele «ş'om alege ş'om culege» (de 3 ori), noi om aduce în astă apă curată, luminată, neincepută: cap la cap, scăfărlie la scăfărlie, pĕr la pĕr, pele la pele, os la os, creerî la creerî, vine la vine, sânge la sânge, frunte la frunte, sprîncĕnă la sprîncĕnă, jene la jene, ocî la ocî, nas la nas, obraz la obraz, buză la buză, dinţi la dinţi, limbă la limbă, barbă la barbă, grumazî la grumazî, braţă la braţă, rînză la rînză, inimă la inimă, plumâni la plumâni, maiū la maiū, maţă la maţă, rărunci la rărunci, beşică la beşică, pcicióre la pcicióre, cópţă la cópţă, genuci la genuci, fluere la fluere, glesne la glesne, óuă la óuă, căpute la căpute, diegete la diegete, încieturî la încieturî, ungi la ungi, ureci la ureci, ceafă la ceafă, umere la umere, spate la spate, pesce la pesce ²⁾, cote la cote, glesne la glesne, încieturî la încieturî, spcinare la spcinare, ŝele la ŝele, cruşî la cruşî, buci la buci, pulpci la pulpci, călcăie la călcăie, tălpi la tălpi, mia de

¹⁾ Vĕlul, cu care se îmbrobodesce mirésa, când s'a isprăvit cununia religiósă.

²⁾ Aşa se numesc muşchiî mîinilor ŝi ai picîórelor.

osurele, suta de nodurele, în astă apă curată și luminată, din ce oră a bè, léc și vac a avè, din ce oră s'a spèla, léc și vac a căpèta dîe la Dumneđeū și Maica Preacurată, dîe la mine numai descântecul ¹⁾.

II. M'am luat la casă eū, sănătos și voios și, când am fost la mnîeđi de mnîeđi de cale, m'am tănît cu *Savalina și cu Madalina și cu Ler împèratul lor cu caii lor, cu căruțele*, în pcicióre m'o călcat, cu rótele m'o sfărmat, pãioră albă în obraz mnîo aruncat, *puterea de la mînurî și de la pcicióre mneo luat și ca un gros* ²⁾ la șes m'o lăsat; și ele s'o dus la curțile lor și la mesele lor, bèū și sè libovesc. Eū mē cînt și mē dăulesc și am gânit, că nime în lume nu m'aude, nime nu mē vede și m'a audzit Maica Domnului din pórtă șeriului, m'a audzit și m'a întreat: «Șe te cîntî, șe te dăulescî?— O Maica Domnului din pórtă șeriului, cum nu moiū cînta, cum nu m'oiū dăuli, că am plecat de la casa mea și de la ȳosagul (avutul) mneū, sănătos și voios....» — «O nu te cînta, nu te dăuli, că cu bușinu oiū bușina, cu trîmbița oiū trîmbița și înt'on șeas tâte le o adunat și tâte le o întreat: Pentru șe ați luat puterea de la mînurî și de la pcicióre? Și de nu li-ți aduce tâte din tătî huciî, din tătî cături ³⁾, din tâte cănuțele, din tâte vășuțele, și-mî aduceți și-mî puneți: cap la cap, putere la putere, pěr la pěr, tãlpî la tãlpî (ca și în descântecul de mai înainte)....., tâte le aduceți, tâte le puneți, care cum a fost, care unde a fost, ca să-mî vie în orî (fire).

¹⁾ «Acest descântec se face în ólă nouă, apa se aduce din riū saū curgètore și o ȳa din sus în jos și aruncă pâne și sare și mergen și vinin nu vorbesce cu nime. Când începe și sfîrșesce, suflă de trei orî și în timpul, când îl spune, cască» (*Nota culegătorului*).

²⁾ Arbore mare rupt întreg și doborît de vînt.

³⁾ Un fel de *huciū* saū pădure tinêră, ce mereū se tașe, cu acéstă deosebire că huceagu coprinde căturu.

ca cercala ¹⁾ în florî, ca păunu înrotat, ca banu de argint curat, ca fântăna lină, ca bosîocu în grădină». — «O Maica Domnului din pörta şerîului, în ladă lădişă nu ne băga şi pe Marea Roşă nu ne da, că tâte le om aduce şi le om pune.....» De la mine descântecul şi de D-şeu să fie lécul ²⁾.

III. Sfînta Maică Preacurată, sfîntă de tine, m'am luat de la casa mea, de la masa mea, sănătos şi voios, mândru şi frumos, pe cale, pe cărare, în poiana mare, la mărul tufos şi m'am uîtat cu ocî frumoşî, cu capul frumos, cu mănurile frumöse, cu şelele frumöse, cu tâte încieturele mele mândre şi frumöse şi sănătöse. Nime în lume nu m'o vëdzut, nîme nu m'o audzit fără *inþë-ratul Irod şi Irodësa, cu Ilëna Brăilëna, cu fetyile lor, cu slujnicele lor*. În ce loc m'o întîmpinat, în braşë m'o luat, în naltul şerîului m'o rădyicat, jos putred m'o lăsat ca pre un fiior de cănipă m'o melişat, ca pe un snop de grău m'o înblătit, mare batjocură m'o batjocorit. Cum nu m'o batjocorit? că *mă-o luat puterea şelilor, puterea mănurilor, puterea spatelilor, graşul gurii, audzul urechilor, vederea ocilor, frumşeşea obrazului*.

Nu te cănta N.... nu te văita, c'om strînge *Dzînele, Bunile, Tarile, Frumösele*, în cercală roşă încerca-le-om, în stebă de bosîoc mătura-le-om, în raşă de pânzătură ³⁾ lega-le-om, şi acolo mâna-le-om în trâmbiî

1) Probă, când bagă în florî puşină lăna, ca să vadă, cum e culörea.

2) «Când merî a apă, să nu grăiescî cu nime, nicî să nu te uîşî înapoî, nicî să nu stăpişî şi să descăntî de 3 orî la öla de apă şi să ai bosîoc şi păun şi huseşî (sfanşî) de argint, să le legî töte la olaltă cu cercală roşă şi să descăntî de 3 orî în şî şi la 3 sşrşiturî de lună şi până or şî nouë sşrşiturî şi să nu faciş pëcat unul cu altul, nicî să nu gănescî într'acea lature spre curvie, nicî să te spellî în loc spurcat, fără une-î locul curat şi nu umblă nime p'acolo. Să luaşî sama bine, cân veşî lega de acest descăntec» (*Notă din cartea lui Mihherşea*).

3) Haîna femeaşcă, care sëmëna cu fotele dinainte ale şëran-celor; *raşă*, dungă sau vîrstă dintr'însa.

câmpilor, în vîrviî munților. Nadă Nădiță, Nadă Nădiță, să-mi aducă lécul într'acéstă apă sfintă neîncepută de pre tâți munții, de pre tâți molidzii, de pe tâte erbele, de pe tâți fagiî, de pe tâți copaciî, de pe tâte frunzele, de pe tâte florile, de pe tâte rîpile, de pe tâte ulițile, din crușile uliților, din córnelé boilor, din staurul oilor, din căruța cailor, din locu ce am stat și m'o săgetat și sănătatea mî-o luat. Să-mi aducă léc și sănătate într'astă apă sfintă neîncepută, în șe șeas oiū bē și m'oiū spēla să-mi vie în orî ca cercala în florî. Amin! Descântecul de la Dumneđu și de la Maîca sfintă Preacurată, să-mi dea lécul și sănătatea prin ósele prin tâte¹⁾.

IV. S'o luat 9 *Irodițe* pe 9 costițe cîntân descântân. *Irodița cea maî mare* cu un pahar de argint în póla, cum o cîntat, o descântat, ca cu mâna mî-o luat și-o pus: cap la cap, frunte la frunte..... (ca și în varianta părintelui Marian), tâte unde o fost, tâte cum o fost, să-î vie în orî ca cercala în florî, ca banu în scrisorî, ca pănu înrotat. Dumneđu să-mi dee léc ca apa lină

¹⁾ «Descântecul se face într'o ólá nouă nejumălțuită cu apă, care să fie din o vale curgătoare, riū saū pârîu. Când se duce, ȳa puțină pîne, mergend și înturnând nu e ȳertat a vorbi cu nimene, nici a sufla nasul, nice a slobođi vr'un vînt din el. Ajungend la apă, aruncă pînea în apă, dicend: Eū 'ȳi daū apă sfintă și colac, — tu să-mi dai mie léc — și sănătate prin ósele prin tâte! Apoĳ ȳei apă din sus în jos cu óla cea nouă nejumălțuită, te întornĳ către casă, ținend regula, cum ai și mers la apă. A casă nu pune apa jos, ci o pune la foc să se încăldescă pușin, după care descântă, se face o grópă în tindă saū afară dar nu în casă; și nu afund, ci cât să se cuprindă apa, cu care se scaldă. Preste acel loc nu e ȳertat să umble nimene un an de đile, căcĳ se légă de el. Când va fi gata de scaldat, în urmă pune cĳuper (piper) și aiū și se astupă cu pămînt. El însușĳ tórnă apa, ce a descântat'o, pe cap, să cađă în grópă. Apoĳ să descante de 4 orĳ pe đĳ, de l'aū luat «întru-Ielele» pe la capetul luneĳ, peste lună saū la inceputul ei; anume, dacă l'aū luat «întru Ielele» la capetul luneĳ, atuncĳ să se descante numai în cele 9 đile de la sfîrșitul luneĳ; ȳar de l'aū luat de la mijloc, atuncĳ trebuie să se descante peste tótă luna».

în fântână, să'mi fie în îndemână ca bosiioc verde în grădină. Sântă Maria sci și plinesci pentru mine și face crușe peste apă ¹).

Mai adăogâm și următorele tradițiunii și credințe, privitoare la Iele, din diferite părți ale Munteniei.

În județul Muscel : «Cine a văduț *Ielele* făcând hore nóptea prin poieni și cântând, dacă o va spune, *amușesce*».

În județul Dâmbovița : «Poporul dize că *Ielele* umblă mai mult nóptea cântând și dacă se întâmplă să cheme pe cineva pe nume, și acela le răspunde, *amușesce*».

În județul Prahova : «*Ielele* béu nóptea apă de prin fântâni și ori cine va bea după dânsele, îl *pocesc*. De aceea, când cine-va bea apă diminéta din vr'o fântână, lasă în ea vr'un semn de la sine, pentru ca pocéla să cađă pe acel semn».

În județul Putna : «La Aprilie în 16, *Ielele* se prind în horă neîncheiată și jócă pe verdéta ; verdéta, pe unde aũ jucat *Ielele*, se topesce ca cum ar fi arsă de foc, apoi târđiũ tare rêsare iarăși érba în acel loc, de o frumusețe rară, dar nemâncând'o nici un dobitoc».

În județul Ilfov : «Nici o dată ómenii nu se culcă pe *arie*, căci cred că pe ea jócă nóptea *Ielele*, cari pocesc ómenii» ²).

¹) Acest descântec e o variantă culésă din aceeași localitate de păr. Marian, pe care o reproducem în capitulul al III-lea.

²) Hasdeũ, *Etymol. Magnum Rom.*, p. 1118, 1275, 1357 și 1639.

Trecând la basme, pomenim mai întâiu basmul «Mogârzea și fiul său», al cărui cuprins pe scurt este cel următor ¹⁾:

Un orfan, ne mai putând suferi muștrările epitropilor săi, se duce în lume și în cele din urmă este primit să pască oile unui om mare cât un uriaș. Intorcându-se séra și gășind trist pe tatăl său adoptiv, îl înduplecă să-și spuie povestea, pe care o începe cu aceste cuvinte: «Eū mă numesc Mogârzea; sunt fecior de împérat și am plecat la lacul dulce, care nu este departe de aci, ca să mă însor cu o đină. Auđisem, că acolo sînt trei đine. Dar norocul mi-a stat împotrivă; *căci năgodele* ²⁾ de Iele deteră peste mine și-mi luară inima....»

El sfātuiesce totdeauna pe băiat să nu trecă hotarul Ielelor. Dar a treia đi o óie, desghinându-se din turmă și după dînsa altele, intră în liveđile înflorite ale Ielelor. Tînerul cioban, cîntînd

¹⁾ Ispirescu, *Legendele și Basmele Românilor*, partea I, p. 107—111.

²⁾ Acest cuvînt, pe care îl întîlnim adesea în basmele muntene, înseamnă «neajuns (de vreme), neplăcere», în genere «ceva rău și neplăcut», de unde apoi sensul scăđut «nimicuri, flécuri, secături». Iată câte-va exemple: Ispirescu, *Snóve*, p. 6: «Érna sosise și slóta, gerul, viscoalele, ninsórea, bruma, céta, chicúra și câte *nagode* tóte nu lipsiră». Intr'un basm de același (*Legende* II, 117): «Măi Tăleruș, îi răspunse băiatul, să nu fi și tu vr'o *nagodă* drăcéscă». Același, *Basme*, p. 48: «Bața era pardosită cu tot felul de marmură lustruită și adusă din meștesug așa, încat închipuía fel de fel de florí, de paserí și câte *nagode* tóte». Jipescu, *Opincaru*, p. 76: Tóte nevoile astea, *nagode* și greutăți, nu se întîmpină cu sêrbătorile, mai virtos că lucrezi d'abia trei sferturi din an». Calend. basm. pe 1882, p. 34: «Ascultînd *nagodele* lui, carí te făceau să mori de rîs».

din fluer, se duse să abată oile. «Dar deodată se vădu fața în față cu trei fete sburdatică, că-l opresc și încep a juca împrejurul lui». Băiatul cântă pân' de séră, când se desparte, făgăduindu-le a se întorce a doua zi. Din albul țilei el porni din nou cu oile în livețurile lelelor, cari, la cântecul fluerului, jucară până séră. Atunci băiatul scapă fluerul din mână și se sparge. La tânguirile și plânsetele sale lelele chiar se înduioșară și-i oferiră cireșul de 7 ani din curtea lor, din care să-și facă alt fluer. Cu toții dar se duc să taie cireșul și, ca să nu se strice inima, el rugă pe lelele să pună cu tóte mâinile. Ele, próstele, băgară degetele în crăpătura făcută cu toporul și șiretul de cioban le prinse acum degetele și nu le slobođi, decât după ce-i se spuse unde-i inima lui Mogârzea și în ce chip s'o puie la loc. Venind acasă «băiatul țise lui Mogârzea să se culce pe spate și el, suindu-se pe pieptul lui, se săltă

La Bolintínu, în «Blestemul babeŷ», cuvîntul are sensul de «monstru saŷ duh pocit» :

Iar *Nagodele* urite
 Ca un mistreț la cap,
 Cu lungi și strâmbe rite,
 Cu carŷ de pe stâncă
 Rîm marea cea adîncă
 Și lumea nu le încap ...

Cuvîntul se trage din slavicul *negod* «vreme nepotrivită» (din paleo-slavicul *god*, vreme): rusesce *negod*, nenorocire, ceh *nahoda*, în-timplare (Miklosich, *Etym. Wörterbuch der slavischen Sprachen*, p. 61).

de câte-va ori ; când călc! eși dintr'însu inima de putrigaiu, ce-i lăsase Ielele, îi dete de înghiți pe a lui, îi astupâ gura și nasul cu mâinile lui, îi dete de bēut apa ce era în sticlă și-l obloji cu un plastur, ce luase de la Iele. N'apucase să-l lege bine și odată sări în sus ca o căprieoră....¹⁾

Intr'un alt basm «Țugulea, fiul unchēșului și al mătușei»²⁾ se povestesc că la nascerea lui Țugulea zmeoica pământului, de pizma ursitōrelor, *îi luâ vinele și rămase olog*. Dar ursitōrea lui cea bună îl învêtâ, cum să-și recapete vinele, pe cari «cum le puse la picioarele lui, se lipirâ, par'că fusese acolo de când lumea».

În basmul «Omul de pētră» de Ispirescu se vorbește de *bustēnul Ielelor*, pe care trebuie să încalece Fēt-frumos spre a putea trece gârla de păcură din pădurea cea nēgră, ce înconjura împērația *Dōmnei Chiralina*. Din bustēn se face apoi un cerb de aur, în care intră eroul spre a ajunge în odaia ei, ca să o fure. «Ajungēnd în mijlocul pădurii, zări *bustēnul Ielelor*, încălecară amîndoi pe dînsul și, dându-î pîntenî de trei ori, se prefăcu într'o căruță cu doi-spre-șapte cai de

1) Tot ast-fel Cheleș împērat apucâ mâinile Dînei, care a luat ochiî zmeului: v. *Calendarul Basmelor* pe 1881, p. 15—24. Variante: povestea bucovinēnă «Petrea fēt-frumos și Dînele» (Sbiera, No. 3); cea bănățenă (Schott, No. 1) în care Dînele Lacului Negru răpesc puterea moșnēgului; basmul muntēn «Ceî trei frați de cruce» (Fundescu, No. 15), unde Ielele răpesc ochiî unui moș și Vișen îi ȳa înapoi....

2) Ispirescu, *Legende sau Basmele Românilor*. ed. 1882, p. 313—317; *Fântâna Ielelor* e pomenită acolo, p. 324.

foc și într'o clipă se înălță până la vîntul turbat și se pogorî la porțile palatului dómnei Chiralina».

III

Numirea sinonimă „Đinsele“.

Numele cel mai răspândit al acestor đine rele este *Iele*, sub care sînt cunoscute atît în România liberă cît și în Transilvania și Bucovina, unde mai pörtă și numele de *Vîntósele*, cum vom vedea mai la vale. Numirea de «Đinsele» nu-i cunoscută în Muntenia. Acéstă numire, ca și cea de *Iele*, provine din pornirea enfemistă a poporului în calificarea spiretelor rele, o pornire, al căreia caracter antropologic a fost relevat în introducerea la acest studiu.

Poporul a poreclit pe đinele *aerului* său *vîntului* (vîntóse) cu pronumele *ele* și *dînsele*, ca și cum numele acestor đine nu s'ar putea rosti de cît într'un mod indirect sau cu o numire de tot generală, evitând în acest mod urmările nenorocite ce ar putea pricinui evocarea numelui lor propriu și óre-cum sacramental.

Cu acéstă numire s'a identificat apoi tóte însușirile caracteristice ale Ielelor. Ast-fel *Đinsele* dobândiră, ca și *Ielele*, luându-se efectul drept cauză, înțelesul de «reumatism, dambla», care bólă s'a specializat sub numele «de-dînsele».

Iată ce spune asupra acestei bóle părintele Marian, unul dintre cei mai adânci cunoscători ai superstițiunilor poporului român: «*De-dînsele* este un morb în felul *reumatismului*, însă după cum spune poporul, cu mult mai periculos, fiind-că se întinde peste tot corpul și mai cu sémă în picíore și mâini, așa că cel ce suferă de acest morb nu-și simțesce capul, mâinile și picíorele nici de cum, ca și când ar fi tot amorțite; apoi iarăși nu se póte mișca așa cu înlesnire, ca și când ar avea reumatism».

Părintele Marian a cules în Bucovina un «descântec de-dînsele», din care reproducem începutul ¹⁾:

Voĩ, harnicele de voĩ,— Voĩ, vitezile de voĩ,— Pe unde mă-aĩ
mă umblat,— Spuneți-mĩ, ce aĩ mai stricat?...— Pe (cutare) l-aĩ întĩm-
pinat,— *Puterea voĩ i-aĩ luat—Și viața i-aĩ scurtat.*— Din om frumos—
Voĩ l-aĩ făcut ros—Și putregăios, de tot uricĩos.— Din voĩnic fecĩor,—
Ca pe un fuĩor—De cânepă—Voĩ l-aĩ bicĩulat,—De o parte de drum
l-aĩ aruncat,— In nume de om mort l'aĩ lăsat !...

Descântătórea le amenință apoi să aducă «mândrului fecĩoraș» sănătate și viață, de ochi să-l descrunte, de cap să-l deștepte, de picíore să-l descurce, de mâini să-l deslege și puterea să-i o redea.

O variantă a acestui descântec, culésă de același în tĩrgul sfĩntului George, districtul Nă-

²⁾ După colecțiunea d-lui G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, p. 383—384. Comp. sub-varianta din capitolul al II-lea.

săudului, în Transilvania, ne interesază din mai multe puncte de vedere, de aceea o dăm în întregime ei (Teodorescu, p. 384):

S'o luat 9 Irodifele — Pe tôte mlădițele, — Pe tôte costițele, — Peste tôte edele, — Peste tôte còstele, — Descântând «de-dînsele». — *Irodifa cea mare*, — Cu un pahar de argint în póle, — Ea, cum a cântat, cum a descântat — Și cu mână le a luat — Și le-a pus: — Cap la cap, — Frunte la frunte, — Ochī la ochī — Degete la degete, — Unghiī la unghiī. — Descântecul de la mine, — Iar de la Dumneđeū bine!

Tot părintele Marian, într'un articol fórte interesant «Botanica populară română», expune cu deamăruntul tratamentul, ce femeile din popor administrază celui bolnav de «de-dînsele»: «Româncele întrebuintează *șerpânta* (sedum acre) spre vindecarea morbului numit «de-dînsele».... Cel bolnav de «de-dînsele», după cum mi-a spus o româncă din vatra Dornei, caută mai întâiū planta acésta și după ce o află, n'o rupe, ci o lasă locuind, puind numai un semn ca să scie, unde se află. Intr'o Lunī, Miercuri saū Vineri, des de diminetă, se scólă apoi cel bolnav, se spală pe obraz și, după ce spune rugăciunile, ia o bucățică de pâine și una de sare în mâna dréptă și, țîindu-le în palme cu cele 2 degete mai mici, iară cu celelalte trei făcendu-și cruce, repetază în gând următoarele:

Sântă Maică Preacurată! — Sântă și de astăzi!... — Dómne, dăruiți-mě cu léc, — Cu véc, — Să fiū cu carnea virtósă — Și cu ósele, sănătóse, — Curat, — Luminat, — Cum sunt de la Dumneđeū lăsat — Și de popa botezat!

« Apoi se pornesce spre șerpânță, neuitându-se de fel înapoi, nici vorbind cu nime pe drum, de s'ar întâlîni ori și cu cine ar fi. Iară după ce ajunge la șerpânță, pune sarea și pâinea la rădăcina ei și gândește, precum urmază:

Sântă buruiană, — De Dumneșeu lăsată, — De mine însemnată ! — Te cinstesc — Cu pâine și cu sare, — Ca să mă lecușesc — Și să mă dărușesc — Cu léc — Și cu véc....

« Apoi ia șerpânța cu frunze și cu rădăcină cu tot și se unge pe locul, unde-l dore... Și după ce se unge, lăsând pâinea și sarea unde le-a pus, se întorce îndărăt a casă, însă nu pe unde a venit, ci pe alt loc și fără să caute înapoi să vorbescă cu cine-va. Acesta o face cel bolnav în 3 rînduri, adică în 3 zile de sec, înainte de răsare sórele... » ¹⁾.

IV

Identitatea „lelelor“ cu „Vintósele“ și cu „Frumósele“.
Existența lor la Româniî din Macedonia.

Prin *vintóse* se înțelege ori-ce vârtej de vînt pe uscat sau pe mare ²⁾. Vârtejul, personificându-se, desemnă nisce ființe fantastice, cari alungă nóptea spiritele necurate.

¹⁾ *Albina Carpașilor* III, 218 urm. .

²⁾ *Lexicon Budanum*, p. 749: *vintóse*, pl.: a) pre uscat: vortex, turbo; Wirbelwind; b) pre mare: typhon; Meer-, Wasserhose.

Ast-fel, în basmul «Ȋina Zorilor» de Slavici: «Se duseră (Pătru și murgul sėu), cum se duce năluca, cānd umblă *Vintósele* și gonesc în mieđul nopții pricolicii». Și mai la vale: «Peste pustiú se vedea o mulțime de năluci, ce se goneau pe din drėpta, din stānga, pe dinaintea și pe din dosul lui Pătru. — «Să n'ai nici o frică», Ȋise murgul, «aceste sânt *fetele Vintóselor...* se jócă prin aer, așteptānd ca să vie vırcolacii 1)».

Apoi în general *Vintósele* dobāndiră înțelesul de Ȋine aeriene, cari se mișcă cu o repeȊiciune extraordinară și cutreieră val-vırtej lumea întregă, spre a o scormoni în lungiș și în curmeziș; tot de odată vırtejuri puternice în stare de a isbi și nimici tot ce le stă în cale. Ele dau nascere volburelor saũ vintóicelor, acelor vinturi grozave, cari merg învırtejindu-se. Iatā cum le descrie d. Ar. Densușianu (p. 11):

. sotele *Vintóse*, cumplite, negre Ȋine,
Să nu le auȊi de nume, nici să le veȊi visānd...
O vale zace-adāncă și jur în jur încinsă
De mulți copaci și piscuri, ce bat cu fruntea 'n nori...
Aici s'ascunde țera cumplitelor *Vintóse*...

Așa stau ele în munte,
Iar ómenii pe lume *Vintóse* le-au numit,
Căci în adānca vale se'nvolbură, se'ntórnă,
Se cėrtă și se alungă și 'n aripe se bat,
Se sfășie în ghțare, copaci și stānci rėstórnă,
Se'nalță 'n lungi vırtejuri și pān' la nori strābat...

1) *Convorbiri Literare* VI, 100 și 101.

Rolul mai sus descris îl împlinesc *Vîntósele* în basmul citat de Slavici, în care vedem pe un tîner Fêt-frumos, feciorul unui împărat puternic, întreprindînd luptele cele mai înfricoşate spre a răsbi la cetatea Țînei Zorilor, cu scopul de a aduce apă de la fântâna Țînei, «căci cine bea din apa ei, acela înflorește ca trandafirul și vioarele». După multe greutăți isbutesce să-și umple urcióarele; dar Țîna, supărată că-i s'a furat apa, pune lumea în mișcare... Voinicul trecuse însă deja marginile împărăției și tóte încercările pentru aducerea lui rămânînd zadarnice, Țîna dete strașnice porunci, ca «Țînele să nu mai zîmbescă, florile să nu mai miróse, vînturile să nu se mai misce, isvóarele să nu mai curgă limpede și rađele sórelui să nu mai lumineze», pîna ce nu va veni acela ce a luat apă din fântîna. Un vîl de întucime se lăsă atunci pe pămînt, prin care nu putu străbate nici o rađă din sóre. Sînta Vineri vîdînd deci, că lumina nu mai vine, «porunci *Vîntóselor*, ca să pornescă tóte împreună, să se isbescă în vîlul cel mare de la marginea împărăției, să-l misce din loc și să facă, ca lumina să curgă în lume».

De aci înainte reproducem textual: «*Vîntósele* porniră... care de care mai turbate, care de care mai grozave și mai înfricoşate... cum merg adică *Vîntósele*? Ți se părea, că aŭ să ție lumea cu sine și să nu se mai opréscă în loc cu ea... Ajunseră la vîl... se isbiră în el... și cum se isbiră?... Vîlul

nu se mișcă!... *Vîntósele* se mai isbiră o dată..., apoi înc'odată... adecă de trei ori una după alta... Și apoi nu se isbiră mai mult... vędură, cum că vęlul stă mai țapăn în țățánele sale... Stătură câte-va clipite locului; — rușinate și obosite se întórseră după aceea îndărăpt...» Sânta Vineri poruncesce atunci și mai strașnic de a aduce, viũ saũ mort, pe acela ce fu pricina întunecimii în lume. Trei ęile și trei noęti *Vîntósele* numai steteră... De trei ori scóseră copacii din rädăcini; de trei ori scóseră riuurile din cursul lor; de trei ori sfărmară norii isbindu-se de stânci; de trei ori măturară fundul mării și de trei ori prăpădiră fața pămîntului. Tóte fură în zadar!...»

Tot așa în basmul «*Iléna Cosinziana*» de Pompiliũ: «Nu se mai vede o altă rěmășiță din acéstă grădină minunată de cât numai nisce frunze arse, ce foiaũ fórte pe sus prin volbura *Vîntóselor* turbate 1)».

În fine, ca ęine aeriene, *Vîntósele* fură identificate cu *Ielele*, dobândind însușirile lor caracteristice. «Cele *Vîntóse* tot aceeași se vede a însemna ca cele *Frumóse*. Norodul crede în Ardél — dóră și pe alte locuri — cum că sunt nisce ęine, cari se țin în vąduh și sbóră mai vîrtos nóptea; și a-cestea ar avea puterea a strămuta mintea la ómeni și a-i căzni în multe chipuri» 2).

1) *Ibidem* VI, 25.

2) I. Budař-Delénu, *Țiganiada saũ Taběra Țiganilor* în «*Bucúmul*» II, 76 nota.

Într'un «descântec de albéță», cules în Bucovina de părintele Marian, puterea acestor ține rêu-făcătoare e mărginită asupra ochilor; dar rolul lor în genere, cum vom vedea mai la vale, e în totul identic cu al Ielelor.

Iată începutul acestui descântec ¹⁾:

N. a sinecat — Și a mânecat — De la casă — De la masă, — Pe cale, — Pe cărare, — Gras și frumos, — Rumen și voșos. — Dar când a fost — La mijloc de cale, — De cărare, — L'au tilnit *Vintósele* — Și *Frumósele*. — Din față l'au tilnit, — De pământ l'au trântit, — Gras negru l'au făcut, — Cu țernă l'au acoperit, — Albețe 'n ochi i-au băgat, — Făr' de vedere l'au lăsat...

Maica Domnului, înduioșată ca totdeauna de gemetele și plânsetele suferindului:

Din porța cerului — Scară de aur a slobođit, — Pe dinsa s'a scorbórit, — Înaintea lui N. a eșit. — De mâna dréptă l'a luat, — Di pe sóre l'a înturnat — Și-a pornit, — Și-a plecat — Pe *drumul lui Adam* — La *fântâna lui Iordan*, — Și a tilnit — *Trei suróri a sórelui* — Cu trei măturí, — Cu trei greble, — Cu trei diriticanií, — Cu trei mănicí de mătasă albă.

Maica Domnului însărcinéză pe acele «trei suróri a sórelui» să se ducă să curețe albețele de pe ochii lui N., «ca să rămăie curat, luminat ca argintu străcurat».

¹⁾ *Albina Carpaților III*, 345. — Și despre Iele se crede, că ar putea lua ochii cuișva. În basmul «Ceí trei frați de cruce» (Fundescu, *Básme*, p. 131): «Moșul spuse, că nu vede, fiind-că i-au luat ochii nisce *Iele*».

Pentru cei stricați de *Vîntóse*, ca și pentru cei stricați de *Dînsele*, există asemenea un tratament băbesc special, pe care îl descrie ast-fel același neobosit scrutaător al credințelor populare în a sa «Botanică populară română»: «Rămurelele *trandafirului* tinere sunt bune pentru cei stricați de *Vîntóse* și cari, din cauza acésta, capătă amețelă la cap. Descântătórea, care voiesce să vindece pe cei stricați de *Vîntóse*, se scólă de dimineță, până nu răsare sórele, într'o ȃi de sec, când se pișcă luna, adică când luna a trecut de jumătate, ia apoi pâine și sare, și se duce la trandafir. Ajungênd aci, pune pâinea și sarea lângă tulpina trandafirului, apoi, bătênd trei mătăni, îl sorocesce cu pâine și cu sare, și ȃice: «Să lecuiescî (pe cutare), să-i ȃai léc, sănătate și véc!» Apoi ia 5, 7 saŭ 9 rămurele de trandafir și le duce acasă, unde le taie mărunțel și le pune să férbă în apă neincepută. În acéstă apă scaldă pe cel stricat de *Vîntóse* de 3 ori pe ȃi și anume: dimineța până nu răsare sórele, la prânz până nu-i sórele drept amiaȃi și séra până nu sfințesce sórele» ¹⁾.

Précum din ȃinele poreclite *Dînsele* s'a format un cuvînt «*de-dînsele*», care desémnă o bólă anumită mai sus descrisă, tot așa din *vînt* s'a alcătuit vorba «*de-vînt*» pentru a exprima asemenea o indispozițiune óre-care.

¹⁾ *Ibidem*, III, 283.

Ast-fel o superstițiune băbescă din plaiul Prahova ȃice : « De a rēcit cineva Ńi l'a aruncat Ńn ferbințelă, Ńl descântă, ȃicēnd că-Ń *luat din de-vînt* »¹⁾.

O explicare mai lămurită a expresiunii *luat din de-vînt* Ńi Ńn acelaŃi timp tratamentul popular al bólei ni-l dă d. Dem. Teodorescu²⁾ : « E *luat din de-vînt* acela, pe care Ńl dóre capul Ńi simte fiori Ńn tot corpul. Dupē trei ȃile Ńi es bē-Ńicute la nas Ńi pe la buze, ca de friguri. Ńn timpul bólei se taie cu cuțitul cāte o aŃchióră din cele patru colțuri ale unei icóne. Amestecate cu «fiori de la Domnul Hristos» Ńi «de la ȃiua Crucii», se pun pe cārbuni Ńi se afumă cel luat din *de-vînt*. Cārbunii se aruncă apoi Ńn vînt, după care bolnavul e tras pe corp; Ńi se dă ceaiū cald Ńi transpiră ».

Tot d-sa ŃmpărtăŃeŃe Ńi următorul «descāntec din de-vînt» :

Dór de vînt
Din «de-vînt»,
Să te duć de pe pămînt;
Cu vîntul aŃ venit,

¹⁾ Tocilescu, *Revista*, III, 387. — D. dr. At. Marienescu a publicat Ńn *Familia* din 1868, p. 406, un descāntec «vînturile», privitor probabil la bóla «din-de-vînt», pe care nu ni l-am putut procura, precum nici articolul sēu *Ielele* din aceeaŃi revistă.

²⁾ *Poesii populare romāne*, p. 376, nota. Cf. Marian, *Botanica populară* (Albina Carp. IV, 254): «Crăpusnicul maŃ e bun Ńi pentru acela, cārora le crapă mānile Ńi piciórele, orŃ pentru cā aŃ aruncat Ńn vr'o aruncătură, orŃ pentru cā aŃ dat peste dinŃii nisce vînturŃi rele, precum sunt *Vîntósele*, *Ielele* Ńi altele asemenea».

Cu vîntul să te ducî,
P'aicî să nu mai ajungî!...

Frumoșele lovesc pe om cu *pocitură*, sub care Români din Transilvania înțeleg «o durere sacă de picior și de mâini sau și de altă parte a trupului, pe care o capătă iac'ășa din senin.... Se crede însă, că omul se pocesc mai cu seamă atunci, când calcă, șede sau dorme în vr'un loc rău. Iar sub loc rău se înțeleg în genere răspântiile, precum și toate acele locuri, pe unde umblă *Ielele*, numite almintrelea și *Măiestre*, *Puteanice*, *Frumoșe*, *Frumușele*, *Fetele Câmpului* și *Fetele Codrului*» ¹⁾.

Iată și «descântecul de pocitură» (p. 336):

Din casă am eșit — Pe drum mare am pornit, — Până la un mijloc de cale am sosit. — Când la mijloc de cale, — De cărare — Mă 'ntilniî cu *Frumoșele*, — Multele, măruntele. — Și *Frumoșele*, — Cum mă 'ntâlnea, — Mintenî mă săgeta — *Prin creerî capului*, — *Prin sgârciî nasului*, — *Prin fașa obrazului*, — *Prin auzu urechilor*, — *Prin lumina ochilor*, — *Prin tot trupul meu*; — Și *puterea mi-o lua*, — De margine de cale m'arunca — Și nume de mörte mă lăsa.... — Rögă-te, Pre-curată, — Maica Domnului curată, — Ca puterea să mi-o lase, — Cum se lasă sórele — Și se lasă stelele — Și se lasă luna — Totdeuna. — Că eu nu le pot purta — Și nu le pot ospeta... — Maică Pre-curată, — Maica Domnului curată — Cu glas mare striga — Și din gură cuvînta: — Adunați-vă, voi *Frumoșelor*, — Multelor, măruntelor, — Din copitele cailor, — Din ogașile rötelor, — Cu păforî, — Cu cingători, — Cu brăni roșî — Și cu căruțe ferecate — Și puterea lui N. să-î o lăsați., — Că N. nu vă póte purta, — Nu vă póte ospeta. — Că voi puterea, — De i-ți lăsa, — Precum D-deu — Pre N. l'o lăsat, — *Pre voi voiî duce* — *In câmpuri cu flori*, — *In munți frumoși*, — *La volnicî frumoși* — Și voi veți auzi — Lăute dicînd, — Fluere cântînd; —

¹⁾ Marian, *Descânțecce poporane române*. Sucéva, 1886, p. 342.

Și vești găsi — Lumine aprinse, — Mese întinse, — Pahare pline —
 Și vești bea — Și vești ospăta. — Iar voi puterea, — De nu-ți lăsa, —
 Precum Dumneșeu — Pre N. l-o lăsat, — Voiu duce în munți crunzi,
 — In văi adânci, — In câmpuri pustii, — Unde cocoșii nu cântă, —
 Căniș nu latră, — Popa nu tócă, — Clopotu nu trage. — Acolo ciu-
 tele și cerbiș vor călca — De praf de voi nu s'alege!...

Cum că *Frumósele* sunt identice cu *Vîntósele* o afirmă și părintele Marian, care, într'o notă la descântecul «de albéță» reprodus mai sus, observă: «Amîndouă aceste numiri, adică *Vîntósele* și *Frumósele*, după cum mi-a spus descântătórea, se dau unora și acelorași ființe mitologice».

Pe de altă parte *Frumósele* sunt pretutinde-nea epitetul caracteristic al *Ielelor*, cu cari adesea se confundă.

Pentru Bucovina avem mărturia lui Budai-Delénu: «A descânta dintru Iele însemnézá a descânta unuia, pe care l'au stricat *Đinele* saú cele *Frumóse*, cari se numesc și *Iele*». Și aiurea: «Duhurile necurate, strigele și cele *Frumóse* adică đinele din văzduh, cari strică pe ómení»¹⁾.

Pentru Transilvania pe a lui Schmidt: «Pe érba călcată se vęd urmele jocului *Ielelor*, a *Frumóselor*, cari atrag pe cântăreț: un urciór plin cu apă și tras de 9 orí peste cercul lor vindecă de tóte bólele pe bolnavul, care bea dintr'ínsul»²⁾.

Pentru Muntenia: «*Ielele* sunt un fel de đine

¹⁾ *Bucúmul* II, 124 și 358.

²⁾ Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in dem Glauben und Brauch der Rumänen Siebenbürgens*, p. 28.

numite de popor și *ale Frumóse*, cari umblă în aer sburând și cântând și însoțite de un cimpoier. Ele jăcă câte-odată pe pământ făcând horă, apoi dacă v'un om din întâmplare șede după aceea în vatra jocului, se bolnăvesce și atunci se ȳice, că *l'aũ lovit Dînsele, că a călcat în masa alor Frumóse*»¹⁾.

Acéstă identitate a *Frumóselor* cu *Ielele* rezultă clar deja din descrierea, ce ne-a lăsat'o Cantemir asupra celor dintâi. Invěțatul Domn, vorbind de nisce «dumneȳeirî necunoscute și duhluitoře a idolî daci, pe cari în Moldova îi cinstesc prin versurî și cântărî», se exprimă ast-fel²⁾: «*Frumósele*, ȳic Moldovenii, sunt neveste de văzduh (nimfe aeriene) și îndrăgesc de multe ori pe feciorii cei tineri și frumoși. Pentru aceea când lovesce de năprasnă pre vr'un om tînăr *slăbănogire* sau *damb-la*, atunci dau ei vina bólelor acestora numai singur *Frumóselor* acelora. Și ȳic că aceia, schimbându-și dragostea în urăciune și umblând cu dînsele în pizmuire, 'și răsplătesc ele într'acest chip».

Trăsura caracteristică relevată de Cantemir, cum că «*Frumósele* îndrăgesc pe feciorii cei tineri

¹⁾ Hasdeu, *Etymolog. Magnum Rom.* s. v. ale.

²⁾ Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. C. Negruzzi, p. 285.—Iată textul latin după edițiunea Papiu, p. 142: «*Frumósele*: nymphas quasdám aereas este existimant, amore in juvenes venustiores sæpius correptos. Quam ob causam, siquis adolescens *paralysi aut apoplexia* repente corripitur, id facinus haud alii, quam hisce *Frumósele* tribuunt feruntque eas hac ratione, amore in odium furoremque converso, punire amasiorum suorum inobedentiam».

și frumoși» revine și la «a' codrilor *Frumoșe*» din poema d-lui Densușianu (p. 164), pe cari frumosul păstorăș

Cu flueru-î de frasin în horă le răpesc,
Le aprinde, 'nebunesce și rîde d'al lor foc.

Și același lucru l-am vădut, în privința *Ielelor*, în basmul «Mogârzea» reprodus mai sus.

Aceste țîne nu sunt dar totdeuna rîu-făcătoare și funeste omului. Une-orî și omul le subjugă voînței sale și atunci le păcălesce și le face chiar rîu¹⁾. Alte-orî, când ele ademenesc, prin albéta lor uimitóre, pe tînerul păstor, al căruî cântec are atâta farmec asupra lor, în cât le face să-și pérđă cumpétul, tot jucând împrejurul lui, ele însăși cad sub stăpânirea păstorului doinaș, care sărută atunci fără sațiũ sînul plăcut al frumóselor *Iele*:

Căcî cine le sărută, îî daî cu plăcere
Ce ochîl doresce și inima cere²⁾.

Acéstă însușire bine-voitóre, și până la un punct óre-care naivă, a țînelor în cestiune a avut-o în vedere Bolintinénu în frumósa sa poezie «Ielele»:

1) Veđî basmul «Mogârzea», poema d-lui Densușianu și poezia de mai la vale a lui Bolintinénu.

2) Bolintinénu «Ielele».

In dumberavă la rĂcĂre
Ielele cobor din cer,
 ScuturĂnd din aripĂre
 RaĂe dalbe din eter.
 Pe cĂmeșile lor albe
 Și cusute 'n florĂ de argint,
 BrĂne lungĂ de rose dalbe
 Cing mijlocul lor lucind.
 Iar din cĂmele lor plouĂ
 RaĂe de aur și de foc
 Și bobĂe dulĂ de rouĂ
 Peste sĂnul lor se joc.
 Hora lor se 'nvirtesce
 Peste albul pĂștorăș,
 Ce se face cĂ aromesce
 Printre ĂrbĂ drĂgĂlaș.

Tot sub numele de *FrumĂsele* sau *Mușatile* sunt cunoscute aceste ține rele și la RomĂni din Macedonia.

In traducerea francesĂ a poeziilor lui BolintĂnu, autorul Ăsoțesce poesia de mai sus cu urmĂtĂrea notĂ : «Les *Formoses* ou les *Belles*, appelĂes en Roumanie *Iele*, sont des esprits inventĂs par la croyance populaire chez les Roumains de Macedoine. MĂchantes et d'une rare beautĂ, elles exercent une grande puissance sur toute la vie de l'homme, auquel elles peuvent donner le bonheur ou le malheur. Elles ont en mains les maladies et peuvent les guĂrir. Un berger a-t-il eu un bras paralysĂ, c'est qu'il s'est assis sous un arbre hantĂ par les *Formoses*» ¹⁾.

1) BolintĂnu, *Brises d'Orient*, p. 364.

Junele M. Iutza din Cruşova mi-a transmis următoarele informaţiuni, culese de pe la diferite familii din Macedonia: «*Albile* sau *Muşatile* sunt nisce ڃine, cari, în timpul nopţii, umblă prin prejurul caselor (*pitu chicute*), pe lângă stréşine ¹⁾. Ele lovesc cu bôlá (*agudescu, închicutéză*) pe toţi cari, în timpul nopţii, staū în *chicute* sau se p... în acele locuri. De aci ڃicétorea fórte obicinuită: «*Nu ti chişe tu (în) chicute, că ti 'nchicutéză*». Suferindului de *închicutare* sau dambla îi se ڃice: «*Albă şi hariosă vine, albă şi hariosă s' fugă (s' ducă)!*»

Regretatul Andrei Bagav mi-a comunicat următoarele: «*Ielele*, la Macedo-Români, pretutindenea se numesc *Albile*, iar nu *Muşatile*. Credinţa populară le atribue aceeaşi putere rêu-făcétore ca şi

¹⁾ Şi în Muntenia *Ielele* umblă pe stréşinile caselor. Ión Văcărescu, în pcesia sa *Ielele*, partea II:

Baba Nécşa, Moş Crăcîun
 Aşa povestesc şi spun:
 Acum ڃic că s'aū lăsat,
 Numaī vin *Ielele* în sat,
 De când un unchêş bêtân
 A învăţat pe Român
 Să nu pŭte lor prinos
 Câte o rôtă de prisos,
 Precum el obicînuiaū
 Pe stréşină de puneai...

Stréşinile caselor sunt, în genere, lăcaşul duhurilor rele. Dar stréşinile bisericilor rămân ferite de dinsele. Cantemir, care descrie «jocurile cu eres» ale *căluşerilor*, ce le execută prin tôte târgurile şi satele în răstimpul celor ڃece ڃile, de la Înălţarea până la Coborirea sfîntului

Ielelor adică : paralisarea diferitelor membre și părți ale corpului, a limbei a auđului chiar. Expresiunile consacrate pentru a desemna pretinsa b6lá c6p6tat6 de la *Albe*, sunt : *agudit de Albe* (lovit de Iele) sau *loat de Albe*. Adjectivul *mușatele* (trum6sele) este mai mult un termen de exorcizare. C6nd cineva e *agudit di Albe*, vin babele cunosc6t6re de lécuri și, dup6 ce întrebuint6z6 tot ce tradițiunea le a l6sat pentru a face, ca *Albele* s6 se milostiv6sc6 a eși din corpul celui lovit de d6nsele, stabilesc apoi o conversațiune direct6 cu ele (*Albele*) și, m6ng6indu-le, le dau numele cele mai desmierd6t6re, de pild6 : Eșiți, lea *mușate*, lea *bune*, etc. etc. și alte calificative de felul acestora. Locuințele lor, sub cerul liber, par a fi lacurile, dumbr6vile, dar mai cu s6ma cimitirele și str6șinile caselor. Superstițiunea popular6, care le d6 puterii supra-omenesci, face,

Duh, observ6 c6 «întru ac6st6 vreme nu se culc6 ei nic6ir6 f6r6 numai sub str6șinile bisericilor și đic c6, de se vor culca la alt loc, ar fi c6zniți de strig6yce...» ; și c6 «cel ce intr6 în vr'6 c6t6 de c6luser6, trebue 9 an6 în tot anul s6 se afle adunat de'mpreun6, iar6 întimpl6ndu-se s6 nu se arate vre-o dat6, atunci đic ce6-l6l6y, c6 este c6znit de duhur6 rele și de strig6yce și prostimea cea eretic6 crede, cum c6 ei au putere s6 gon6sc6 acel fel de b6le. C6ci ei fac vindecare întru acest chip, adec6 : aștern la p6m6nt pre acel bolnav și încep a s6ri și, la o not6 anume a c6nt6rii, îl calc6 fiesce carele de la cap p6n6 la c6lc6te și mai pre urm6 îi đic la urech6 nisce cuvinte alc6tuite de d6nș6i înad6nse, și poruncesc beteșugului s6 se dep6rteze și, dup6 ce fac ei ac6sta de tre6 or6 în tre6 đile, apoi urm6z6 lucrarea, care o n6d6jdufa ei ; și aș6 întru acest chip cu prea puțin6 osten6l6 se pot vindeca b6lele cele mai grele, car6 se împotrivesc meș6șugului doftoresc». *Descrierea Moldovei*, ed. C. Negruzzi, p. 263—265.

ca mai ales copii să nu îndrăsnescă a trece séra prin cimitire și să se ferescă de a face necurățeni de desubtul stréșinilor, căci picăturile (*chicutele*) lor ar avea același nenorocit efect asupra-le, ca și când le ar întâlni sau le ar vedea undeva. Intru cât privesce îmbrăcămintea, numele lor o arată îndeajuns: giulgiul, cu care au fost acoperite în momentul încetării din viață, spre a fi îngropate»¹⁾.

În fine, d. Lăzărescu-Lecanta, profesor din Macedonia (Prilep), mi-a împărtășit câte-va amănunte suplimentare, culese de la o bătrână din Gopeș: «*Dzînele, Dulțele, Mușatele, Albele* sînt epitetele, ce dau Macedo-româncele *Ielelor*. În Ohrida, pe lângă aceste numiri, le mai ȳic și *Arghiandele*, și anume când este vr'o vijelie mare și vîntul suflă fluerând, atuncea se ȳice că *trec Arghiandele*. În Bitolia, Prilep, Veles și în câte-va părți, unde Români au venit în contact cu Bulgarii, le ȳic și *Samovile*. Când o româncă 'și blestemă copilul ei neascultător, îi ȳice *kicuta s'ti agudescă* adică «să te lovescă damlăua», căci se crede, că *Dzînele* staă séra mai adesea sub stréșina casei, de unde cad picăturile când plouă; de aceea mumele se feresc, ca copii lor să nu întineze nóptea acest loc periculos. Când cineva suferă de paralisie, se ȳice *l'agudi kicuta*. Feme-

¹⁾ Cf. poesia macedo-românescă de Belimace «*Albele și Mușatele*» în *Macedonia* I, 17—20 și 44—45.

ile, cari sufăr de ochi, de urechi sau de reumatism, 'și caută lécul la *fântâna Dzînelor* în chipul următor (bine înțeles, bolnavele cari nu sînt doborîte în pat și pot umbla): Din Joia mare până în ziua de sfînta Cruce (14 Sept.) pacientele, însoțite și de alte femei sănătoșe, viziteză de două ori pe săptămână așa numita fântână a Dzînelor, situată la o distanță de vr'o $1/2$ — $3/4$ de oră de oraș. Ele pornesc pe la revărsatul zorilor de-a casă bine primenite și cu câte o cărpă albă la cap și ceva de mîncare (ouă, brînză, lapte și turtă). Ajungînd la o depărtare de 20 de pași de fântână, se opresc, lasă tóte lucrurile și haina de asupra, dacă aũ, și pe urmă în tăcere se duc pe lângă apa și tóte se rógă ast-fel:

Albele și Mușatele,
Albele și Dulșele,
Sta Maria s've șuța la ghine.

Voĩ s'nă lyirtaĩ,
Că žim gălyinĩ órbe
Ș'nu scim ȳu călcăm;
Ți nă luat, s'nă daĩ,

Ți ne dedit, s'nă luaĩ,
Că nu putem s'răbdăm,
Că žim criștine și pătizate.

Albele și Frumóșele,
Albele și Dulcile,
Sânta-Maria să vė 'ntórcă spre
bine.

Voĩ să ne ȳertaĩ,
Că suntem găinĩ órbe
Și nu scim unde călcăm;
Ce ne aĩ luat, să ne daĩ (să-
nătatea),

Ce ne aĩ dat, să ne luaĩ (bóla),
Că nu putem să răbdăm,
Că suntem creștine și botezate.

Pe urmă se spală bine, béu puțină apă și se întorc cu spatele vr'o câți-va pași de la fântână. Spelându-se, fie-care aruncă în apă câte o monedă de argint, un colac gătit a casă, o lu-

mînare de c eră galbenă și c ate-va flori, unele lasă și c ate-va fire de bumbac. Apoi, m nc nd ceva, se întorc a casă, p nă c nd r sare sórele».

V

Polionimia lelelor

Șoimanele. — M iestrele. — Milostivele. — Fetele codrului. —
Fetele lui Șandru. — ȶinele

Dintre feluritele numiri ce se mai dă Ielelor, vom releva mai  nt iu pe aceea de Șoimanele, care însă nu-  de c t un simplu epitet ca și *Frum sele* :

. . . și 'ndată șoimanele Vintóse
Plecară după Dochia voi se chicotind.

Sau :

Șoimanele din aer fug răpede a s'ascunde
Prin peșteri, prin ad ncur , prin scorbure, prin st nc ¹⁾.

Intr'un desc ntec munt n de junghi  : «junghiul Ielelor, Ielelor Șoimanelor....»²⁾.

Intr'altul ardelen de b lă rea sau epilepsie

¹⁾ Densușianu, *Negriada*, p. 13 și 118.

²⁾ *ȶera-Nouă* II, 691.

întâlnim o nomenclatură mitică foarte bogată și interesantă. Reproducem începutul descântecului, ce conține enumerațiunea ființelor vătămătoare:

Toți zmeii, — toate zmeónele, — nici dracií, — nici priculicií cu priculicónele, — nici mironii cu murónele, — nici strigonií cu strigónele, — nici șolomonarií, — nici vírcolacií, — nici *halele* nici *halintele*, — nici v í n t u l, — nici *Șoimanele*; — nici balaurii, — nici șerpií, — nici năpírcele, — nici șopírlele, — nici paza codrului, — nici mama codrului. — Schimbațií, — chisnovițií, — cýuma, — holera, — căpcânií, — păgânií; — Stati-cot, — Strâmbă-lemne; — Frécă-pítele; — urieșií, — piticií, — víermii cu clocul de fier, — Izdațií, — Necurațií . . . ¹⁾.

Bolintinénu, în «Mihnea și Baba» :

Șoimanele, ce umblă
Ca vijelií turbate,
Colóse deșirate,
Cu forma ca o turlă,
Din munți 'n văi călca.

Locuțiunea populară: *l'au luat Șoimanele* e identică cu cea *luat din Iele* ²⁾.

Șoimanele sunt, ca și *Ielele*, trei surori, cari ridică vălătucul său vírtejul de vînt și cari răpesc în sus pe ori ce trecător, cari nu scui pă la vederea lui.

În basmul «Codréna Sinziana» de Pompiliú :

¹⁾ A. Iana, *Medicina populară*, în Familia d. 1891, p. 543, cu următórea notă din partea editorului: «*Șoimanele* sunt femeí sburătóre: când cineva e lovit de gută, se dice că-í au luat *Șoimanele* o mână, un picior».

²⁾ Pontbriant, *Dicționar frances-român*, p. 687.

«Ce să fie cu fata? o luat'o îngerul Domnului?
o luat'o Ielele și *Șoimanele* cele năprasnice? Ce
Dómne sfinte și părinte, să fie? ȕicea moșnégul
suspînând»¹⁾).

Șoimanele sunt o formă feminină plurală din
șoiman, augmentativ de la *șoim*, cu însemnarea de
«șoim mare, șoim puternic», apoi «repede și aprig
ca șoimul»; calul *șoiman*, *șoim* său *șoimuț*, care
sbóră iute ca șoimul, corespunder calului *vinteș*,
care merge iute ca vîntul²⁾).

Ast-fel într'o doină (Alexandri, p. 292):

Un *șoiman* Mehedințel,
Care scie să chitescă,
Rîndurica s'o lovescă...

In balada «Doncilă» :

Șoimul vesel nechezea,
Sborul iute 'și rēpeșea,
Iepuresce, ogăresce,
Păsăresce, fulgeresce.

¹⁾ *Convorbiri Literare* IX, 187.

²⁾ Calului îi se dă numirea poetică de «copil de vînt». Alexan-
dri, în poesia sa «Strigoiful» (*Poesii*, vol. I, p. 50):

Iar pe culme'n depărtare
Se vedea mișcând la zare
Un cal alb, *copil de vînt*...

Și ațurea (III, 80):

In poveștile frumoșe, ce se spun la ședătore,
Sunt caț agerî, iușî ca gânder și cu darul de cuvînt:
Unul galben ca porumbul, aurit la foc de sóre,
Altul negru ca păcatul... amîndoî *copii de vînt*!

In balada «Sêrb-Sărac»:

Étă, étă Sêrb-Sărac
 Pe un șoimuf de la Bugéc,
 Că venea, mări, venea
 Cuvîntul de-șî împlinea.

«Șoimul, ȕice Alexandri, se vede adesea figurând în balade ca imagine de vitejie și de rēpegiune. Un voinic e căpitan șoiman și are ochi șoimuleți. Un cal sprinten sbóră ca șoimul»¹⁾.

Cuvîntul trecu apoi la însemnarea figurată de «grozav, puternic, vitéz», bună-óră în basmul muntén «Cheleş împērat»: «Ast-fel baba, găsind pe unchēs într'o ȕi în tóne bune, îi aruncă o căutătură d'alea șoimanele...»²⁾.

Intr'o doină (Alexandri, p. 172):

Ștefane, vitézul meū,
 Dēū! de altul c'ar fi rēū,
 Iar de tine mult e bine,
 Cât ești șoiman ca mine.

¹⁾ Alexandri, *Poesiē pop.*, p. 60. — Costinescu II, 530: «Șoiman, adj. de la șoim, care este de mult folos, de mare preț, care aduce profite necalculabile: șoimana plóie, o plóie șoimană: a îndreptat recolta pierdută; șoimanul grăū, șoimanul porumb, grăū, porumb mare, frumos. Șoimanele, v. Ielele. — Șoim, pasere repace cu o vedere fórte pētrunȕetóre și de un sbor maī iute de cât al orī-cărei paseri; fig. mare, vitéz, iute. — Delénu, *Țiganiada* (Buciumul II, 357): «Șoiman este un epitet, care se pune și se dă numai lucrurilor curate și óre-cum sfinte, precum este sórele, albina și pâinea». — Cf. Marian, *Ornitologia poporană română*, vol. I, p. 118.

²⁾ *Calendarul basmelor* pe 1881, p. 35.

Șoimanele înseamnă deci ține, cari se mișcă cu mare repeđiciune și prin urmare exprimă aceeași idee ca și *Vîntósele*.

Un alt nume și mai cunoscut, ce pórtă *Ielele*, e acela de *Măiestrele*:

Măiestrele lui Negru Ț-au luat orȃ-ce putere
Din mȃnȃ și din picóre, din spate, p̃ept și gȃt ¹⁾.

Intr'o «colindă de flăcȃu» marea provócă pe un tȃner sȃ se arunce într'ȃnsa și «sȃ ȃsȃ ȃn vad cu cioltar neasudat»:

Dar din mare, cum eșea,
Ochi-șȃ negri d'arunca
ȃn spre bolta ceruluȃ,
Printre rađa sóreluȃ,
Șȃ la umbra merilor
Zȃri hora fetelor,
Fetelor și *ȃinelor*,
ȃinelor, Frumóselor... ²⁾.

Dar ȃntr'o variantȃ a acestei colinde versurile finale sunȃ:

Vȃđuȃ hora *ȃinelor*,
ȃinelor, Măiestrelor.

¹⁾ Densușianu, *Negriada*, p. 155. — Comp. «Voȃ Ielelor *Măiestrelor*» din primul descȃntec citat ȃn acest studiũ. — Laurian și Maxim, *Diționariũ II*, 217: «*Măiestre*, pl. divȃe; it. fata, fr. fȃe: nume, cȃ se dȃ la nisce ființe imaginare, despre carȃ se crede, cȃ ar posede puteri supranaturale, cȃ ar cunóscȃ viitorul și ar face minunȃ. *Măiestrele*, ȃn limba poporuluȃ, se numesc și *simplu Iele*».

²⁾ Teodorescu, *op. cit.*, p. 71.

Anton Pann, în «Povestea vorbeii» (III, 139):

După ce închid ferestrele,
Țoce-mi măcar *Măiestrele*.

În nisce «superstițiunii babesci», pomenite mai sus, din districtul Prahova, se țice că «de a făcut vre-o bubă rea, o numesce *micsunea din bablele Măiestrelor* și umblă din babe descântând până mor»; și ca léc împotriva acestor ține se prescrie tot acolo «o buruiiană, rădăcină de odolén, rădăcină avrămésă-cârstinésă asemenea să pórte, că nu pot a se apropia de el *Măiestrele...*»

În basmul «Porcul cel fermecat» fata de împărat, ca să scape de o sgriptoróică de vrăjitóre... «peste nópte se sculă binișor, în cât să n'o simțā nici *Măiastrele*» ¹⁾.

Și Măiestrele pedepsesc pe om cu pocitură saŭ cu sgârcirea óselor. «Când omul are dureri crâncene în tot trupul, se crede că durerile acelea le-a căpētāt... din pocitură, când trec *Măiestrele* peste dînsul și-l pocesc. Omul bolnav de durerile căpētate din pocitură se póte vindeca, după cum spune Maria Teliana din Voila, prin descântecul acesta «de Măiestre» :

Sfinte Augustine — Și tu sfinte Trifóne! — Luați durerea de la N. — Din creștetu capuluı, — Din fața obrazuluı, — Din gâtleju gâtuluı, — Din baerele inimeı, — Din nodurile picórelor, — Din vîrfu

¹⁾ Ispirescu, *Basme*, p. 54.

degetelor. — Duh de cu sară, — Duh de m'ceđ de nópte, — Duh de către đuă, — Duh de la amiađi! — Să eși din os în carne, — Din carne să eși în p'ele, — Din p'ele să eși afară — Și să te risipi, — Cum se risipă — Pulberea pe cale — Și apa pe vale; — Să eși din N. în casă, — Din casă în tindă — Din tindă în curte. — Să eși afară — Și să te duci ȳară — La cine te-a minat. — N. să rămăte curat, — Luminat — Ca Domnul Hristos precurat!

Descântătórea ȳa o ólă cu apă, mișcă, în tot decursul recitării descântecului, apa în formă de cruce cu un cuțit, pe care ține două paie. După fie-care descântătură, face cu cuțitul și cu paiele câte o cruce pe podină. Apa descântată cu chipul acesta se varsă apoi de nouă ori peste nisce *mărgele de Măiestre*. După aceea se străcóră prin dosul unei site tot de nouă ori. Făcând și acésta, dă sita de-a dura prin casă și dacă, când se opresce, stă în sus, atunci ȳ trece omului bóla; iar dacă se rěstórnă, atunci nu-ȳ trece, ba póte chiar să și móră¹⁾.

Dar acésta numire caracteriză mai ales partea lor cea bună: și ele sunt femeı de o rară frumusețe și le place a petrece cu tinerii Feți-frumoși. Aceste *Măiestre*, cari șed pe stréșina caselor, după o credință populară a Românilor din Ardél, și-ar trage originea de la róbele saũ slujnicile lui Alexandru Macedon, cari, bënd și ele din «apa vie» oferită eroului de către Ivant, craiul din Macaron, aũ dobândit nemurirea²⁾.

¹⁾ Marian, *Descântece*, p. 327—329.

²⁾ Schmidt, *Das Jahr und seine Tage*, p. 28: «Pe când locul dindărătul sobei e privit ca locul favorit al diavolului, în cel din stré-

În Muntenia, mai ales în județul Argeș, *Ielele* (saŭ *Rusaliile*) mai pörtă și numele de *Fetele lui Șandru*, adecă róbele lui Alexandru Macedon. Iată despre ele un interesant descântec, așa cum a fost cules de pe lângă Curtea de Argeș¹⁾:

(Cutare) diminéța s'a sculat, în cântările cântărilor,
 În revěrsatul zorilor, în mirosul florilor,
 Din pat de aur s'a sculat, pe prag de argint a călcat,
 Cu *Fetele lui Șandru* s'a întîmpinat.
 Ele 'n mânia l'aŭ luat, în sus l'aŭ ridicat,
 În *vînt rēu* l'aŭ dat, cu césul rēu l'aŭ întîmpinat,
 Tóte ósele i le-aŭ sfărâmat, vinele i le aŭ încordat.
 Stomachul i l'aŭ stricat, inima Ț-aŭ sfărmat,
 Rânza i aŭ rěsturnat, ficaȚii Ț-aŭ tocat,
 MușchiȚ spatelulȚ Ț-aŭ încordat,
 Năduf cu tuse 'n spate Ț-aŭ lepădat,
 CreeriiȚ în cap Ț-aŭ tulburat, pofta mănćăriiȚ Ț-aŭ luat.
 Și pe cale, pe cărare, în fuga mare
 S'aŭ dus spre sóre-rěsare, unde e o câmpie mare
 Cu flori roșii și albe ;
 Câmpie mare era, florile frumos strălucia !
 Acolo 'nalte, însemnate și frumos îmbrăcate,
 Pe tóte le chema și pe tóte le întreba :
 VoȚ *Fetelor lui Șandru*, voȚ *cuconișelor*, *domnișelor*,
 VoȚ *impěrăteselor*, voȚ *preoteselor* și *jupăneselor*,
 Spre Sf. Duminecă diminéța mă sculaiu, pe potecă plecaiu,
 Văitându-mě, tanguindu-mě.
 Nimeni nu mă vedea, numai MaȚca Precista
 Ca o fecióra ce era, din ceriu cobora,

șină se țin *Măiestrele*... ele pot ologi saŭ poci». După o credință populară română din Făgăraș, slujnicile lui Alexandru ar fi «Ursitórele», cari, împreună cu viața de veci, aŭ dobândit și cunoscința viitorului, *Ibidem*, p. 25. Și *Ielele* se identifică une-orȚ cu «Ursitórele»: comp. citaȚiunea din Costinescu reproducă în capitolul I.

¹⁾ Gheorghiu, *Calendarul femeilor superstiȚiose*. Pétra, 1893, p. 100: «Femeile, mai ales cele cu numele de *Ruxandra*, prăznuesc Țiua lor cu multă pază».

In căruța de argint dragoste apucând,
 Cu găléta plină, cu bosioc în mână :
 Ce te vaieți (cutare), ce te tânguiescî?
 Mă vaiet că m'o urît vecinele, străinele,
 Cumnatele, suratele.
 Tacî, nu te văieta, nu te tângui,
 Că lécul tēū la mine va fi.
 Maica Precista ca o sfîntă ce era,
 De mîinî mă lua și mă ducea
 La *riul lui Jordan, la sf. lui Adam,*
 Și mă spēla, în apă mare mă boteza.
 Apoi de mâna dréptă mă lua,
 In țermurî mă ridica,
 Acolo cu sórele mă mbrăca
 Și cu luna mă încălța,
 Și-mî punea 'n umerî doî luceferî,
 Iar în frunte stéua de la munte,
 Tótă lumea să se uíte.

Vorba «măiastră» însemnăză «meșteră» mai cu sémă în fermece și în descântece, și în genere ori-ce ființă, care posedă o «putere magică», fie đînă, femei sau pasēre.

Intr'un basm muntén : «Aci locuia o đînă *măiastră*»; și aiurea : «Nu îndrāsni să spuie femeilor *măiestre*»¹⁾.

Sau într'un bocet din Moldova : «de aș fi o pasēre *măiastră*»...²⁾.

¹⁾ Ispirescu, *Basme*, p. 124 și 8.

²⁾ Burada, *Datine la înmormîntări*, p. 142. — Forma masculină *măiestru* are asemenea înțelesul de «năsdărăvan», bună-órá în basmul «Un ochiú ride și altul plânge»: «Ast-fel s'a împlinit prorocia, care a prevestit'o nisce *măiestri* încă de la nascerea mea, că đinsa va muri, îndată ce eú voiú íubi o femeie, care se va furișa în casa nóstră sub chip de bărbat» *Calendarul basmelor* pe 1875, p. 63. Intr'un alt basm «Práslea cel volnic și merele de aur» citim : «Când vėđu argintarul cloșca cloncánind și puiú piuind cu totul și cu totul de aur și cîugulind meiu tot de aur, înleșe că trebuie să fie lucru *măiestru*» Ispirescu, *Basme*, p. 92.

Pasărea maiastră pôte lua diferite chipuri, e înzestrată cu darul vorbirii și are un viers fermecător ¹⁾).

În basmul citat «Iléna Cosinziana» de Pompiliu: «Intr'altă odaie erau fel de fel de *paseri măiestre*, care cântând ca o fată cu glasul dulce, care ca o musică plăcută, care ca un copil de 7 ani».

În «Codréna Sânziana» de același: «Și cântău paserile prin flori și între tôte *pasărea maiastră* cu glasul vrăjit făcea frunza să salte de bucurie și florile să cânte încet după dînsa».

În basmul «Pasărea maiastră» de Ispirescu (p. 295—306) se povesteste de «o pasere cu mii de vopseli, ale cărei pene străluceau ca oglinda la sóre», care fusese mai întâi fîca unui împărat și, îndrăgostindu-se cu fratele său, fugise spre a se cununa cu dînsul. Atunci nașa lor, o dîna, nevrînd dînsa să se întórcă la casa-î părintéscă, o blestemă să se schimbe în pasere și să răpuie viața a mii de tineri, pre care îi va atrage de a pururea cu glasul său.

Cea mai vestită din aceste păseri măiestre pórtă numele de *Andilandi*, despre care basmul ast-fel întitulat ne spune, că «este o pasere *măiastră*, a cărei cântare întrece tôte musicile pămîntesci și care are darul de-a ghici trecutul și viitorul și a citi în inimile ómenilor. Acea pasere se află în

¹⁾ În Lexiconul Budan, la p. 369, găsim nota următoare: *Pasere măiastră* ce însemnare ar avea apriat nu pot arăta, însă fiind-că mai ales în basme o am auđit pomenindu-se, socotesc că aű va însemna: a) o pasere cu putere magică (*avis magica incantata*); b) o pasere despre care multe s'ăű băsniť (*avis fabulosa*).

palatul *Dînelor* din împărăția *Ielelor* spre sorerăre 1).

Intr'un cântec bulgăresc din Macedonia fecióra mitică *Adilenka*, după care se îndrăgostesce sórele, se transformă într'o rîndunică 2). *Adilenka* din versiunea macedonénă a lui Gaitler e înlocuită în cele-lalte variante cu *Iana* (Miladinovci, No. 16), *Grozdanka* (Dozon) și *Mariia* (Drinov). Și pe când *Iana* sau *Grozdanka* se mărită cu sórele, *Maria* și *Adilenka*, rugându-se la D-đeū, se prefac în «rîndunele». Intr'o poveste sloveno-croată, care presintă o mare analogie, eroina se numesce *Nasta* și e blestemată de sóre «de acum înainte să nu mai fii *Nasta* ci *Lasta!*» și așa se prefăcu în rîndunică (*lastavica*).

In basmele grecesci paserea, care scie tóte limbile și care împietresce cu privirea-î, se numesce *Tzitzinena*, iar în cele albanese *Dikyeretto*, corespundênd ambele paserei măiestre *Andilandi* 3).

Cu forma românescă *Andilandi* se póte compara albanesul *delanduse*, *ndelandise* «rîndunică»,

1) *Calendarul basmelor* pe 1877, p. 18—33. Cf. varianta acei lăiași basm: «Paserea lańnică» de Dum. Stăncescu în *Lumea ilustrată* II, N. 3 și 4.

2) Fligier, *Ethnologische Entdeckungen im Rhodope-Gebirge*. Wien, 1879, p. 8 și Krek, *Einleitung in die slavische Litteraturgeschichte*, II ed. p. 852.

3) Legrand, *Recueil de contes grecs*, No 10 și Hahn *Griechische und albanesische Märcchen*, No. 69.

pe care Miklosich ¹⁾ o consideră ca provenind de la ipotetiçul *hirundula*, de unde și macedo-românul *lândura*, pe când d. Hasdeu deduce elementul al-bano-român diintr'un prototip trac *lend*, înrudit cu prototipul greco-italic *cherendon* (χελιδών).

E de observat, că la Români din Macedonia *Mavhistre* însemneză asemenea «vrăjitoare» și corespund dar la ale noastre *Măiestre* ²⁾.

Privitor la o poezie de Buticescu intitulată «Impăratul păsărilor», din care extragem următoarele patru versuri:

Și aũ curs, aũ curs ca plôia din țări neauđite,
 Rapace, cântărețe, frumseși nepomenite,
 Făcend un vuet gróznic și un chîot în văzduhuri,
 Ca-atâtea *Milostive* saũ sburătoare duhuri...

Autorul face observațiunea următoare: «*Milostivele* sunt nisce duhuri rele, ce sboră nóptea prin văzduh. Mai ales în nóptea Rusaliilor se aud cum sboră prin aer, đicend în fluere, în cimpoiũ și în tot felul de instrumente și țipând țipete misteriose. Sunt ómenĩ cari đic, că le-a auđit. *Ele iaũ puterea ómenilor*, cari dorm pe lângă izvóre saũ prin păduri, mai ales prin locuri umede și reci. Unii đic, că le-aũ simțit prin somn apăsându-ĩ pre piept» ³⁾.

¹⁾ Miklosich, *Albanische Forschungen*, partea II, p. 31 și Hasdeu, *Etymol. Magnum Rom.* s. v. Andilandi.

²⁾ *Mavhistră* «măiastră, care are putere supranaturală ca o magă, care are putere magică» Crușoveniu, *Mostre*, partea II, p. 150, 159. La Kavalliotis citim: «*magistra*, magus; alb. *magistrik*, magus».

³⁾ Buticescu, *Poesii* (Deeș, 1881), p. 127. — În privința acestor din urmă însușiri comp. cele đise mai la vale asupra cuvintului *hală*.

După această descriere nu mai încapе îndoială, că *Milostivele* nu sunt alt-ceva decât *Ielele*, cari, în descântecele de mai sus, mai pörtă epitele: *Puternicele, Vitezele, Harnicele, Sfintele, Bu-nele și Marile*.

Pentru epitetul de Sfinte: «*Ielele* saü *Dîn-sele* se chêmă și *ale Sfinte*..... Tătănésa, avrămésa și cărstănésa, numite și erburі din *Iele*, plante cu cari vrăjitorоle scaldă pe cei-ce cred că sunt pociți din *Sfintele*, ce umblă prin aer cu ciumpoiu, tóca și clopote înainte de cântatul cocoșului» 1).

Numirea de *Fetele-câmpului* saü *Fetele-codru-lui*, ce se dă acelorași dîne, figuréză într'un descântec din Pojorta, coprins în colecțiunea părintelui Marian (p. 341).

În fine, în Transilvania și în alte localități, se identifică *Ielele* și cu numirea generală de *Dîună* saü *Dînele*, cum se numesc dînsele și la Româniі din Macedonia.

Intr'o baladă munténă «Codrénu» :

Apă lină
Din fântână,
De unde béu Dómnele
Și se scaldă *Dînele*... 2)

Și de la *Dîne* omul póte fi lovit cu o bólă specială, numită «de-đine» saü «când cine-va se bolnăvesce din ce te miri ce pricină, descântătórea

1) Hasdeu, *Etymol. Magnum Rom.*, p. 795 și 2179.

2) *Téra Nouă* II, 468.

aduce apă neîncepută și stinge nouă cărbuni aprinși într'însa și, la stingerea fie căruși cărbune, rostesc următorul descântec «de-ține», dictat de o româncă din vatra Dornei, pe care îl reproducem într'un mod fragmentar :

...Acest om a fost curat, — Curat și luminat. — Dar el pe cărare s'o luat, — Când a fost la mîeș de cale, — De cale și cărare, — S'o tîlnit cu omu — Ca șchiopu — Cu barba cât cotu. — Acolo s'o tîlnit *dracu* — *Cu drăcôțele*, — *Moroii cu Morôțele*, — *Diochii cu diôtțele*, — *Strigoii cu strigôțele*... — Și cum s'o tîlnit, — Și cum l'o zărit, — L'o și secerat — Și l'o săgetat. — *Sângele i-o bătut*, — *Bun de nimica l'o făcut*, — *Carnea i-o mîncat*, — *Puterea i-o luat*, — *Cesuri de mörte i-o dat*... — N. nu te cânta, — Nu te văieta, — Nu te tîngui, — nu te hăuli, — Că eü te-oii învrednici — In mâna dréptă — Cu buciüm într'aurit. — Cu buciümu de-ï buciüma, — In patru cornurî de lume s'a răsuna. — Töte *Ținele* s'o aduna — Și tu pe *Ține* le-ï întreba : — Of! *Ține*, *Ține* de căne! — Ce așî făcut cu mine?...

După ce în acest chip descântă și toți cărbunii, o parte mică din apa aceasta o dă celui bolnav de băt, iar cu cea-laltă îl spală¹⁾.

Cu următórea citațiune din «Basmeele române» de frații Schott vom încheia cele ce aveam de Țis asupra diferitelor numiri al Ielelor : «Țina alérgă prin nori cu alaiü mare de vrăjitóre. Mulți Români se jură, că ar fi auȚit răsunând prin văzduh musica ei. Se arată asemenea și locurile, unde Ținele jócă cu tovarășele ei și din a căror pricină verdéta și erburile sunt vestejite. Țina are mari puteri magice : *ea pöte face olog, surd saü orb*. Cu deosebire puternică este ea la *Rusaliü*; pentru

¹⁾ Marian, *Descântece*, p. 99-105.

acésta fie-care Român pórtă în șerpar pe acea vreme câte o bucățică de lemn de teiú, care însă să nu fi stat în apă și o ramură de soc»¹⁾

VI

Etimologia cuvîntului «Iele»

Etimologia cea mai general admisă a cuvîntului «Iele» este identitatea sa cu pronumele *ele*.

Cel dintâiu, care a susținut o asemenea etimologie, a fost răposatul Săulescu, care precede «descântecul de-dînsele», reprodus în capitoul II, cu următoarele cuvinte: «*Dînsele* și *Ielele*, *Rusaliile* cu pronumele acesta se înțelege trei dîne *Eumenide* sau *Furi*, cari înconjoră lumea prin aer și pre cine îl întilnesc, îl torturază și-l stropesc. Se numesc cu pronume, nu cu numele lor generic. Ceî vechi aveau superstițiunea a nu rosti cuvintele demonilor, că atuncea li se înfățișeză și-i torturază».

La acest argument al răposatului scriitor părintele Marian, examinătorul academic al manus.

¹⁾ Schott, *Walachische Märchen*, p. 196. — Schmidt, *Das Jahr*, p. 29: în aer colindă *Dîna* și opresce vijelia... Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 141: *Dzîne* ferunt virgines esse formosissimas et venustatis largitrices. — Cuvîntul românesc «dîne» a trecut și la Țiganî cu însemnarea de «geniî rele femeescî» Miklosich, *Ueber die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner* IX, 47.

criptelor sale populare, adaugă un altul nou: «Cei mai mulți Români din Bucovina, Transilvania și Ungaria, după cât am putut până acum să mă încredințez prin propria mea experiență, când vine vorba despre spiritul cel necurat, adecă despre *diavolul* sau *dracul*, nici când nu vor să-î rostescă numele cel adevărat, ci totdeauna îl numesc prin circumscriere prin cuvinte ca: *mititel*, *necurat*, *cornorat*, *cel cu fesu roșu*, *cel cu codiță*, *ucigă-l pietrele*, *ucigă-l tōca*, *Vasilică*, *Nestor*, etc. etc.¹⁾ și mai ales prin pronumele personal «El». «Cine ți-a făcut'o acēsta? — «El». — «Care el?» — «Cel mititel sau cel cornorat!» auđim nu o dată pe Români noștri vorbind. Ori când va fi vorba de vr'un spirit necunoscut și se va aminti pronumele «El», atunci să se scie, cē acel «El» nu e altul fără numai *diavolul*. Iar dacā unul sau altul îi pomenesce numele cel adevărat, atunci nemijlocit, după ce i l'a rostit, adaugă frazele: *cruce de aur în casă!* sau *să nu pomenescă pe aici!* sau *mâie acolo unde a înserat!* cređend că, cum nu va rosti frazele acestea, cel necunoscut în scurt după aceea va veni la dînsul și-l va tortura, îi va cășuna diferite neplăceri și daune, mai pe scurt că atunci nu va fi nici de cum bine de dînsul.

¹⁾ Aci s'ar măi putea adăoga și feluritele nume, ce necuratul pōrtă în Muntenia (Jipescu, *Opincaru*, p. 114): «Necuratului îi măi ȕic Români, îl policresc: *narba*, *aghiuță*, *dracu*, *ucigă-l-vederea*, *cornea*, *ucigă-l-tămăia*, *satana*, *spurcatu*, *ucigă-l-crucea*, *întunecatu*, *nodea* și *codea*...

«Deci dacă Româniî îndatinéză a numi *diavolul* mai totdeuna cu alte cuvinte și mai ales cu pronumele personal «El», și numai rare ori cu pronumele lui cel adevărat, nu trebuie nici decum să ne mirăm, dacă tot cu acest pronume numesc ei și pre ținetele *Iele*, cari, după credința lor, sunt cu mult mai rele de cât însuși *dracul* și prin urmare se înfioréză, când nu mai aud vorbindu-se despre dînsule, de cum să le rostéscă încă și numele».

Cam în același sens se exprimă și răposatii Laurian și Maxim în articolul mai sus citat din al lor Glosariu.

Cihac deduce pe «*Iele*» din vorba ungeréscă *lél* «spirit, suflet», o etimologie, asupra căreia trecem fără discuțiune ¹⁾).

Mai rămâne a menționa etimologia dată, acum vr'o zece ani, de d. Hasdeu. În principiū d-sa ajunge, pe o cale independentă, la aceeași conclusiune ca și mine.

Intr'o recenziune asupra cântecelor populare bulgăresci, publicate și traduse de Dozon, d. Hasdeu, relevând versul din balada a cincea :

Vilile, vichri i samodivi
Vilas, tempêtes et samodivas

observă: «*Vilele* serbo-bulgare, ca și *Ielele* române, sunt originarmente «divinități de vînt» ²⁾).

¹⁾ *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. II, p. 508.

²⁾ *Columna lui Traian* pe 1876, p. 144.

Dar acéstă tesă d. Hasdeu o desvoltă pe larg în studiul «Originile păstoriei la Români». Analisând acolo unele elemente dacice ale limbei române, d-sa continuă ast-fel: «De aceeaşi proveninţă tracică este *Vila*, pe care o cunosc numai Slavii de la Sud.... Cum că *Vila* este într'adevăr tracică, există un argument direct. O aveau prin împrumut Grecii cu mult înainte de aşedarea Slavilor pe peninsula balcanică în vecinătatea Dunării. Lexicograful Esichiū menţionează cuvîntul *γελλώ* în sens de vampir femeiesc, sugînd sângele copiilor nou născuţi (ed. Schmidt I, 421). Suida adaogă, că ori ce mörte grabnică se atribuia acestor *ghelle* (ed. Kuster, 471). Nicăiri nu veţi afla acéstă vorbă în greцитatea cea clasică, ceea ce denotă că elenică nu este. Coincidenţa «Ielelor» în limba română cu «ghelele» din provincialismul grec, anterior invasiunii slavice, demonstră până la evidenţă, că Grecii şi Români n'aū putut să le capete unii şi alţii de cât de la vechea populaţiune intermediară între Dacia şi Elada, prin urmare numai şi numai de la Traci. Tot de acolo le-aū luat mai târziu Sêrbii sub forma de *Vile*.....

«Corespondentele sanscrit al Ielelor est *vêlâ*, carele singur pöte să satisfacă aci tuturor condiţiunilor materiale şi funcţionale. Sanscritul *vêlâ* înseamnă pe de o parte bôlă şi mörte grabnică, pe de alta o petrecere nestatornică... derivat din rad. *vêl* «a se mişca», care se aplică şi la vînt, expli-

cându-ne ast-fel epitetul *Ielelor* noastre («stăpânele vîntului» din descântecul cules de Alexandri)..... *Ghela* ca la Greci, *Vila* ca la Sërbi și *Iela* ca la noi, tóte colaterale sanscritului *vêlâ*, aũ fost trei forme provinciale egalmente tracice» ¹⁾).

Nise va permite mai întaiũ a elimina dintre elementele comparative pe vechea strigã lesbianã γελλώ, ngr. Γιλλώ, Γελού pl. Γελούδες, ngr. Γελού pl. Γιλλοῦδες, numită și Γιλλόβρωτα, care, după amănuntele ce ne dau Schmidt și Politis asupra-ı, nu s'ar putea identifica de cât dórã cu a nóstrã «Avestița», cu care are în comun și cele 12 1/2 nume ce pórtã ²⁾. Vom arãta, în capitolul final, ce fințe mitologice corespund la Grecii modernĩ *Ielelor* române.

Rëmân încă *Vilele* sërbo-bulgare, cari mai există încă la Croați și la Cehi ³⁾ și cari aũ, ce-ı drept, unele trãsuri comune cu Ielele române, dar în fapt se deosibesc mult de aceste din urmã.

Sã grupãm acum elementele caracteristice ale «Ielelor», așa cum rezultã din materialul folkloric adunat în cursul acestui studiũ.

Ielele sunt ñine rele, cari intrã «în mână, trup,

¹⁾ *Columna* pe 1884, p. 176.

²⁾ Schmidt. *Das Volksleben der Neugriechen*, p. 139—141 și Politis, *Νεοελληνική Μυθολογία* (Athena 1871), p. 174—185.

³⁾ Miklosich, *Lexicon palaeosl.* p. 63; «vsl. *vila*, nympha; nsl. *vila*, nympha, maga major quam pro homano habitu comata, candida veste induta; cr. *vila*, id.» — Asemenea și la Cechi *vila* e ñina ocrotitoare a femeilor.

nas, picior», ele «turbură creerii, amuțesc gura, asurdesc urechile, mocesc mâinile», cu un cuvînt lasă de nici o trebă»; tot ele «măcesc carnea pe trup, sgârcesc vinele și iaū puterea din creerii capului, din vederea ochilor, din rînză, din osînză, din baierile inimei»; ele «iaū inima și vinele omului», în fine «iaū omului puterea».

Ielele sunt «stăpânele vîntului, ce sbóră saū umblă prin vîzduh», ele «se duc la vîntul turbat, în gura vîntului», cu un cuvînt sunt de aceeași fire cu *Vîntósele*.

Din tóte acestea putem deduce cu óre-care siguranță, că sensul fundamental al cuvîntului *iel*, singularul neobicinuit¹⁾ din pluralul *iele*, este *aer* saū *vînt*. Și cum că vorba a trebuit într'adevăr s'aibă la început un asemenea sens, ne-o dovedește forma diferențiată *ală* (= *ială*), păstrată peste Olt, și care însemnă—după cum m'a asigurat d. Hasdeū—*vîntul cel mai grozav*²⁾.

În Transilvania și în Oltenia se aude forma aspirată *hală*, care, ca și *Iele*, a dobîndit sensul de demon. «Cînd se împiedică ceruirea sîngelui în părțile fólelui se nasce în om așa đisa apêsare

¹⁾ Dicționarul lui Pontbriant, p. 310 are forma masculină *iel* = *iele*, pe care n'am întîlnit-o nicăiera.

²⁾ Cf. acum *Etymol. Magnum Rom.* s. v. *ală*: «Vîntul turbat se crede că este sus în cer și, cînd bate el, se đice că este *ală*» (Dolj). — «Poporul crede, că sunt unii ómenî, cărora le a dat D-đeu să se prefacă în uragane numite *hale* și că aceste hale se bat, cînd este vînt rêu» (Teleorman) etc. Și la Sêrbî *ala* e un fel de duh rêu (balaur) al uraganelor. D. Hasdeū consideră vorba de origine greco-tracică.

(incubus), cum îi dăc ómenii noştri, cālărirea *halelor* sau a dracilor, pentru cā visēzā, cā *halele* sau dracii îi cālăresc»¹⁾.

Aerul sau *vîntul* a fost apoi personificat în *đînă aeriană* sau *vîntósă*, o personificare ce o întilnim în mai multe limbī, cum vom arāta mai la vale. Şi fiind-cā aerul, prin rēcēla sau umiditatea sa, are o influență vātămătóre asupra omului, producēnd *reumatism* şi alte bóle trupesci, nu trebuie sā ne prinđā mirarea, cā poporul a atribuit acestor đine (*Ielelor* sau *Vîntóselor*) tóte relele efecte enunate mai sus şi cari se explicā de la sine, cānd luām în sēmā consideraţiunile expuse.

În tóte limbile turco-tatare vorba *iel* are, nu numai sensul de *vînt* sau *aer*, ci şi de *reumatism*, ba chiar de *spirit nevēđut*, cum dovedesc următórele opere lexicografice, cele mai autorisate în acēstā materie :

Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*, p. 965: *iel*, vent, souffle, air; enflure, tumeur, rhumatisme; *kara iel*, vent du sud-ouest; *iel esmek*, souffler (le vent); *iellemek*, aérer, exposer à l'action du vent; *ielli*, ventueux.

Budagoff, *Sravnitelinyi Slovari* etc. (Dicţionar comparativ al idiomelor turco-tatare), vol. II, p. 361: *iel*, vînt, suflare de vînt, aer; reumatism;

¹⁾ Vasicí, *Antropologia* sau scurtā cunoscință despre om şi despre însuşirile sale (Buda, 1830), p. 217. Veđi şi citaţiunea din Manđuca în cap. VII.

ielkin (lit. vînt vătămător), una din numirile dururilor nevędute.

Bianchi et Kieffer, *Dictionnaire turc-français*, vol. II, p. 1277: *iel*, vent, souffle, air; *latyf iel*, vent léger; *baş ieller*, les vents cardinaux; *meşryk ieli*, vent d'est; *kyble ieli*, vent du sud; *maghrib ieli*, vent d'ouest; *kys ieli*, vent du nord.

Originea orientală, anume turanică, a cuvîntului *Iele* este ast-fel demonstrată. Etimologia dată corespunde atît sub raportul fonetic cît și sema-siologic.

Rămâne încă considerațiunea istorică, care ar obiecta răspîndirea cuvîntului românesc, cunoscut în Muntenia, Moldova, Bucovina și Transilvania, o răspîndire, care exclude orî-ce împrumut recent. Dar cu mult mai înainte ca Români să fi venit în atingere cu Turcii, ei s'aũ aflat în timp de trei secole (X—XIII) în legături fórte strînse, đilnice chiar, cu un alt popor de viță turco-tatară — cu Cumanii — al căror dialect era mai identic cu cel turcesc de astăzi. Intr'adevăr, în vocabularul cuman din 1303, regăsim vorba *yel* cu același înțeles de «vînt», pe care îl are vorba în tóte dialectele turco-tatare ¹⁾.

Am emis acéstă etimologie sunt acum vr'o

¹⁾ *Codex cumanicus bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum*, edidit comes Géza Kuun. Budapestini, 1880, p. 82: cum. *yel*, pers. *bad*, ventus. — Veđi și introducerea la acest studiũ, unde revenim asupra derivațiunii orientale a *Ielelor*.

opt ani, pornind de la asemănarea exterioară între orientalul *iel* și românescile *Iele*.

Astăzi noi înșine am putea ridica în contra derivațiunii orientale următoarele obiecțiuni :

1. Mai înainte de tóte, turco-tatarul (sau cumanicul) *iel* nu însemnéză nicăieri o anumită ființă demoniacă, un spirit rêu, un țeú sau țină ; așa că asociațiunea materială «vînt-aer-reumatism» e lipsită de acel element personificator, care forméază trăsura caracteristică și fundamentală a *Ielelor*.

2. Intregul stoc al turcismelor (și al puținelor cumanisme) aflate în limba română se rapórtă exclusiv la noțiuni materiale. În lipsă de orîce abstracțiune din domeniul oriental, împrumutarea unei numiri referitoare la o credință atît de respândită și de adînc înrădăcinată ar fi fără exemplu și fără analogie pe terenul însuși al limbei române.

3. Complexul credințelor în ținere rele este de natură antropologică și originea nomenclaturilor mitice trebuie dar căutată în primul rînd pe terenul originar și național, unde ea a dobândit acea eflorescență particulară, ce o deosibesce de fenomenele analóge la alte popóre, învecinate sau îndepărtate, înrudite sau străine.

Aceste considerațiuni psihologice și în urmă citirea disertațiunii lui Nyrop despre puterea Numelor (cf. p. 70) ne-aú făcut să revenim asupra derivațiunii orientale și să ne alăturăm de toți acei scriitori (de un Săulescu, Laurian și Maxim, pă-

rintele Marian), cari aŭ căutat originea Ielelor în pornirea eufemistă a poporului de a înlocui numele proprii ale demonilor saŭ spiritelor rele cu o apelațiune de tot generală și mai adesea îmblânditoare ori desmierdătoare. Polionomia Ielelor e confirmarea evidentă a acestei tendențe antropologice.

VII

Ființe fantastice ale mitologiei române analóge Ielelor

Rusaliile. — Samodiva. — Vilva

Vom grupa, în acest capitol, tóte acele ființe fantastice ale mitologiei române, cari staŭ într'un raport mai mult saŭ mai puțin apropiat cu dînele, despre cari am tratat în acest studiu.

Cea mai mare asemênare cu *Ielele* — o asemênare, care merge până la identificare — o aŭ *Rusaliile*, asupra cărora Alexandri ne dă următoarele amănunte: «*Rusaliile* sunt trei fete de împêrat, carile aŭ ciudă asupra ómenilor, fiind-că n'aŭ fost băgate în sémă de dînșii în cursul vieții lor. *Ele nasc furtuni*, ce descoper casele Románilor, *vîrtejuri*, ce ridică pânzele nevestelor în vremea ghitului și le anină pe copaci. Se crede, că *Rusaliile* fură și copii de lângă mamele lor și-i duc peste ape și peste codri; de acolo vine vorba:

Laŭ umflat Rusaliile. — Femeile române păzesc cu sfințenie *șiuă de Rusaliș* și, în vreme de 9 săptămâni, ele nu culeg nici o buruiănă de léc, creșând că în acel timp buruienile sunt pișcate de Rusaliș și nu aș putere de lecuit. Spre a se apăra de mânia Rusaliilor este obiceiș, în ajunul șilelor, a pune pelin sub căpătăiul patului și a purta a doua și pelinul la brăș¹⁾.

Răposatul Mangiuca, în al seș Calindariș, sub luna Aprilie: «*Rusalele*, după credința poporului român, sunt fete mari, șine, cari la *Todorusale*, ce cad totdeuna 24 de șile înainte de Rusaliș, se întâlnesc și petrec cu Sân-Tóderiș, cari sunt feți-frumoș... Pre șiuă de Todorusale cad și următórele datini și credințe: In nóptea spre Todoruse rup și iaș *halele*²⁾ vîrtul dumbranicului și a altor plante lecuitóre; la toracul mare și mic se culcă ómenii cei *haluiș*, luați de mâini, de picóre, cap etc.... Pre șiuă de Rusale cad următórele: Purtarea în sîn ori la brăș a bozului, leușténului și pelinului spre a fi ferit de

¹⁾ *Poesiș populare*, p. 194. — M. Drăghiciș, *Istoria Moldovei*, vol. I, p. 32: «Lăcuiitorșul de țără mai serbész câte-va șile pe an pentru *Rusaliș*, ce le închipușesc nisce furiș șaș duhurș rële, ce răpesc pe om până la înaltul cerșului, deformându-l, când ar lucra în șilele hotărșite pentru dînséle a șé prăznui». — Laurian și Maxim, *Dicționarish*, vol. II, p. 1000: «Mulțime de locușiunș populare aș curs despre Rusaliș, cum: a *apuca pe cine-va Rusaliile*, a-l lua *Rusaliile*, a-ș veni *Rusaliile*: a cădea în morb, a se înfuria, a-ș veni tónele, furie de mânia, de supărare etc.» — *Calendarul Basmelor* pe 1875: *Rusaliș* sunt 7 șine rêu-făcétóre, cari mánézăș érba și otrăvesc pășunile».

²⁾ Autorul explicăș acéstăș vorbăș prin «necuratele».

vătămarea Rusalelor; descântarea pentru cei *vătămăți saŭ haluiți de Rusale*; nu este bine nici iertat a se sui în arbori ori alte locuri înalte, de unde póte cădea omul, căci se crede că l'aŭ trântit Rusalele; nici a călători ori a întreprinde ceva, căci dacă dá de vre-un rău, se crede că l'a vătămătat Rusalele».

Intr'o horă (Alexandri, p. 352):

Aleo, ce bătăyósă!
Umblă tot năbădăyósă;
Nici cu asta nu fac casă,
Nici cu dînsa
Nu fac strînsa;
Când nu umblă 'n bătătură,
Chîar *Rusali* parcă o fură...

In piesa «Rusaliile» de Alexandri citim următorul dialog între Catrina și o țerancă (Teatru, p. 609):

O țerancă. — Adevărat óre să fie, lelică, c'o să se ridice boierescu?

Catrina.—Dumneđeŭ scie! dar de o bucată de vreme încóci, Româniî noștri s'o amețit de cap, par'că *î-o umflat Rusaliile*.

Intr'o altă piesă «Drumul de fier» (p. 941), mama Bălașa, examinând ghergheful, esclamă: «Ian privesce, lucru î aista? Vai! *umfla-te-ar Rusaliile!*»

In cântecelul comic «Șoldan Vitézul» bietul om se tânguiesce (p. 4): «Of, Dómnne!... de unde eram om de omenie ca toți pămîntenii... cu suc-

man, cu opincă, cu pene de păun la pălărie, m'o luat bun tefăr din sat și m'o sucit și m'o schimosit și m'o tuns chilug, de ar rîde chiar babele acum de mine! (arătându-și capul tuns) Dă! poștiți de vedeți... cap de Român i aista?... *parcă m'o smuls Rusaliele* și m'o păscut bobocii!»

Răposatul episcop Melchisedec identifică pe *Rusaliele* cu *Ielele*, o identificare făcută deja de Săulescu. Publicând o «colocărie» ce conține acest pasagiū :

Sfîntul Dumneșeu să nu mă uște nicî pe mine,
Să-mî dărușcă o copilă tinerică,
Frumușică, ocheshică,
Măcar ca cea de colea,
Daca și ea o vrea,
Să fie soșiora mea.
Iar dacă n'a vrea,
Ielele să o ȳa,
Să facă cimpoiū din ea,
Să cante și la nunta mea...

culegătorul face următoarea observațiune : « *Ielele*, în imaginațiunea poporului, sunt nisce spirite femeesci făcătoare de rēū, *carî se numesc Rusalii*. Sunt așa de periculose, în cât nu este bine nici pe nume a le chema, pentru aceea ele obicinuit se exprimă numai prin pronumele *ele* și *dînsele*. Intr'alte rele, ce produc aceste spirite aceluî urît de dînsele, este și bóla reumatismului, pe care Românul o numesce *dînsele*, adică o bólă cu care cel bolnav se crede atacat de *ele* și se đice, că bolnavul pătinesce de *dînsele*. Se mai aude în

popor imprecățiunea: *lua-te-ar Ielele!* Femeile cu numele Ruxandra chiar și prăznuesc Rusaliile în Miercurea înjumătățirii, după Paști¹⁾.

În înțeles de ține, Rusaliile — nu însă și sərbătórea omonimă — ne-aŭ venit de-a dreptul de la Slavi: rusesce *rusalka, rusalky*, nimfe de păduri și de ape, cari, ȃice-se, ar cutreiera pădurile și câmpiile de la Rusalii și până la sərbătórea Săn-Petrului. În limba polonă și cehă *rusalka* însemneză de asemenea «nimfă»²⁾. La Ruteni se numesc *rusalki* spirite de păduri și de ape, cari se zăresc pe câmpii, în tufișuri, în bălți, pe liveȃi și în valurile apelor³⁾.

Originea istorică a credinței malorusiene și rutene despre *Rusalii*, ca ființe mitice, de la sərbătórea latină a roselor, *rosalia*, a stabilit'o pentru întâia óră Miklosich; iar Tomaschek a urmărit cestiunea până la cea mai înaltă vechime într'un studiŭ complementar⁴⁾.

Hehn, resumând cercetările acestor doi învăȃtați, se exprimă ast-fel: «Fórté interesante sunt

¹⁾ *Literatura religiósă populară în Convorbiri* XIV, 296. — Cf. Dlujaschi, *Calendarul Româmului* (Albina Carpaților IV, 11): «Luna lui Maiŭ 6, *Rusalii*, Dumínica mare, doué țile se serbeză pentru *Iele* (Rusalii)».

²⁾ Cihac, *Dictionnaire* II, p. 321—322, unde se indică și bibliografia cuvântului.

³⁾ I. Szujski, *Die Polen und Ruthenen in Galizien*. Wien, 1882, p. 55.

⁴⁾ Miklosich, *die Rusalien. Ein Beitrag zur slavischen Mythologie*. Wien, 1864 și Tomaschek, *Über Rosalia und Brumalia*. Wien, 1868.

slavicele *Rusalky* ca o dovadă vie, cum în sufletul unui popor, absorbit încă de cultul naturei, se formeză personificațiuni mitice din împrejurări mărunte, din nume, din noțiuni generale, dintr'o influență culturală externă. Sărbători de rose, *rosaria*, *rosalia*, se celebrau în Roma posterioară în diferitele zile din Maiu și Iunie, și ele constau în împodobirea mormintelor cu rose și în oștețe comune, la cari se oferea părtașilor rose, darul anotimpului. Asemenea pe lângă peninsula ilirică și pe lângă Dunăre aceste sărbători de primăvară sau de vară se obicnuiau la poporul romanizat de la țeră sub numele latin de *ρουσάλια*, aci fără îndoială ca o urmare a sărbătorii de vară a lui Dionysos, de mult obicnuită la populațiunile tracice, și a poftirii de rose ce se raporta la acea sărbătoare. În período creștină, Pentecosta, ce cade asemenea în luna lui Maiu, moșteni Rusaliile: ea fu numită *pascha rosata* sau *pascha rosarum*; și în Duminica Rusaliilor, în așa numita *Domenica de rosa*, se arunca pe pământ rose din susul bisericeii. Când în urmă, în secolul al VI-lea, roiturile de popore slavice ocupară ținuturile de pe lângă Dunărea de mijloc și de jos și de la estul și sudul Carpaților, și pe când erau încă desbinate și șovăitoare între păgânism și creștinism, Pentecosta sau Rusaliile creștine coincidară cu păgănesca și barbara sărbătoare a primăverii. La Sloveni, Malorusieni, Ruteni și Slovaci sărbătorea Pentecostei sau vr'o sărbătoare veselă a naturei, celebrată în

același timp, purta numele de *rusalia* (tot așa la Români și la Albanesi); din *sărbătoare* se desfășurâ apoi, la Malorusieni și în parte la Ruteni, închipuirea unor *fințe* ceresci supra-pămîntene, cari pe acest timp însuflețesc câmpia și pădurea, a *Rusalky*-lor, a contrastului mitic al fetelor slave, cari colindaă, rîdătoare, împletind cununi și consultând oracolul născocit de ele ineseși¹).

O altă fință fantastică, care are o mare analogie cu Rusaliile, e *Samodiva* sau *Sila Samodiva*.

E o țină de o frumusețe rară, care ademenesce sub diferite chipuri pe fete sau pe tineri și, după ce îi ține cât-va timp, le dă apoi drumul, nu însă fără a le fi stors dinainte ori-ce putere de viață. Samodiva răpescce, ba chiar omórá copii, sorbindu-le sângele. Mumele din Turnu-Severin, când 'și blestemă copii, ȓic: *măncate-ar Samodiva!*²).

Caracterul acestei ține apare mai cu sémă într'un basm din Muntenia întitulat «*Sila Samodiva*»³).

Țina fură pe sora unui băiat sîrman, ademenind'o sub formă de pasere. Fratele, mistuit de

¹) Hehn, *Culturpflanzen und Haustiere*, ed. III, p. 222—223. Cf. despre Rusalky: Afanassiev, *Vederile poetice ale Slavilor despre Natura*. Moscova, 1865—1869, vol. III, p. 122—128, 139—152 și 240—244.

²) *Columna lui Traian* din 1876, p. 144.

³) *Calendarul basmelor* pe 1875, p. 35—46.

dor, pornesce, în urma unei viziuni, la palatul *Silei Samodive*. După multe suferințe isbutesce să ajungă acolo și portarul ținei îi dă să înțeleagă firea stăpânei sale: «*Samodiva*, dice el, e primitoare de străini și pre tineri îi iubescce mai cu prisosință. Ea nu-î muiere rea, dar are un cusur; îi place să ție lângă dînsa un an încheiat câte un tîner sau tîneră, atrasă spre dînsa prin meșteșugirile ei, și pe urmă le dă drumul. Ce folos însă? că într'un an le scurge tot sângele din ei și-î lasă să plece mai mult morți: căci băieților le storce puterile prin blestemății, de cari este nesățiosă, și fetelor le sugce sângele nóptea în vremea somnului; căci ea numai cu sânge de fată mare se hrănescce, ca să fie în veci fragedă și frumósă». Băiatul însă nu-și putu scăpa sora de cât omorînd pe țina prigonitoare: «Ast-fel peri *Sila Samodiva*, după urma căreia s'a prăpădit o mulțime de tineri, băieți și fete, pre cari îi atrăgea spre ea cu șosele și cu momiele și de cari se desbăra, îndată ce-î vedea pre pragul morții».

Aceeasi țina figuréză în balada ardelénă «*Sila Sămândilă și Dela Damian*», unde e caracterisată ca :

Silnica pămîntului,
Gazabașa dracilor,
Făcătoare de comediï,
Iubéța *voinicilor*... ¹⁾

¹⁾ A Iana în *Familia* d. 1890, p. 574. Cf. o variantă în *Tribuna* d. 1889.

Numele acestei Ȕine vine de-a dreptul de la Bulgari, la cari *diva* sau *samodiva* însemnăză Ȕină rea, iar pluralul *divi*, genii femeiesci de mare frumuseȔe, cari trăiesc mai cu sémă în liveȔi și rěspântii. Ele colindă cântând și-si rěsbună cumplit asupra aceluia ce le turbură, pedepsindu-l cu bóle și cu alte nevoi. Puterea lor o arată mai cu deosebire la sěrbătorile cele mari, pentru aceea nu se cade, ca copii să visiteze, în timpul Rusaliiilor, liveȔile spre a culege măcriș ¹⁾.

Samodivi, numite obicinuít bulgăresce *Samovili* ²⁾, trăiesc pe munȔi, pe creștetele cărora jócă bucuros în mare număr. Ele cutreieră repede văzduhul, iar pe pămînt umblă călare pe cerbi, năpierce slujindu-le drept friú și șerpui cei galbeni (*smoka*) drept strămurare. Culórea pěrului le e deschisă. Purtarea lor e în genere vrăjmașa ómenilor, pe cari îi orbesc bucuros sau le sorb ochii cei negri. Cine se încumete a lucra în Ȕile de sěrbătóre, mai cu sémă în Dumineca Pascelor, cade sub pedépsa lor. Ele sunt însă prietene credinciose vitejilor feȔi-frumoși, pe cari îi scapă de primejdia morȔii și trăiesc cu dinșii în legături de frăȔie ca surate (*posestrimi*).

¹⁾ Miklosich, *Die türkischen Elemente in den süd-ost und ost-europäischen Sprachen*. Wien, 1864, partea I, p. 49.

²⁾ Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, p. 104. — Cf. același, *Das Fürstenthum Bulgarien*. Leipzig, 1893, p. 91: «Ȕina munȔilor, numită în părȔile orientale *Samodiva*, iar în cele occidentale *Samovila*, la Sěrbí simplu *Vila*, fiinȔe femeescí aeriene, cari petrec în cete pe cóstele stâncóse și în liveȔile grase... Jocul lor circular (*Samodivsko choró*) în tim-

Intr'un cântec bulgăresc «Pădurea Samodivelor» vedem pe un cioban, care, în ciuda sfaturilor mamei sale, 'și duce turma în acea pădure. Cântând din fluer, el provocă țina, care, sub chip de băiat, se luptă cu dînsul trei zile. Când fu să învingă ciobanul, Samodiva chemă într'ajutor:

Stihii sestri vichruski

«Elemente, furtună, surorile mele»...

Stihiile se repețiră, furtunile vijîiră și ridicară pe cioban, rupându-l în bucăți și risipindu-î turma ¹⁾.

Aceste ține ale vîrtejului aduc aminte de anticele *Harpii* (*Ἄρπυιαι*) sau «Răpitoarele», monștri înaripați, repeși ca vîntul, cu fața de feciără și corpul de pasere, întunecatele fecióre ale furtunei, cari răpesc pe fetele lui Pandar (Odys. XX, 77):

Τόρα δὲ τὰς κόρας Ἄρπυιαι ἀνηρείψατο ²⁾.

Samovilele sunt une-orî asociate cu *Iudele*, cunoscute mai ales în Macedonia și în munții Rodopei. Sub formă de vînturi și de nori, *Iudele* răpesc fete și flăcăi; ele se iaă la luptă cu cio-

pul nopții lasă urme, pe cari Bulgarul nu cutéză a călca. Fântâne de Samodive (*Samodivski kladenec*) sunt numeroase. *Rusalija* s'asociază totdeauna cu *Samodiva*.

¹⁾ Dozon, *Chansons populaires bulgares*, p. 149—150.

²⁾ Cf. Hasdeu, *Etymol. Magnum Rom.* s. v. Arăpușca.

bani și le place jocul: locul horei lor e primejdios. Cântecul lor e fermecător și la aușul seů ómenii 'și pierd minșile, pe când vederea lor póte pricinui mórtea. Ele și copii lor se scaldă în lacuri și fântâni, iar puterea le stă în haine. Mai adesea rele și rêu-făcétóre, ele ajută une-ori pe voinicii înfrățiti. Câteodată îndrăgesc și pe ómeni, dar se căsătoresc fără de voie și părăsesc când pot pe bărbatul muritor. Ele aű o preotésă și nume creștine (Marika, Elka) și pedepsesc pe cei ce lucréză în ășile de sərbătóre. Iudele aű familie, copii, case și sate. Vai de voinicul, care sosesc «în satul Iudelor și jócă cu ele hora Iudelor».

Intr'un cãntec bulgăresc din Macedonia «Ce sunt vinturile», o fată peste pușin răpită de furtună exclamă: «Nu înșelegeți, că nu sunt vinturi și negure, ci *Iude, Samovile....*» ¹⁾.

N'am întâlnit până acuma, în literatura noastră populară, pe *Iudele* de cât într'o baladă din Banat intitulată «Delea Damian» și relativă tot

¹⁾ Dozon, p. 134 și 338. Cf. Jirecek, *loc. cit.*, care observă că, pe când *Samovile* se pomenesc în manuscrise bulgare din sec. XIV, nu s'a putut afla încă nici o menșione veche despre *Iudi*.—Maș adio-gãm, că ambele aceste ășne par a fi de origine creștină. Pe *Samovila*, sora luș Alexandru, Wesselovski o identifică cu *Sembilja*, sora luș Solomon, și pe acésta cu *Sibyla*, care, după unele tradișuni, s'ar trage din sângele luș David, adică tot soră cu Solomon (*Archiv für slav. Philol.* VIII, 330). Cât privește pe *Iude*, ele par a-șși trage originea de la *Iuda* vîndătorul, care, pe de o parte, a devenit căpetenia demonilor (*Scaraoschi* = *Iscarioténul*), șérpe veninos (în descãntece), iar pe de alta purtătorul vinturilor și furtunilor, serbat de țeraniș noștri la 19 Iunie. *Iudele* ar fi dar *fetele luș Iuda*, după cum *Irodășele* sunt *fetele luș Irod*.

la Sila Samodiva. Acest voinic, copil de 12 ani, se întilnesce cu Sila și se iaă la întrecere, cu tocméla ca celui învins să-i se taie capul. Samodiva avea la cocie «12 pui de Iudă, ce alérgă fără trudă», iar loitrele-î erau «côte de fată mare tot la Iuda jurătore». Voinicul o învinge, păcălind'o, și-î taie capul...»¹⁾

De asemenea într'o credință băbescă: «La 19 Iunie cade Iuda, purtătorul tunetelor, vînturilor și furtunilor, cari bântue ogórele și sémănaturile cu grindină»²⁾. Și luându-se efectul drept cauză, *iuda* ajunse să însemnéză, în graiul vînătoresc, o grămadă de arbori răsturnați, care numire derivă «de la un vînt fórte furios, ce bate mai în același timp din mai multe părți și pe care vînătorii munteni l'au numit *iuda*, pentru că, ducënd mirosul de pe tot locul de la om la vînat, acesta îl ulmă, fuge și se depártéază, ast-fel că tótă ostenéla vînătorului rămâne în van»³⁾.

Intr'o colindă munténă de năvodar pescarii prind pe «puilul Iudei ăl mic» și-l bat să spuie cât pesce e în mare:

¹⁾ Vulpian, *Poesii populare*, No. 90.

²⁾ Gheorghiu, *Calendarul femeilor superstițioase*, p. 97. Cf. Prijbén, *Superstițiuni din plaiul Prahova* (Tocilescu, Revista II, 13.88): «19 Iunie ține sərbătore pe Iuda. Acesta este care pörtă furtunile și bate țérinele cu pétră».

³⁾ Rucărénu, *Modeste încercări poetice*. Bucuresci, 1873, p. 65.

Când cătară mai departe,
 Vădură *Iuda* bătrână
 Vărsând flacăre pe gură,
 Cu limba dată pe o falcă...¹⁾.

Iar într'un descântec din Bucovina, șerpóica pórtă numele de *Idiță*, *Iediță* și *Iudiță*...²⁾

Vilva este tot o dîină aeriană, care 'și are lo-
 cuintă în coprinsurile înalte ale atmosferei³⁾:

Și leiă paralei și *Vilvele* sburlite,
 Și vircolaciți negri cu aripă și ghîare miș,
 Și pajurele negre cu clonțuri oțelite,
 Și alți monștri ce n'au nume și nu poți nici să-ți scrii⁴⁾.

Asupra acestei dîine frații Schott ne dau următórea prețiosă informațiune în adnotațiunile lor la Basmele române: «*Vilva* e o ființă, cu care Românuł însuflețesce lumea norilor. *Vila* Sărbilor, care poruncesce asemenea norilor, îi se apropie, ce-i adevărat, după nume și după însemnare; dar pe când *Vila* lor apare ca o frumósă fecióră de nópte cu pėrul negru fluturând, Românuł dă *Vilvei* sale forma unui balaur cu aripă mici și neputin-

1) G. Dem. Teodorescu, *Poesii pop. rom.*, p. 94. Intr'o variantă (ibid. p. 95), în loc de *puțul Iudei*, figuréză *puțul vidreț*.

2) *Ibidem*, p. 394, 395.

3) *Lexicon Budanum* pomenesce, la p. 744, numai de: *Vilfă-băii*, se bārfesce a fi o ivenie în baie; *daemon metallicus*, Berggeist.

4) Ar. Densușianu, *Negriada*, p. 24.

ciose și cu o kódă de șopîrlă fôrte lungă. Aripî și kódă îi trebue spre a se mișca prin nemăsura-tele coprinsuri ale văzduhului: când repede și în mersuri uriașe, când solemn și domol ca o luntre pe o apă lină. Cu omul *Vîlva* nu vine nici-odată nemijlocit în atingere, pentr'aceea ea nu-i nici temută, nici iubită. Activitatea ei constă numai în influența, ce exercită fără voie asupra vremii. Fie-cărei țeri, saŭ cum ȃice Românul, fie-cărui împărat și fie-cărui rege e destinat o *Vîlvă*. Coprinsurile înaltului văzduh sunt ast-fel împărțite într'aceste ființe și ele se întilnesc acolo, când priitnesce când dușmănesce: când adună cetele lor de nori, când daŭ năvală cu ele unele asupra altora și se luptă până una saŭ alta cedeză. După cum victoria revine uneia saŭ alteia, se hotârasce, ca acea țeră să se bucure de o vreme bine-cuvîntată saŭ să fie înecată de pohóie pustiitóre» ¹⁾.

Despre *Vîlva-băii* o tradițiune din Ardél, privitóre la numele muntelui Găina din Munții Apusenii, se rapórtă următóarele: «Vidrenii spun că, în timpul când și în munții Bihariei se lucraŭ băile, o găină de aur eșea din băi spre a se așeza în vârful muntelui pe cuibul sėu, în care erau ouele sale de aur. Vidrenii, atrași de frumusețea ne mai pomenită a găinei, în mai multe rînduri s'aŭ încercat s'o prinđă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur

¹⁾ Schott, *Walachische Mărchen*, p. 295, 296. Cf. și Dozon, *Poésies populaires serbes*, p. 22, 120.

de la Roșia. De atunci, nemai putându-se găsi aur în băile din acest ținut, Moșii au încetat de a le mai lucra, fiind-că găina din poveste era *Vilva-băilor* și ea a dus aurul cu sine în părțile unde a sburat....» ¹⁾

Acastă ființă fantastică figurază și în basmul «*Dina Zorilor*» de Slavici, ce l'am analizat mai sus. Eroul ajunge la o pădure de aramă, unde ademenit voi să rupă ceva flori; dar murgul său îl împiedică: «Pe florile aceste zace blestemul: cine rupe din ele, acela are să se lupte cu *Vilva* pădurii» ²⁾. Petru însă n'ascultă și se puse pe rupt de flori: «N'ai făcut bine, țise acum murgul plin de grijă. Dacă ai făcut'o însă, e făcută: te înceinge acuma și fii gata de luptă, că acuși vine *Vilva*. — Abia vorbi murgul vorba.... până ce și începu un vînt ușor din toate părțile.... din vînt se făcu vifor.... viforul creșcu.... creșcu până ce nu se vedu alta de cât întuneric și nopte.... *Vilva* și ajunse la ei.... Pătru nu putea privi la ea.... așa era de grozavă și înfricoșată. — Cap n'are... dar nici fără de cap nu e... Prin aer nu sboră... dar nici pe pămînt nu umblă... Are cormă ca și calul, cormă ca cerbul, față ca ursul, ochi ca dihorul și trupul e de toate... numai de ființă nu...»

¹⁾ Frâncu, *Moșii*, p. 67.

²⁾ «Ce să fie acastă *Vilvă*, eă singur nu știu. Când am întrebat pe bătrânul: «Ce-e acea *Vilvă*? — Ce-e, 'mă răspunse, ce să fie? *Vilva* ca *Vilvă*, bat'o păcatul, bidigania acea grozavă de acolo din pădure» (*Nota d-lui Slavici*).

În termeni tot așa de vagi, ba chiar și mai vagi, dacă se poate, e descrisă *Vilva* din pădurea de argint și de aur ¹⁾.

Analogia relevată mai sus de frații Schott între *Vilva* românească și *Vila* sîrbescă nu-i decît externă. *Vila* sud-slavică comandă asemenea țărilor și munților. Ea residă în nori și, asemenea Walkiriilor sau Nornelor, *ia și pîrtă sufletul cu sine*. Un copil, blestemat de maică-sa să fie al diavolului, e răpit de Vile. ²⁾ *Luate-ar Vilele!* («Vile te odnele!») e un blestem obicinuit. «*Ce Vile ai biruit?*» însemneză cu ce mîrte ai murit? Din nori ele slobod săgeți ucigătoare asupra ómenilor (*ustriielila ga vila* «Vila l'a săgetat!»). O fântână a Vilelor (*Vilski kladet*), în regiunea Prilep, se pomenesce deja într'un document bulgăresc din mijlocul secolului al XIII-lea ³⁾.

În dicționarul lui Vuk Karagić (s. v.) citim notița următoare despre Vile după credința Sêrbilor: «*Vilele* locuiesc în munții cei mari și în stîncile de pe la marginea apelor. Tóte sunt tinere și frumóse. Ele pîrtă o haină albă și ușoră; pîrul lor lung și fîlfîind le acopere umerii și pieptul. Ele nu fac reû nimului, afară numai dacă sunt atinse (de pildă turburându-le hora sau ospetul) și atunci pedepsesc în diferite chipuri pe cel vinovat, îl să-

¹⁾ *Convorbiri literare*, An. VI, p. 95, 96 și 97.

²⁾ Același lucru l'am vîdut la *Rusaliile* și la *Samodiva*.

³⁾ Mannhardt, *Germanische Mythen*. Berlin, 1858, p. 569 urm. și Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, p. 104.

getéză la picior saŭ la mână, la ambele membre saŭ la inimă și atunci móre îndată ¹⁾.

Asupra Vilelor slovene d. Șuman comunică următoarele amănunte: «Dintre legendele din vremea păgână e și credința fórté răspândită în popor despre *Vile*, un fel de nimfe, cari locuiesc în aer, pe pământ și în apă, și întîmpină pe om când prietenesce când dușmănesce. Ele representă deci principiul întemeiat în mitologia slavă a binelui și răului; și anume Vilele aeriene sunt totdeauna bune, cele de apă totdeauna rele, cele de pe pământ când într'un fel și când într'altul. După credința populară, Vila e o femeie frumósă, totdeauna tânără, îmbrăcată în alb, cu fața palidă, cu părul balaiu, care despletit ajunge pînă la pământ. Corpul ei e deliŭ ca un brad, are aripă daurite și e ușor ca al unei paseri. Ochiu seı lucesc ca fulgerul, glasul ei e așa de armonios, în cât, aŭdind vr'o dată cîntând pe o Vilă, nu mai poți suporta vocea omenescă. Cine o vede, lăngedesce de întristare și móre. Numai cel chemat de Vile înseși în horele lor scapă fără pericol și învață în atingere cu ele tot felul de lucruri folositoare vieții. Mai toți eroii legendei naționale se bucură de favórea Vilelor, cari primesc une-oră forma altor ființe, de animale saŭ de ómeni, spre a putea fi de folos protejaților lor.» ²⁾

¹⁾ Despre ciclul mitic al Vilelor în basmele sërbo-croate: cf. Krauss, *Volksmärchen der Südslaven*, vol. I, No. 79—96 (reproduse după colecțiunea lui Valjavec).

²⁾ Schuman, *Die Slovenen*. Wien, 1881, p. 113.

Trăsura caracteristică a Vilei slavice «că
ia și pòrtă sufletele cu sine» aduce aminte de
đina chinuitoare de suflete, numită de Români din
Banat *Filma*, în privința căreia se pòte citi stu-
diul special, ce d. Hasdeu a consacrat acestei đine
rele ¹⁾.

Vilva, ca fință magică, derivă din paleosl.
vlühvŭ «vates, magus, incantator, veneficus», din ra-
dicala *vlŭsŭ* «balbutire» (comp. românesce *șișcă* «in-
cantatrix» cu *șișcav*, blaesus); bulg. *vlühvŭ*, fur ²⁾.

În Evangeliarul din British Museum, dela anul
1574, studiat și extras de d. Hasdeu, vorba *vîlvă*,
sub formele slavice *vlîfă*, *vlîhvă*, înseamnă ase-
menea «magus».

Asfel (Mat. II, 1): «Adică *vlîfele* de la ră-
sărit vineră în Ierusalim grăiră.» Același pasagiū
sună latinesce: «Ecce, *Magi* ab Oriente advene-
runt Hyerosolymam, dicentes». Și ceva mai la
vale (Mat. II, 7): «Furiș chema *vlîhvele* = clam
vocatīs Magis».

Astăđi cuvîntul înseamnă numai «faimă, fală,
renume, pompă», sens ce-l are deja vorba la scri-
torii cei vechi.

Grigorie Ureche, vorbind de războiul de la
Rîmnic între Ștefan-Vodă cu Țepeluș Vodă, đice:
«Đic unii să se fi arătat lui Ștefan Vodă sfîntul
mucenic Procopie, împlând deasupra războiului că-

¹⁾ *Columna lui Traian*, An. VIII, p. 153—182.

²⁾ Miklosich, *Lexicon palaeosl.*, p. 69. — În *Radices*, p. 10
autorul observă: «Cod. bulg. Act. I, 3, 6 habet *vlŭfa*».

lare și într'armat ca un vitéz, fiind într'agiutor lui Ștefan Vodă și dând *vîlhwă* oștii sale».

În basmul «Iléna Simziana» de Ispirescu: «Mare *vîlvă* se făcu în împărăție, când se auçi de mórtea împératului celui mare și tare».

Alexandri, în «Despot Vodă»:

Vilva lumii e rîu cu nalte malurî . . .

Saŭ:

Am fost odinióră un Domn în strălucire,
Cât sórele cu mine era în nepotrivire
Dar Vodă Lăpușnénu, un hoț, un destrămat,
M'a prins și de a mea *vîlfă* în drum m'a desbrăcat.

Ast-fel cuvîntul de la sensul primitiv (pierdut astăzi) de «mag saŭ vrăjitor» a trecut la acela de «ființă magică» și, ca atare, la idea generală de «faimă», ce respândesce o asemenea ființă.

VIII

Rolul vîntului în literatura folklorică

Dacă urmărim rolul, ce-l jócă vîntul în folklor saŭ în literatura populară comparativă, vedem pretutindenea, că noțiunile de *aer*, *vînt* și *vreme* (*atmosferică*) staŭ într'o legătură intimă și că adeseori cuvinte de origine identică sunt date, ca nume proprii, piticilor, dînelor și uriașilor. Vorbe ca *animus*, *spiritus*, *Geist*, se aplică geniilor, iar

în mitologia germană se dau une-ori ființelor mitice nume ca: *Gustr*, *Zephyr*, *Blaser*, *Blaester*, *Wind* și *Wetter*. Slavicul *duh* înseamnă asemenea, ca și românesc, «suflare, răsuflare, spirit» (cf. și ebraicul *rua'h* «ventus, spiritus»), iar neo-grecul *ἀνεμος* înseamnă une-ori «diavol».

Dei vînturilor jocă un rol important în politeismul raselor inferioare ca și în al raselor mai înalte. Vînturile înseși, și mai ales cele patru vînturi cari suflă din cele patru puncte cardinale, iaă adesea numele și forma de divinități personale; afară de acésta, «câte-va divinități mai puternice, ca ȕeul vîntului, ȕeul vijeliei, ȕeul aerului sau ȕeul cel puternic al cerului însuși, deslăntuesc sau potolesc bórea, uraganul sau vijelia...» ¹⁾.

Personificarea vîntului e un fapt comun popórelor celor mai diferite.

În mitologia vedică ȕeul *Vāyu* sau *Vāta*, al cărui nume e chiar al elementului în acțiune, este adese-ori asociat mai cu sémă cu *Indra*, stăpânul atmosferei, căruia îi împrumută caili seși vintéși. Alăturea de dînsul domnesce în coprinsurile aerului mugitorul *Rudra*, ȕeul vijeliilor, întovărășit de céta *Marut*-ilor, a vîrtejurilor, cari sunt fiii seși.

Iată cum descrie pe cei 48 de Maruți imnele din Rig-Veda: «Résturnând corpurile solide și imobile, ridicând poverile cele mai grele, Maruții sfarmă și desrădăcinéază arborii pămîntului, sgudue și despică

¹⁾ Tylor, *Civilisation primitive*, vol. II, p. 346 urm. Cf. I, 414 urm.

cóstele munților.... Ca nisce elefanți sêlbateci ei distrug pădurile și mugesc cu furie ca nisce lei... » ¹⁾).

În legenda litfană staŭ față în față cei doi uriași *Vandu* (apă) și *Veias* (vînt). În mitologia germană, cele patru vînturi cardinale figuréză ca *patru pitici*, pe cînd în cea grécă ele apar ca *uriași și frați* ²⁾).

În mitologia grécă vînturile sunt concepute ca ființe cu chip omenesc. Cele patru vînturi principale — Boreas, Notos, Eurus și Zephyros — sunt frați și fiii Aurorei. Cel dîntâiŭ, Boreas saŭ vîntul de la munții nordici, se consideră ca împêratul vînturilor și locuia pe munții Rifei din Tracia. Arta elenică îl representa ca pe un voinic, nalt de stat, în vîrsta bărbăției, cu barba désă, cu cóma lungă în desordine și cu aripî pe umere ³⁾).

Calul era în Grecia unul din simbótele vîntului. De aceea caii lui Achile sunt fiii lui Zephyros ca și armăsarul lui Dardanos. De aci și credința fecundării epelor de vînt. Ast-fel ipogriful lui Ariosto are aripî ca și Pegas:

Di fiamma e di vento era concetto....

Stăpânul vînturilor este Eol, care le ține închise într'o peșteră, unde staŭ înlănțuite și înfrî-nate cu putere:

¹⁾ Pictet, *Origines Indo-européennes*, vol. II, p. 684 și Nève, *Essai sur le mythe des Ribhavas*, p. 55.

²⁾ Grimm, *Deutsche Mythologie*, ed. II, întregul capitol *Luft*, p. 597—608.

³⁾ Decharme, *Mythologie de la Grèce antique*, p. 279-281 și Gu-bernatis, *Zoologie mythologique* s. v. Cheval.

Hic vasto rex Eolus antro:
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras,
Imperio premit, ac vinculis et carcere frenat¹⁾.

Personificarea vîntului este unul din multiplele resorturi, ce întrebuintează fantasia poporului spre a da viață poveștilor sale.

În basmul «Porcul cel fermecat» de Ispirescu o sîrmană fată de împărat se duce peste nouă țări și nouă mări spre a regăsi pe bărbatu-seu. După ce trece pe la sfînta Lună și pe la muma Sôrelui, acêsta o sfătuesce să mîergă la Vînt și, după multe greutăți, «ajunge la o vîgăună, care era într'un colț de munte, mare, de putea să intre șapte cetăți într'însa. Acolo ședea *Vîntul*. Gardul, care o înconjura, avea o porțiță. Bătu și se rugă să o primescă. *Muma Vîntului* avu milă de dînsa și o primi să se odihnescă».

În basmul «Omul de pîtră» un fecior de împărat, împreună cu un frate al său de cruce, pornind să caute pe *Dômnă Chiralina*, tînera copilă, flôre de grădină, frumôsă ca o dîină, ajunge la mama *Crivățului*, o babă sbîrcită, care îi trimite în gazdă la muma *Vîntului turbat* și apoi la mama *Vîntului de primăvară*, o femeie înaltă, tîneră și frumôsă, care îi primesce: «Rămăneți aci, dîce ea, dară trebuie să vă ascund fôrte bine; căci, cum o simți fiul meu, că s'afle la mine ómeni după tîrîmul celalt, vî omóră».

După ce-i bagă sub aripile unei păsări mă-

¹⁾ Virgiliu, *Eneida* I, 56. Cf. *Odyss.* X.

iestre, iată în ce chip se descrie portretul Vîntului: «Nu trecu mult timp și se auđi o dulce vîjîtură de vînt, care aducea un miros de trandafiri și de rosmarini, ușa se deschise singură și intră în casă *un flăcău frumos cu pèrul lung de aur, cu aripi de argint și cu beț în mână împletit cu tot felul de ierburi și flori*. Cum intră în casă, ădise mă-sei: mamă, mie-mi miróse a om de pe tărîmul cel-lalt. — Ți-o fi mirosind, mamă, dar p'aicea n'are ce căuta ómeni de pe tărîmul cel-lalt. — Vîntul se liniști și se puse la masă; iară după ce mîncă o strachină de lapte dulce de căprióra și bėu apă de micșunele dintr'o ólă de marmură, se puse la povestit».

Adese-ori feții-frumoși stau chiar de vorbă cu Vîntul. Ast-fel în basmul «Voinicul cel fără de tată», vitézul nostru, fiind trimes după «purcelul de la scróta pe sub pămînt», se întorcea cu voie bună: «Venia, nene, cu căciula într'o parte, cu purcelul în brațe și cîntînd din frunză. Când, iată că se întîlnește cu trei inși. Pasă-mi-te era *Vîntul, Căldura și Gerul*. El își luă căciula din cap și cu multă plecăciune îi ădise: — Noroc bun să dea Dumneđeű, nea Vîntule. — Cale bună, dragul meű, îi rėspunse Vîntul» ¹⁾.

O credință aprópe generală între Români este existența *Vîntului turbat*, sub care se înțelege regiunea cea măi înaltă a atmosferei, de unde

¹⁾ Ispirescu, *Basme*, p. 57, 113 și 130.

nu se mai p^ote sui ciocârlia, căci, urcându-se mai sus, după credința poporului, *turbéză* și cade jos mórtă. De aceea, în descântecul din Prahova, reprodus mai sus, ciocârlia, când ajunge la *vîntul turbat*, «se dă peste cap», neputînd înainta mai departe.

În basmul «Aleodor împ^{er}at»: «Și lovindu-l cu aripa, îl făcu un pui^u de corb și-l virî într'un stol de corbⁱ, ce se urcase p^{an}ă la *vîntul turbat*»¹⁾.

În povestea munt^{en}ă «Cheleș împ^{er}at»: «Că-lul, cum se v^{ed}u într'un luminiș, desfășur^ă vr'o patru perechⁱ de aripⁱ nev^{ed}dute p^{an}ă atunci și-și lu^ă sborul spre slava cerului. În deșert se amestec^ă înșă el cu noriⁱ, sbur^ă p^{an}ă la *vîntul turbat* și desp^{ic}ă văzduhul în cruciș și curmeziș, căci nu fu cu putință ca băiatul șă-și pérđă cump^{et}ul și să se am^{et}escă spre a fi prăbușit spre p^{am}înt»²⁾.

Într'un alt basm «Piciul ciobănaș și pomul cel fără căp^{et}ăi^u» se povesteste de un pom fórte înalt, care, din causă că nu i se vedea vîrful nu se scia ce fel de p^ome face. Împ^{er}atul vr^{end} să afle ac^{es}ta, o mulțime de ómeni se oferiră a se urca în copaci^u. «Cercară o đⁱ, cercară dou^e, cercară nou^e, dar nici unul nu se putu sui. Ceⁱ ce se încum^{et}ară mai mult nu ajunse, suindu-se, nici p^{an}ă la *vîntul turbat*». Doi ciobani se încercă asemenea, dar în zadar; atunci al treilea cioban

¹⁾ *Ibidem*, p. 46.

²⁾ *Calendarul basmelor* pe 1881, p. 42.

«cel mai mic, care se chema Piciu, fiind-că era cam scund și firév, se încumêtâ și dînsul; dar îl opriră cei-lalți doi. Piciul nu se lăsâ, ci după ce se uită la copaciū și cruciș și curmeziș, ce-î veni lui, ceru să-î dea nouă colțuri de prescură, nouă pahare de vin și nouă barde.. După ce le primi și le aședâ în dêsaga lui, Piciul 'și scuipâ în palme, și se Dómne-ajută și se agățâ de copaciū. Incrucisâ mâinile și piciórele pe dînsul și încet încet mergea nainte... Piciul se urca mereū ca un voinic. Când ajunse la *vîntul turbat*, scóse o bardă, o înfipse în copaciū bine și se puse pe dînsa să se odihnescă nițel. Scóse apoi un colț de prescură de-l mîncâ și un pahar de vin de-l beū. După ce prinse nițică inimă, iară începu să se urce; dar mai cu greutate, căci *vîntul turbat* îi muia puterile... După ce scăpâ cu chiū cu vai de *vîntul turbat*, se urcâ mai lesne, că copaciul începu a avea crăci. Se urcâ, se urcâ, se urcâ, până ajunse către vîrful copaciului. Când acolo ajunse pe alt tărîm» ¹⁾).

Intr'o legendă din Bucovina, privitoare la păsărica ochiul-boului, se povestesc: «Pajura, cea mai puternică în aripi, s'a înălțat mai sus de cât tóte cele-lalte paseri, adică până aprópe de *vîntul cel turbat*. Iară după ce a ajuns ea acolo, a șiis către cele-lalte paseri, cari erau mult mai jos de cât dînsa, că mai sus nimėruí nu-í e cu

¹⁾ Ispirescu, *Legende*, partea II, p. 127—144.

putință să se urce, pentru că cine se urcă mai sus de *vîntul turbat*, acela îndată degeră de frig, căci—să te ferescă Dumnezeu! — *vîntul cel turbat* e mai rece de cât ghița».

Românii din Transilvania (Ciobăncuța) istorisesc următoarele: «Duce că primă-vara cîntă ciocoiul, adică ciocârlanul cîntă și se înalță în sus, ajunge tocmai lângă cer în *aerul cel turbat*. După ce ajunge în acest aer, turbéază și cade jos. Unii căini, aflându-l, îl mănîncă și de aceea turbéază și ei».

«Credința acésta — adaogă eminentul folklorist bucovinén — există și la Românii din Moldova și la cei din Muntenia. Aceștia încă spun, că ciocârlanul se suie cîntînd în aer, pînă ce ajunge la *vîntul cel turbat*. Acolo apoi, turbînd și el, cade jos la pămînt mort și, aflându-l căinii, îl mănîncă și apoi turbéază și ei». Poporul român din unele ținuturi ale Transilvaniei — observă același mai departe — susține, că lângă bolta cerului se află o pătură de «*aer saŭ vînt turbat*». Asemenea și în România se numesce eterul de către popor *vînt turbat*¹⁾.

Iată și cum grăiesce un țeran din Prahova (Jipescu, p. 75): «Avuția lui Dumnezeu curge pe rîuri și pe păraie, stă în fundu mărilor; unele averi șed negură pe fața pămîntului și 'năuntru

¹⁾ S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană română*, vol. I, p. 312 și 530.

lui, altele es din pămînt și câte n'or hi și 'n air în sus, pînă dincolo de *vîntu-turbat!*»

Cu tóte acestea *vîntul turbat* se ia adese-orî și cu înțelesul sēu literal de «vînt puternic și vijelios» opus «vîntului lin». Ast-fel într'o doină din Ardél (Jarnik, p. 510):

Ușurel vînt când bătea,
Fluerul frumos cânta,
Oile mi-le adormea;
Când bătea *vîntul-turbat*
Cu zăpadă mestecat,
Fluerul minunî făcea,
Geru că mi-l alunga.

Și în basmul vînătoresc al d-lui Odobescu: «Rătăcea voinicelul într'o ȃi pe culmea pădurósă a Istriței.... când deodată, fără veste, pe la sfîntitul sórelui, se ridică din vale un *vînt mare și turbat*, care îndoia fagiî, frîngea plopii, smulgea ulmiî și cletena cu urlet tot codrul și tot muntele».

Saŭ într'una din poesiile lui Alexandri (III, p. 446):

In tus-patru părți a lumii *turbat* vîntul se tot duce,
Ca păgânul pe mormînturî rēsturnând creștina cruce,
Și de-a morților blăstēmurî alungat fuge nebun
Printre tufe 'nșepătóre și nușele de alun.

Vîrtejul saŭ Vîntul-turbat, în mitologia germană, este și el personificat sub numele poetic de *Windsbraut*, adică «mirésa vîntului», și o le-

gendă din Moravia povestesc, că această *Windsbraut* era la început ficia unui nobil, dar fiind-că iubea vînatul mai presus de tóte și pusticia semî-năturile plugarilor, de aceea fu blestemată, ca pururea să întovărășescă vîrtejul¹⁾.

Ca ține aeriene întîlnim, tot în mitologia germană, pe *Elbele* sau *Elfele*, cari, asemenea *Rusaliilor* și *Samodivei*, fură din légăn pe copii bine făcuți și pun în loc copii lor pociti sau pe sine-înseși. Ca și Ielele, *Elfele* au o atragere irezistibilă pentru musică și joc. Nóptea, la lumina lunei, învîrtesc ele hora pe liveți și dimineța se recunosc în rouă urmele lor²⁾. Tótă lumea cunósce vestita baladă a lui Göthe intitulată «Erlkönig» sau *Craiul Ielelor*, care răpesc, pentru frumoșele sale fete, pe copii cei tineri, cărora le făgăduiesce gingașe desmierdări:

Cu mine dragă de veți veni,
Fetele mele te vor sluji,
Fetele mele te or dismerda
Și 'n visurî dulce te-or legăna!

La Grecii moderni, demonii, cari sbóră în aer sau în vînt, se numesc *αἰσινά*, a căror influ-

¹⁾ Grimm, *op. cit.*

²⁾ Grimm, *ibid.*, p. 411—440. Cf. *Alb* sau *Alp*, înrudit cu latinul *albus*, însemnăză decî primitiv «alb, luminos, bun» după frumusețea și strălucirea lor. *Ibidem*, p. 413.

ență vătămătoare asupra omului constă într'o lovitură neașteptată, τὸ ἀερικί, în urma căreia cel atacat de dînsa se îmbolnăvesce și móre chiar ¹⁾).

Dar cea mai mare asemênare cu Ielele o aũ la Grecii moderni, *Neraidele* (Νεραΐδες, Ἀνεραΐδες), pe cari Hahn le identifică cu *Elfele* germane și sub cari Grecii desémnă pe nimfele în genere, numite eufemistic și *copilele* (ἡ κοπέλλαις), *fetele* (τὰ κοῦρίτσια) și *bunele domnișóre* saũ *frumósele dómne* (ἡ καλαῖς ἀρχόντισσαις). Alte nume eufemistice: ἡ χαιράμεναις, ἡ καλόκαρδαις «cele cu inima bună», ἡ καλότνχαις «cele fericite». Ele sunt descrise ca femei svelte de mare frumusețe» (cf. locuțiunea neogrecă ὁμορφη σάν Νεραΐδα «frumósă ca o Neraidă») și sunt îmbrăcate în genere cu vestminte albe. Căpetenia lor, *Dómna cea mare*, e considerată ca sora lui Alexandru Macedon. După o altă legendă, Neraida, care a bėut din isvorul nemuririi, ar fi chiar fiica marelui eroũ. Și *Neraidele* îndrăgesc pe feciorii cei frumoși și pedepsesc cu o sórtă cumplită necredința lor. Ele mai aũ și o mare pornire pentru copii cei bine făcuți și-ı răpesc, din care pricină femeile nu lasă mai niciodată singuri pe copilașii lor, mai cu sémă când sunt la țeră. Ele atacă pe om, adică el primesce de la dînsule o lovitură, în urma căreia se îmbolnăvesce la minte saũ la corp. O asemenea «lu-

¹⁾ B. Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*. Leipzig, 1871, p. 92, 97.

are din Nereide» trage după sine pierderea minții, paralisarea corpului întreg sau numai a unui membru, ciuntirea sau alte neajunsuri. Tot ele se consideră ca pricinuitoarele vârtejului, în care s'avîntă și răpesc cu sine în văsduh pe orî-cine întîlnesc în calea lor. La Zacint, când urlă vârtejul, se dice că «jocă Neraidele» și cercurile, ce vârtejul face în pulbere, se privesc ca urmele picioarelor lor ¹⁾.

La Grecii cei vechi *Νηρηίδες* era numele unui gen particular de nimfe marine și se numiaŭ uneori simplu *κόραι* «fete» sau *παρθέναι* «fecioare». Epitetul lor sinonim *Νιμφε* (*νύμφαι*) desemna fetele, cari locuiaŭ în pădurile frumoase, în isvórele apelor și în liveștile cu pajiștea înverșită (Iliad. XX, 8):

.... *Νυμφάων, αἰτ' ἄλοεα καλὰ νέμονται,
καὶ πηγὰς ποταμῶν καὶ πῖσσα ποιήεντα.*

Fecioare de o albéță și frumusețe strălucitoare, vesele și săltărețe, iubitoare de jocuri și de musică, ele ademeniaŭ și fermecaŭ pe muritorî, zăpăcindu-le mințile și împingându-i la peire. Pe un asemenea «luat de nimfe» Grecii cei vechi 'l numiaŭ *νυμφόλυπτος*.... ²⁾.

¹⁾ Schmidt, *op. cit.*, p. 98—130. Cf. Politis, *op. cit.*, p. 110: când suflă un vînt violent, poporul crede că trec *Neraidele*.... Veđi și basmele privitoare la Neraide în colecțiunea lui Hahn.

²⁾ Cf. Mannhardt, *Wald und Feldkulte*. Berlin, 1887, p. 36—38.

La Albanesi *Ielele* n'au un nume special. In Albania de sud aceste ține rele se numesc *iaștăsmēia* «externa» (corespunțēnd neo-grecului τὸ ἔξωτερικόν) sau *fatmiră* «fericitele» sau *nusemaliet* «feciorele muntelui». Ele sunt reprezentate sub formă de femei, dar s'află și *Iele* bărbătesci, cari, în dialectul gheg, se numesc *perite*. Ambele sexe sunt înzestrate cu mare frumusețe, de unde în poesia populară locuțiunea: *ie ma bukur ga perite* «ești mai frumoasă de cât Ielele» (cf. mai sus la Grecii moderni). Ele sunt de mărimea unui copil de 12 ani, îmbrăcate în alb, locuiesc în munți, dar cercetēză noptea pe omeni și le fură băieții cei frumoși, mai rar fete, pentru jocul lor. Dacă băiatul destăinuiesce acēsta, e sugrumat de dînsele. Atingerea lor e totdeuna vătămătoare: nenorocitul slăbesce, cade în melancolie și mōre. Ele iaū copii mici din lēgān, se jōcă cu dînșii pe acoperiș și-i aduc înapoi. Neîntărătate, nu fac nici-odată rēu. Nu se cade însă a călca pe locurile singuratice și umbrōse, une-orī nici pe drumurile, unde 'și aleg locuințele. Cel ce le turbură în asemenea locuri, primesce de la dînsele o lovitură, din care cade bolnav; atunci se țice: *umar me șubliak* «fu lovit de o lovitură», sau *ușkali* «fu călărit». Uluca sau jghiabul casei se consideră ca reședința lor, de aceea cei bolnavi trebuie să se ferescă a nu face murdării pe acolo. Pentru cel luat din Iele sunt anume descāntece și ceremonii. Bolnavul luat din Iele, îmbrăcat în alb, e dus de către descāntătoarea la un loc retras,

unde salută pe Iele «ca și cum ar fi de față» și îngenuchiând îi dă să bea apă de trandafir («care place Ielelor») sau îl aședă într'un cerc tras dinainte, unde bolnavul rămâne vr'o țece minute într'o atitudine implorătoare ¹⁾).

În fine mai pomenim și *silfele* sau *silfidele*, unul din așa numitele spirite elementare, cari, după credința evului-mediu, ar fi stăpânele văzduhului și pe cari Victor Hugo le descrie ast-fel într'una din admirabilele sale balade :

Sunt o lină adiere, un atom al atmosferei,
Dulce vis al dimineții, fiu iubit al primăverii.
În a țernii nopți gerose ospet gîngășului foc,
Eu sunt duhul, ce lumina îl culege 'n mîeșul verii
De pe rouă, și 'n aer este al meu plăcutul loc.

IX

Raportul Ielelor cu „Irodiada“

Legenda creștină despre *Irodiada* sau *fata lui Irod* este intim asociată cu credințele populare despre ȕinele rele.

În descântecele reproduse citim : «la mijloc de cale l'au întîlnit *Dòmnele, Domnițele, Ierodiecele, adică ȕinele și Ielele*», «pre cale s'a luat, cu *Irodia cea mare* s'a întîlnit», «iată că m'au în-

¹⁾ Hahn, *Albanesische Studien*, p. 159—161.

tîlnit *Savatina*, *Margalina* (*Madalina*) și cu ele *Rujalina*», «s'au luat nouă *Irodițele*—*Irodița cea mare*», «și a tîlnit *trei surori a sôrelui*», «nime în lume n'o auđit'o fără *Irod împăratul și Irodésa împăretésa cu fetele sale, cu slujnicele sale*», cari sunt «*Dînele, Bunele, Tarile, Vîntósele, Frumósele*».

Aceste «*Ierodiece*», aceste «*nouă Irodițe*», aceste «*trei surori a sôrelui*», acéstă «*Irodia saŭ Irodița cea mare*», în fine acéstă «*Savatină, Margalină, Rujalină*» desémná pe una și aceeași ființă legendară, și anume pe *Irodiada saŭ fata lui Irod*, despre care, din cauza importantului rol ce-l jôcă în descântecele românesce, ne vom opri un moment asupra-i ¹⁾.

Irodiada saŭ fiica lui *Irod*, pentru jocul căreia s'a tăiat capul sfîntului *Ión Botezătorul*, pare a fi făcut o adâncă impresiune în evul-mediŭ și a se fi amestecat cu diferite fabule. Aprinsă de dragoste după sf. *Ión*—ne spune legenda—far' a fi iubită de dînsul, *Irodiada* vru să acopere cu lacrimi și cu sărutări capul, ce-l purta pe tîpsie; dar în acel moment capul dete înapoi, începênd a sufla tare, și nenorocita fu alungată în văzduh, unde, întovărășită de alte spirite rele, se învîrtesce necontentit. Ea pornesce în fruntea așa nu-

¹⁾ Grimm, *op. cit.*, p. 260—262.

mitei «armate furióse»¹⁾ și a colindărilor nocturne de vrăjitoare, alătura de păgâna *Diana*, alătura de *Holda*, deita căsătoriei și a fecundității, și de *Perachta*, protectórea torcétórelor, saú și în locul lor. Puterea Irodiadei se întinde peste *a treia parte a lumii*. De la mieđul nopții până la întâia cântare a cocoșului ea residă pe stejari și pe tufani, iar restul timpului planéză prin atmosferă. Irodiada are puterea de a ațita vârtejul, în care și continuă apoi jocul ei circular. Tot așa și la Slavi demonul femeesc *polednițe* (Miađă-đi) își ia sborul în pulberea vârtejului²⁾.

Irodiada, având decí o influență directă asupra atmosferei, e firesc lucru să figureze în nisce descântece, cari aú de scop tocmai de a alunga efectul funest al aerului asupra corpului omenesc.

Acéstă Irodiadá cu pretinsele ei surori, fe-

¹⁾ În privința *armatei furióse* («mesnie furieuse, wüthendes Heer») a lui Wuotan, care nu-í alt-ceva de cât personificarea viscolului, ce urlă în văzduh, și a *vînătorului sălbatic* (chasseur sauvage, wilder Jäger), adică acea adunare de spirite saú de ființe fantastice, cari, după credința poporului frances și german, cutreieră câmpiile și pădurile, întovărășite de strigăte de vînătoare, de lătrături de câini, de plesnituri de biciú și de alte asemenea sgomote: — a se vedea disertațiunea lui Liebrecht «La mesnie furieuse ou la chasse sauvage» în «Des Gervasius von Tilbury, *Otia Imperialia*», p. 173 — 211, unde se citéză întréga literatură comparativă.

²⁾ Cf. Marian, *Ornitologia*, vol. II, p. 30: «Românií din Bucovina spun, că *cłórele sunt domnitórele vînturilor*, ele pórtă și conduc vînturile, unde voiesc și încotro voiesc, pentru că ele sbórá nu numaí după vînt, ca alte paseri, ci și în contra vînturilor celor maí mari și maí aprige și vînturile nu sunt în stare să le dea jos».

tele lui Irod ¹⁾, care umblă să vateme pe ómeni, figuréză sub numele de cele «9 fete, cari sorb sîngele, îngălbensesc fața și smintesc mintea» într'un «descântec de ceas rîu» ²⁾;

saŭ de cele «9 țîne de la 9 stâne, 9 moroi cu 9 moróe, 9 diochitorî cu 9 diochitóre, 9 pocitorî cu 9 pocitóre» într'un «descântec de pocitură» ³⁾;

saŭ de cele «9 voínice, cari străpung inima și varsă sângele» într'un «descântec de mătrice» ⁴⁾.

Iar într'un alt descântec, interesant pentru originea sa legendară, Irodiada e reprezentată prin «*Avestița* saŭ *Avezuha*, aripa Satanei», care personifică asemenea, ca și numirile-î ciudate, tot felul de bóle ⁵⁾.

În Bucovina «*Avestița*» e înlocuită, la rîndul ei, cu o altă ființă mitologică, anume *Samca*, despre care adăogăm amănuntele următoare.

Acéstă *Samcă* e un spirit rîutácios, saŭ, după cum țice rîposatul Săulescu, «o videmonie, un

¹⁾ «Evangeliștii și sfinții pãriiși vorbesc numai de o fică a lui Irod, care ceruse capul Botezătorului, ba chiar aceea nu era ficia lui Irod ci a lui Filip: «că frigurile sunt 7 fice ale lui Irod, sunt fabule ale blestematului Ieremia, popă bulgăresc», adică a popii Bogomil». Hasdeu, *Cuvente*, vol. II, p. 264.

²⁾ Teodorescu, *op. cit.*, p. 366.

³⁾ *Columna* pe 1882, p. 236.

⁴⁾ Marian, *Descânțete*, p. 331.

⁵⁾ Hasdeu, *Cuvente*, vol. II, p. 263—291, 717—720; Gaster, *Literat. pop. rom.*, p. 393—400, 406—429 și *Etymologicum Magnum Rom. s. v.*

spirit imund mai virtos vătămător pruncilor», adică tocmai a noastră «Avestița», cu care are comun și mulțimea numelor (aci 19).

Opera importantă a d-lui Teodorescu asupra poeziei populare române și colecțiunea de descân-tece a părintelui Marian conțin mai multe amănunte interesante asupra-i ¹⁾.

Din acele câteva descân-tece rezultă, că *Samca* — ca și Ielele — s'a generalizat la o bôlă anu-mită, care este ast-fel descrisă: «*Samca*, după credința Românilor din Bucovina, e o bôlă, ce apucă pe prunci până la 4 ani, care îi face să tremure, să sară din somn și să ofteze cu greu».

Tot acolo «bubele dulci» sunt numite «a *Samcei* țite», precum «gâlcile» se numesc într'un alt descântec bucovinén «a *Samcei* feciori».

Samca, sub forma *sâmcă*, mai însemneză și «amuletul, ce s'atîrnă de gâtul bolnavului», care amulet «nu-î alt-ceva de cât *Avestița* prescurtată și însoțită de trei figuri, ²⁾.

Vorba însăși—cu variantele *șamcă*, *sancă*—derivă de la paleo-slavicul *samŭka*, femee ³⁾. D.

¹⁾ Marian, *Descân-tece*, p. 129, 195, 207, 211 și Teodorescu, *op. cit.*, p. 390, 400. Cf. Lupășcu, *Medicina babelor*, No. 2 «descântec de *Samcă*» și Marian, *Nascerea la Români*. București, 1892, cap. IV: «*Samca* saŭ *Avestița*», p. 26—37.

²⁾ Gaster, *Literat. popul. rom.* p. 406.

³⁾ Miklosich, *Lex. psl.*, p. 822.

Brândză pomenesce și de o plantă din Bucovina *sâmcă*, *sâmcuță* pe care o lasă însă fără traducere: ea e probabil întrebuintată ca léc la bóla mai sus descrisă, numită tot *samcă*¹⁾.

În descântecele rusești, Avestița e asemenea înlocuită cu fetele împăratului Irod, în număr astădată de 12, ale căror nume deosebite ca «Tremurice, Focósă, Ghețósă» corespund activității propriie fie-căreia²⁾.

În fine, în alte descântece românesci, bólele figurază personificate sub diferite forme; așa, bună-óră, într'un «descântec de pocitură de nópte», vedem pe «ciumași cu ciumașe, pocitori cu pocitoare, moroi cu moróe și strigoii cu strigóie», cari se duc la cutare «sângele să-i bea» și «inimă de putrigaiu să-i puie»³⁾.

X

Conclusiune

Existența unor ține rele, cari să afecteze corpul omului cu tot felul de bóle, e o credință răspândită în toate părțile locuite de Români.

¹⁾ *Limba botanică a țeranului român în Columna pe 1882*, p. 389.

²⁾ Hasdeu, *loc. cit.*; Gaster, *op. cit.*, p. 366, 408.

³⁾ *Albina Carpaților*, An. III, p. 376.

Aceste ținute au fost poreclite sau cu un nume special, care înseamnă *vînt*, sau închipuirea poporului s'a mărginit a le caracteriza printr'un simplu epitet.

Numele lor cel mai răspândit și cunoscut în Dacia întreaga este *Iele*, care nu-i de cât personificarea eufemistă a pronumelui omonim, cu care se crede că se înlătură consecințele fatale ale rostirii adevăratului lor nume.

După forma *Iele* s'a modelat numirea *Dînele*, sub care aceste ținute sunt cunoscute — pe lângă numirea generală de *Iele* — în Moldova, Transilvania și Bucovina.

Vîntoșe, în înțeles de *Iele*, e propriu Transilvaniei și Bucovinei.

Epitetele de *Frumoșele* și *Șoimanele* — ca și acelea de *Măiestrele*, *Țînele* și *Milostivele* — nu sunt de cât simple însușiri caracteristice ale *Ielelor*.

Aceste ținute sunt mai adesea personificarea vîntului sau a aerului, care, prin schimbările atmosferice, produce bólele, ce credința populară le atribuie acestor ținute aeriene.

Prototipul ținutelor rele par a fi nimfele antice, cărora noua religie le întipări un caracter negativ, amalgamându-le în același timp cu elemente de origine creștină: legenda despre *Irodiada* sau fata lui Irod, credința în *Rusalii* de la sêrbătórea omonimă, sau superstițiunea des-

pre *Iude*, cari, transmise de la Slavi și răspândite în popor, s'aũ altoit în trunchiul primitiv, multiplicându i ramurile și producând o eflorescență mitică, ce am căutat a o grupa în jurul ideii centrale: Ȑinele rele după credințele poporului român.

CĂPCÂNI — CĂPCĂUNI — CĂTCAUNI

Dintre cărțile populare române, cari forméză la noi literatura scrisă a poporului, nici una n'a exercitat o influență mai profundă asupra spiritului sėu ca istoria fabulosă a eroului macodonén, ca acea *Alexandrie*, al cărui coprins bogat în elemente fantastice a devenit un isvor nesecat pentru imaginațiunea popórelor din Orient și Occident. Unele din acele elemente aũ fost d'a dreptul luate din literatura orală a basmelor, ca bună-órá apa vie și munții mișcători cari se bat în capete; altele din contră aũ trecut din Alexandria în poveștile și tradițiunile populare.

Respândirea cea mare a cărții la noi în secolul al XVII-lea o atestă deja Miron Costin, când vorbește de «o Alexandrie din grecie orı dintre alte limbi scósă pre limba rumânescă, plină de basme și scornituri». Cea mai veche redacțiune manuscrisă datéză de la 1620, tradusă fiind în Transilvania de un popă Ion din Sãn-Petru. La

începutul secolului al XVIII-lea italianul Del Chiaro pomenesce deja de o edițiune a Alexandriei «veramente curiosa per le molte favole che in essa vedonsi frammischiate». Ea ajunsese în cele din urmă o carte de predilecțiune, care se învăța pe din afară și făcea parte óre-cum din programa de educațiune a timpului. «Să faci așa — dice o cocónă din secolul trecut dascálului în privința învățaturii fiului său — «să faci așa marafet, ca el făr' de multă ostenélă să scie pe de rost câte-va întimplări din Alexandria lui Machedon, precum de căpcâni și de furnicile cele mari cât omul...»

Și Gr. Alexandrescu în Satira duhului meu :

Nu măi ești tu acela, care 'n copilărie
Sciaï pe din afara vestit' Alexandrie... ¹⁾

I

Printre elementele fantastice, asimilate de imaginațiunea poporului prin désa citire a Alexandriei, s'află și ființele miraculoase, cunoscute la noi sub numele de *Capcâni*, modificat în *Căpcăuni* și *Cătcăuni*, a căror mare circulațiune în limbă se datoresce acestei influențe literare.

În cea mai veche redacțiune română mai sus citată citim următoarele amănunte despre colinda-

¹⁾ Hasdeu, *Etymol. Magnum Rom.*, s. v. și Gaster, *Literatura populară română*, p. 14 urm.

rea întreprinsă de Alexandru Macedon prin pustiurile pământului: «Și de acolo mersese șapte zile și ajunsese o țară cu ómenî cu douë capete, dinainte avè cap de om și grăe omenesce, iar dindărăpt avè cap de câne și lătra cânesce. Și de aci prinse Alexandru mulți și-i ucise pre toți. Și trecu țera lor în șapte zile»¹).

Acei «ómenî cu douë capete» sînt tocmai *Căpcâniî*, cari și figurează în edițiunile mai nouë ale Alexandriei: «Și de acolo agiunsë Alixandru la țera *Capcânilor*, și era în chip de ómenî și avè doao guri, una dinainte, alta dinapoî și lătra ca câniî». Saü: «Și trecu țera lor în dece zile și mai mersese înainte și ajunsese la o țară cu ómeniî *cătcăuniî*, dinainte cu obraz de om, iar dindărăpt cap de câne ce latră cânesce»²).

Cuvîntul însu-și îl întîlnim deja în «Viețile Svinților» de Dosofteiu (1682), unde se povestese despre «trei părinți svinți bētrâni, Serghie, Righin și Teofil, care se voroviră în bună vorová să îmble să cutriere pământul».

Iată ce spun acei sfinți părinți (Octomvrie, 79-a): «Și de acolo mersēm în țera *Căpcânilor* și nemica rēu nu ne féceră, numai ce ne căuta. Pre alocurea era cu muieri și cu copii, lăcuia pre

¹) Ed. Bianu în *Columna* pe 1883, p. 452.

²) *Alexandria bucovinēnă* (ms. de la începutul secolului nostru) publicat de d. Dr. Gaster în *Revista* d-lui Tocilescu, vol. VII, p. 355 și Alexandri, *Poesiî populare*, p. 200. Edițiunile moderne ale Alexandriei nu conțin acest pasagiü.

sub pietri cu hîerile în viezunii (n. m. cuiburi). Şi iarăşi luând drumul spre răsărit o sută de zile şi mai bine, sosim în *țera Piticilor*, nemica alta nu vedem fără numai pitici. Şi fugiră de noi, decă ne vechură».

Prototipul călătoriei celor trei sfinți părinți a fost probabil chiar colindarea pomenită în Alexandria.

Sensul fundamental al cuvîntului *căpcăni* e acela de «monştri antropofagi cu cap de câine», pe cari tradițiunea îi învecinează cu Tătarii canibali.

Printre notele, cu cari Budai-Delenu însoțesc poema-î eroi-comică «Țiganiada», citim și următoarea: «*Cătcăuni* se ȃic pe unile locuri ómenii cei cari mîncă ómenii și acésta este o poveste fórte veche întru norod, cum-că Tătarii, când prăpădea țerile, vindea pe ómenii la *Cătcăuni* saũ precum într'alte părți se ȃic *Căpcăni*, adică ca și când aceia ar fi cu capete de cîne, franțozesce *canibales*... După poveștile celor bėtrâni acei *Căpcăni* saũ *Cătcăuni* erau cu capete de cîne și mîncători de ómenii, hotărînd cu Tătarii» 1).

Despre Tătarii mîncători de ómenii povestesc basmul din Bucovina «Dėlu-Roș» 2). Tătarii năvălesc în țeră și robesc pe un țeran, pornind în Bugeac. «Aicea l'aũ închis într'o cămară și-l hrănia

1) *Bucumul Român* II, 110.

2) Sbiera, *Povești*, No. 21.

numai cu sâmburi de nucă și cu córne de mare, ca dóră s'ar îngrășa mai de grabă ș'apoi să-l mănânce, că așa făcea Tătarii cu toți robii».

În Transilvania, la Reghin, se povestesc despre ómeni de o mărime extraordinară, cu nisce ochi ca dovleci, unul înainte și altul înapoi. Ei prindeau ómeni, îi îngrășau cu alune și-i frigeau în cuptóre de-î mâncau¹⁾.

Un alt ném tătăresc, *Calmuçii*, se hrăneau într'adevăr cu carne de om. Un cronicar muntén de la începutul secolului nostru, Dionisie Eclesiarhul, care a scris «Cronologia țerei românesce» de la 1764 până la 1815, descrie ast-fel impresiunea lăsată de Calmuçi asupra Bucurescenilor cu ocasiunea intrării lor în Muntenia, cam pe la 1812: «Spusu-mi-aũ unii, cari țiceau că aũ vėđut și cu ochii, cumcã aũ fost venit la Bucuresci o óste, ce le-aũ fost țis *Calmuçi*, cu mazdrace și alte arme tot ca ale Cazacilor și cãlari, în starea trupului scundateci și groși, cu cap mare și fruntea lată și obrazul mare, iar ochii și urechile mici. Acest ném de ómeni spuneaũ toți, că n'aũ nici o lege și nu cred nici într'un chip, numai de porunca împėratului ascultă și se supun. Aceștia spun că mânca orĩ ce vedea și le eșia înainte, și dobitoce necurate și jigãni, *ĩncã și carne de om aũ fost mĩncãnd*, pentru cã la venirea lor aũ fost

¹⁾ Fr. Müller, *Siebenbürgische Sagen*, No. 4: «von den Hünen die Menschen fressen».

dat poruncă Camenski să-și păzescă ómenii copii și fetele de către ei. Dar ei, dovedind ulițiile, pe unde locuiesc Ovrei, mergeau pe poduri răpede cu caii și dacă vedeau vre un copil sau fetișóră de Ovreiú, se slobođia ca uliul plecându-se de pe cal, adică de călare îl răpia și-l băga în traista calului, ce o avea la oblinc și fugia, și eșind afară la ordie nóptea, îl frigea întreg și-l mânca cu tovarășii ce-ı avea»¹⁾.

Incă din evul-mediú se credea despre Tătarii în genere, că ar fi mîncători de ómeni. Du Cange citéză s. v. Tartarini un text din anul 1240, în care se spune: «Quaedam genera hominum qui vocantur a quibusdam *Tartarini*, a quibusdam vero *Comani*.... Praedicti vero *comedentes carnes hominum*, bestiarum, avium et serpentium et bibentes sanguinem... Regna Bohemiae, Hungariae et Ducatum Poloniae et quasdam alias terras maximas et optimas in aliis partibus sitas, ferro et igne devastant, maximas et incredibiles caedes utrorumque sexuum, tam virorum quam mulierum, facientes, nec alicui sexui parcentes».

Privitor la raportul de intimitate, ce poporul stabilise între Tătari și Căpcăuni, învêțătorul din comuna Budiștei, districtul Némț, relatéză următórele ca rěspuns la Chestionarul archeologic al d-lui Odobescu (Mss. Academiei, No. 228): «Spre Sud de la vatra satului se află o înălțatură de

¹⁾ Papiú-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice* II, 222.

pământ numită Cetățue. Bătrânii spun despre această cetățue, că și ei au apucat-o cu numele ce poartă și că pe vremile de demult, pe când *Tătarii și Căpcăunii* veniau și prindeau oameni tineri și grași de-i mânca ca pe vite, ei se strîngeau din toate părțile și îi țineau în această cetățue ca într'un ocol, până o umplea sub paza multora din ei și în urmă îi pornea ca pe o turmă de-i ducea în *Bugeag*, ca să-i mănânce. După ducerea Tătarilor, apoi mulți părinți și mame veneau de se suiau pe această cetățue spre a plînge pe fii și ficele lor, cum și unii bărbați pe soțiile lor tinere, răpite de Tătari și Căpcăuni.

În poveștile maghiare *Tătarul cu cap de câine* (Kutyafejü) figurază ca uriaș și tiran. Ast-fel, în povestea «Prințul Mirkó», Tătarul Căpcăun e descris ca un vitez fără sémén, care locuia spre miază-noapte într'un palat de diamant și a cărui fiică, cea mai frumoasă domniță din lume, împietresce cu privirea-i pe Prințul Mirko cu cal cu tot. Într'o altă poveste «Cele trei vise» e vorba de Impăratul acestor Tătari căpcăuni și el jocă acolo același rol demoniac ca și Roș-Impărat sau zmeul din basmele noastre¹⁾.

În revista folklorică «Șeșetórea», învățătorul Lupescu comunică următoarea interesantă relațiune

¹⁾ Cf. Jones and Kropf, *The Folktales of the Magyars*. London, 1886, p. XX, XXIX, 70, 118 și 377.

despre *Căpcâni* sau *Căpcăuni*, pe care o vom regăsi în parte mai la vale și la Sloveni:

Căpcâni sînt nisce *ómenî* cu capul de cîne și fôrte rîi. Eî nu se hrănesc de cît cu carne de om, ce le place fôrte mult. Eî aũ trăit de mult și aũ fost trimiși de Dumneđeũ spre pedepsirea celor rîi. Alexandru Macedon, cînd a avut o bătălie cu Por împărat, i-o prins și i-o închis între nisce délurî împreunate, unde nu-î ți nici o dată și-î o închis acolo, de unde nu vor putea eși de cît la vremea de-apoi. El o așeđat de-asupra délurilor o furcă și un clopot, care se trage singur la suflarea vîntului; *căpcâni*, cînd aud clopotul, socot că-î Alexandru pe acolo și-î păzesce. Eî vor eși de-acolo la vremea de-apoi, și vor începe slujba, pentru care i o făcut D-đeũ. Eî aũ un ochiũ în frunte și unul în ceafă. Sînt iuți și rîi pară de foc. *Grațul lor e urît*¹⁾. Prind ómenî de-aî noștri, îi pun la îngrășat, unde nu le dă de cît mieđ de nucă și pîne, și apoi îi frig în cuptor și-î ospetéză.

O dată *căpcâni* prinseră mai mulți ómenî de-aî noștri, între carî era și un șmecher de flăcâu; după ce i-o pus la coteș, ca să-î îngrășe, și după ce *căpcâni* ospetaseră pe tovarășii lui, îi veni rîndul seũ. Baba, însărcinată cu facerea bucatelor, poftesce pe flăcâu pe o punte, pe care de se ducea, prin o apēsare de un bumb, puntea se da în jos și omul cădea în cuptor, unde se rumenea frumos. Flăcâu se făcea că nu pricepe; baba se duse să-î arăte și șmecherul de băietan apēsă pe bumb, și în loc să cađă el în cuptor, căđu hîrzania de babă. Cînd veniră căsașii, baba nicăiri; cînd eî căutară de

¹⁾ Și despre Cynocephaliĩ din India naturalistul grec Elian, rapórtă, că n'aũ o limbă articulată, deslușită și omenescă, ci «în loc de a vorbi, răcnesc ca și animalele». Veđi întregul citat reprodus mai la vale.

mâncare, găsiră șterful (stîrvul) babei în cuptor și-l mâncară bine. Când la cap, ved că tidva are un loc de ochiū în frunte și unul în ceafă. Se pricepură îndată că ei mâncaseră pe baba în locul grasului flăcău, care de témă spēlase putina. Il căutară ei în tóte părțile până și la buricu pămîntului, dară el era ascuns în nisce stuh dintr'o baltă. Treceaū căpcăniī pe lângă el și de ciudă și mânie nu-l vedură. Scăpat de căutarea lor, se duse și ajunse într'un sat. Aci era un băiat pe o tulpină de fin și se juca cu ouē roșiī în mână. Vedënd ouele și casele curate și grijite, se pricepu că-s Pascile. Merse ce merse și ajunse în satul lui, la casa părinților lui, cari, când îl vedură, plânseră de bucurie. De *căpcăni* s'a ferit el apoi în tótă viața» ¹⁾).

Dicționarul rēpozașilor Laurian și Maxim explică fórte bine diferitele sensuri ale cuvîntului :

1. monstru fabulos, om cu douē capete și douē guri, care pe o gură înghițea copii întregi săū bucăți mari de carne de om cu óse cu tot și pre cea-laltă gură scotea ósele: *de când cu Căpcăunii*;
2. antropofag, mîncător de carne omenescă, canibal;
3. om ce mîncă fórte mult, un vorace și nesăturat;
4. barbar lipsit de ori-ce cultură umană a minții și a inimei, crud săū crunt, stupid, etc.²⁾.

¹⁾ *Ședetőrea*, Revistă pentru literatură și tradițiunī populare. Fălticenī, 1893, an. II, p. 25—26. Cf. *Ibidem*, despre Tătariī canibalī, An. I, p. 233—234.

²⁾ Cihac (*Dictionnaire* II, p. 39) traduce necorect pe *căpcăun* prin «misérable, canaille, clique, racaille» și-l pune etimologicesce în conex cu *cafaon*, dând ambelor o derivațiune imposibilă.

În Halima saŭ traducerea românescã a colecțiunii de povești arabe «O mie și una de Nopti», citim pasagiul urmãtor : «Atunci vëdu pe *Arapii* ce erau *cãtcãuni*, adicã mãncãtori de ómeni»¹⁾.

În «Odiniórã» de Dela Vrancea : «Bunicile și mumele 'și luaŭ nepoții și copii cei mai mici, prãslele, de, în pólã, și le spuneãu cãte în lunã și în sóre. Ba de Turci, ba de *Tãtari*, ba de *Calmuci*, ba de *Cãpcãuni* cu douë guri, ba de Muscali, ba de Nemții cu kódã, më rog, din cãte omul apucã și vede, aude și nu uitã»²⁾.

Înțelesul secundar al vorbei *Cãpcân* e «barbar», considerat ca popor saŭ ca individ : este porecla caracteristicã a némurilor strãine, cari aŭ însemnat cu foc și sânge trecerea lor pustiitoare prin aceste țeri, și a devenit epitetul special al Tãtarilor.

Acest sens îl are vorba și astãzi în gura poporului.

În balada «Radu Calomfirescu» (Alexandri, p. 196) :

Dar sciï, Dómne, orï nu sciï,
Cã *Tãtari* m'a lovit
Și *Tãtari* m'ã robit
Copilașii
Drãgãlașii,
Mãculița
Drãgulița.

¹⁾ Ed. Gorjan, vol. II, p. 38.

²⁾ *Sultãnica*, p. 217.

Rêu mă dore inimióra
De copil, de soțioră ;
Dar mă dore și mai tare
De măicuța, ce mă are,
Că-î creștină și bătrână
Și s'ajungă a fi cadină,
De risul *Căpcânilor*
Prin casa păgânilor.

Alexandri, Despot-Vodă (p. 71):

‘ Cine ȝice
C'a îndrăznit vre-o dată o mână de *Capcân*
Măcar să se atingă de al lumilor stăpân?’

In piesa «Drumul de fier» (Teatru, p. 975):

Nalbă (buimăcit). — Bălașo... nu-ș vine în simțiri?
Bălașo. — Fugî, *căpcăunule*, că mî-ai omorît odoru...

In povestirea «Moș Nichifor Coțcariul» de Créngă: «De aș avea eũ atâția gonitori în ocol și dumniata băieți, câți Cazaci, *Căpcâni* și alte lifte spurcate aũ căduť morți la Grumăzesci din vreme în vreme».

Jipescu, Opincaru (p. 60): «Limba stă ca matostatul și ca stana de pétră, ciugulită de valuri, de năvăliri dușmănesci, turtită de nămolu suferințelor aduse pe capu rumânului, intrată în sângele lui și vecinic neînduplicată nici de léh, nici de *căpcăun*, nici de turcarită, nici de muscălime, nici de unguenie, nici de tătărie...»

Unul din eroii basmului inedit, ce 'mî comunicase răposatul Ispirescu, pórtă acest epitet:

«Lucer și *Aman Cătcăun* sau *Căpcăun*». Se povestesc adică despre acest Aman Cătcăun, că «era de pe ală-lalt tărîm, că ar fi avînd furată din sóre o fată mai frumósă de cât însuși sórele, de unde o furase; că mai avea o cloșcă cu puii ei cu totul și cu totul de aur și un cal de mânca jăratec». Lucer e pe rînd însărcinat de un împărat să-i aducă tóte acele nestemate. Voinicul, ajutat de calul sėu, izbutesc în săvîrșirea acestor isprăvi, ba încă păcălesce pe Aman însuși să intre într'un buduroiú și ast-fel îl aduce și pe dînsul la împărat. Puterea lui Aman Cătcăun sta într'o scrófă mistréță, care se tăvălea cât e ȓiulica în smîrcurile bălților de pe lîngă palaturile sale; în scrófă era un chițcan mare și în chițcan doi gîndaci; în aceștia sta viața lui. Voinicul vîneză scrófa, o spintecă și pe chițcanul dintr'insa, iar fata cea furată strivi cu piciorul pe cei doi gîndaci «și Aman Cătcăunul o dată sări în sus și cădênd 'și dete duhul».

II

La mai multe popóre din peninsula balcanică, Bulgari, Sėrbi, Greci, există tradițiuni identice despre antropofagi cu capul de cîne; apoi la Sloveni și Ruteni.

Necunoscênd aceste paralele, când am publicat pentru întăia óră (acum vr'o 8 ani) studiul meu despre Căpcăuni, am dat atunci o derivațiune

greșită cuvîntului, considerându-l ca o formațiune populară din *Cappanus* «princeps Hunnorum» și clădind pe această temelie imaginară o ipotesă tot așa de fantastică ca înseși ființele, despre cari trata. O mărturisesc, *mea culpa...*¹⁾

Să trecem acum la tradițiunile paralele despre Căpcăuni, tradițiuni izvorite la diferitele popóre tot din romanul biografic al eroului macedonén.

Bulgarii cunosc pe acești monștri antropofagi cu capete de câine sub numele de *Pesoglavți* — ciclopî cu un ochiú în frunte — și un basm bulgăresc povesteste despre împărăția acestor canibali, în peștera cărora ajung doi frați, cari însă izbutesc a scăpa teferi²⁾.

La Croați și Sloveni se povesteste în diferite locuri despre Căpcăni (*Pasoglavți*). După o poveste croată, un cioban s'ar fi rătăcit în peștera unui asemenea «pasoglav», care voia să-l taie și să-l mănânce; dar nenorocitul scăpă orbind pe uriașul uniochiú. La Novigrad, un «Pesoglaveț» e descris ca un animal asemenea omului, cu un ochiú și acoperit cu păr peste tot corpul, foarte puternic și lacom de sânge. El ar fi locuind într'o peșteră înfundată a pădurii, unde, dacă prinde

¹⁾ Studiul apăru în *Convorbiri Literare* din 1887 (p. 413—420) sub titlul «O pagină din istoria medievală». Excursiune istorico-linguistică.

²⁾ Krek, *Einleitung in die slavische Litteraturgeschichte*, II ed., p. 734 urm.

pe vre un om, îl spintecă și îi sugă sângele. În Zagoria mai ales aceste ființe monstruoase sînt foarte populare. Când prind (dîce-se) pe vre un om, îl închid și-l hrănesc cu ghindă, alune și altele și când e destul de gras, îl frig și-l mănîncă.

Mai cităm și următoarea poveste slovenă, care are o mare analogie cu tradițiunea de mai sus reproducă din Șeđetőrea și privitoare la Căpcăuni.

Intr'un munte din Stiria trăia un «Pasoglavet» într'o vizunie întunecósă a pădurii. El răpia ómenî, îi tăia, frigea și mánca, iar ósele le arunca afară din vizunie. O dată porniră șepte frați să-l omóre. Ajungênd în vizunie, zăriră o albie și de ea agățat un satîr cu limba în sus. Căpcăunul apucă numai de cât pe trei dintre frați, îi taie, le scurge sângele în albie și începe a-l sorbi. Ceilalți frați, ca să-și mântue viața, împinseră dinapoi pe căpcăun spre satîrul ridicat, așa că 'și scóte ochiul și orbesce ¹⁾.

Intr'un cîntec sloven, citat de Krek, e asemenea vorbă de Căpcăni (*Pesoglavti*), iar la Ruteni se povestesc despre acești «Pesigolovti», ființe cu capul de cîne și cu un ochiú în mijlocul frunții, că târau pe ómenî în peșteri, îi îngrășau cu tot felul de dulcețuri, apoi îi tăia, sfășia și mánca ²⁾.

¹⁾ *Ibidem*, p. 736—738, după colecțiunea manuscrisă de basme croate a lui Valjavec.

²⁾ *Ibid.* p. 739 și 751 notă. În 1001 de Noptî monștrii an

Tradițiunea despre Tătarii antropofagi există și la Ruteni. Tătarii jefuind, târau în robie flăcăi și fete și pe cei mai frumoși și mai sănătoși dintr'înșii îi vindeaă antropofagilor uniochi. Aceștia îi mâna ca oile în țera lor, departe dincolo de mare, îi îngrășa ca porcii, apoi îi tăia și îi mânca.

La Grecii moderni *Capcânele* (*Σκυλοκέφαλος*) jôcă în basmele lor același rol antropofag: el mănâncă după nuntă pe cele două surori mai mari și pe cei doi băieți mai mari ai unei femei sërmane ¹⁾.

În acest mod Căpcâni (*Pesoglavți* sau *Σκυλοκέφαλοι*) coincid cu acei *Cynocephali*, despre cari relatéază în anticitate Elian și Pliniū ca de nisce popóre cu capul de câine, trăind în India. «Cynocephalii, đice primul dintr'acești naturaliști, dătoresc acest nume formei corpului lor, alminterea sînt nisce ómenî. Ei se îmbracă în piei de animale, sînt drepti și nu fac nici un rêu; ei nu pot grăi, răcnesc ca férele, dar înțeleg limba Indianilor; fórte sprinteni, ei trăiesc din vînat, pe care îl mănâncă uscat la sóre...²⁾»

tropofagi, numiți *Samsari*, au chipul de om dar capul de câine. Și dînșii hrănesc pe ómenî cu migdale și stafide până îi îngrășă și apoi îi taie și îi mănâncă.

¹⁾ Hahn, *Griechische und albanesische Märchen*, No. 19 și varianta la No. 68.

²⁾ Aeliani *Hist. nat.* IV, 46. Cf. Pliniū (VII, 2): *homines canis capitibus et latrantibus*. De la acesta trecu apoi la cronicarii medievali, Adam din Brema și Paul Diaconul. Veđi Krek, p. 743 și Tylor, *Civilisation primitive* I, 449.

Călătorii cei vechi pomenesc asemenea despre popóre cu capete de câine. Pe locuitorii din insulele Andamane Marco Polo îi descrie ca pe nisce cumpliți canibali având capul asemenea cu al câinelui; iar despre insula Nichovera turistul italian Odorico din Pordenone susține că «*nella isola Nichovera tutti gli uomini hanno il capo a modo d'un cane*»¹⁾.

Pe acești Cynocephali, atât de familiari naturaliștilor antici, îi întroduse în Alexandria acel Pseudocalistene, care prin secolul al IV-lea compuse în Egipt, după diferite izvóre mai ales legendare, istoria fantastică a eroului macedonén. Tocmai aceste materiale atât de felurite, contopindu-se teratologia sciinței antice cu elemente din literatura orală, amestecate cu amintiri istorice, explică cum viața fabulósă a lui Alexandru a ținut sub farmecul ei imaginațiunea popórelor din Europa și Asia și cum până astăzi urme durabile în limbă vorbesc încă despre însemnata ei influență asupra spiritului popular.

¹⁾ Cf. Jones and Kropf, *op. cit.*, p. 377.

JIDOVII SAŪ TĂTARIÎ SAŪ URIAȘII

Europa întrégă fu inundată, între secolul al IV-lea și al XII-lea, de diferite seminții barbare revărsate ca un puhoiū din fundul Asiei și inundând mai ales șesurile orientale ale continentului. Nici o țară n'avu să sufere atâta de invasiunile popórelor asiaticе ca România, ca țara între Tisa și Dunăre. Aci 'și făcură popasul limbile păgâne, cari se perindară în răstimp de mai bine de opt secole. Nu trecuse încă torentul Hunilor și Avariū le luară locul, urmați fiind de Bulgari, Pecenegi, Cumani, Mongoli, Tătari.

Dintre tóte invasiunile barbare aceea a Tătarilor, venită în urma tuturor, a lăsat o impresiune mai stăruitoare asupra contemporanilor. Purtarea lor neomenósă îi făcu să fie priviți ca ființe eșite din infern și numele lor asiatic *Tatar*, cum dînșii se chéamă românesce și în limbile slavice, fu modificat, conform acestei considerațiunii, în

acela de *Tartar*, numire populară în limbile apusene ale Europei¹⁾.

Românii veniră în atingere cu dinşii timp de câteva secole şi efectele pustiitoare ale acestei vecinătăţi răsună adesea în cântecele populare şi în cronicile noastre. Urmările năvălirilor lor erau tot-d'a-una cumplite: câmpiile acoperite cu semănături rămâneaŢ deşerte, populaţiunea era târâtă în robie şi întręga ţară oferea priveliştea unui loc visitat de un incendiŢ sau de o inundare generală. Limba letopiseşelor posedă un cuvânt special — *ceambul* din tatarul *ceapul* — spre a califica acea năvală fără veste a hordelor tătare pe pămîntul românesc.

Gróza, ce lăsaŢ în urma lor, se oglîndesce până astăzi în şicetórea: *dór nu vin TătariŢ!* cu care poporul caracteriză o frică năprasnică, o panică neaşteptată. Acéstă spaimă e întipărită şi în sensul peiorativ, ce dobândi numele căpeteniei lor, *Han-Tătar* sau Hanul Tătarilor, devenind un apelativ pentru *drac* sau *naibă*²⁾; dar şi simplul cuvânt *Tătar* are acest înşeles întocmai ca şi

¹⁾ Littré citéză următorul joc de cuvinte, atribuit sfîntului Ludovic: «S'ils arrivent, ces Tartares, ou nous les ferons rentrer dans le Tartare d'où ils sont sortis, ou bien ils nous enverront nous-mêmes jouer, dans le ciel, du bonheur promis aux élus».

²⁾ Lexicon Budanum, p. 254: «Nu póte fi îndoială, cum că cuvîntul *Han-tătar* aŢ început RomâniŢ a-l întrebuişa în timpurile acele, când TătariŢ cu prăşile şi pustiirile sale aŢ fost umplut Dacia de frică şi de grózá; drept aceea şi ađi, când trimitem pe cineva într'un loc rêu, şicem: *du-te la han-tătar!*

unguresce *tatár* «drac»¹⁾. În acelaşi mod medio-germanul *Taterman* (Tater=Tătar) este sinonim cu *Kobold* «moroiu»²⁾.

Mai multe localităţi poartă numele lor. Ei aveau aşezăminte şi sate în ţară, bunăoară *siliştea Tătarilor*, sat în judeţul Roman, precum în comitatul Biharului se află «satul Tătarilor» (*Tatár-falva*): «Pe moşia Buciumei, comuna Chiliile, spre vest de la sat, există pe un podiş de dél mai multe morminte vechi, unde se spune că pe acel loc ar fi fost *biserica tătărăscă*, găsindu-se pietre mari cari se spune că erau pe morminte... Povestindu-se tot din bătrâni, că pe acel loc ar fi fost *sat de Tătari*, numindu-se şi acum acel loc *siliştea Tătarilor*, însă pe ce vreme nu s'a putut descoperi»³⁾.

Movile saŢ măgure cu acelaşi nume, unde odinioară se vor fi întâmplat ciocniri grozave între Români şi Tătari, sînt asemenea amintiri localizate ale trecutului.

I

Mai interesantă decât tóte acestea este identificarea populară a *Jidovului* cu *Tătarul* şi a ambelor cu *Uriaşul*.

1) Şăineanu, *Elemente turcesci*, p. 104. În basmele maghiare figurează asemenea exclamaţiunea *vin Tătari!* şi cu acelaşi nume sperie doŢcile pe copii ceŢ reŢ. Cf. Jones şi Kropf, *op. cit.*, p. 303.

2) Grimm, *Deutsche Mythologie*, III ed. p. 469, 470.

3) *Răspunsuri Chestionarului archeologic* din manuscriptele Academiei Române, No. 229.

Numirea de «uriaş» provine adesea de la nume etnice: germanul *Hüne* «uriaş» desemnă în medio-germana* pe Ungur, ear în Nibelungen pe un supus al lui Atila (Etsel), reprezentând pe medio-latinul *Hunus* saŢ *Chunus*; deasemenea slovacul *Obor*, cehul *Obr* «uriaş» nu-î alt ceva decât *Avarus* saŢ *Abarus*, sinonim cu *Hunnus* în evul-mediŢ, cronicarul rus Nestor numind pe Avari *Obri*; Ruşii califică cu acelaşi nume *Ciud* pe Finnez şi pe uriaş¹⁾. În grăca modernă *Ἑλληνας* însemnăză «uriaş», străvechii Eleni fiind consideraţi de urmaşii lor ca un nēm de giganti ai trecutului şi, în fine, *Arapii* împlinesc un rol identic în poveştile nôstre populare.

Aplicarea numelui etnic *Tătar* ca apelativ pentru «uriaş» nu este deci izolată; în limba bască *Tartaro* este chiar numele uriaşului şi ca atare el figurăză în basmele acestui popor.

Dar cum să se explice întima conexiune, ce Românul stabileşte între *Jidov* şi *Tătar*?

Să grupăm mai întâiŢ materialele, de cari dispunem, pentru ca ipotesa, ce vom clădi asupra-le, să reesă cu mai multă precisiune. Aceste materiale le-am împrumutat, mai pe tôte, de la răspunsurile învătătorilor rurali la Chestionarul archeologic al d-lui Odobescu, ađi în posesiunea Academiei.

¹⁾ Cf. Grimm, p. 489, 493.

Țăranul român întrebuițeză vorba *Fidov* în diferite accepțiuni, cari tôte s'ar putea reduce la sensul fundamental de «urias».

I. Aplicațiune etnică, cu care se pôte compara analogiile de mai sus.

1. *Fidov* saŭ *Tătar*, ambele cu înțeles de «urias».

Invetătorul N. Tătărescu relatéză următorele din comuna Dragoslavele, plasa Dîmbovița, județul Muscel (Mss. Academiei, No. 228):

O minune a naturei, ce pune în extas pe orî și ce ființă umană, este peștera din Pétra Galbenă, situată în Pétra Măgurei în vecinătate cu Mateiași, pe unde se lucréză șoséua județénă (1873). Acéstă peșteră are gura sa spre apa Dîmboviței, naltă ca de doî metri... La acéstă peșteră spun bătrâni, că aŭ auđit și ei că ar fi trăit *nisce ómenî de o mărime supranaturală*. Ca probă despre mărimea lor ei naréză o anecdotă interesantă: Unul din acești *Fidovi*, vędënd pe un țăran cu doué slugi arând cu plugul sėu cu doî-spre-dece boi, îl prinse mirare de acéstă întreprindere și ca pe o jucărie îi luă în póla sa cu plugul și toți boii și-i transportă la pólele acestui munte pïetros, unde îi puse să brăzdeze, și în urmă îi duse înapoi, de unde îi luase.

Se mai memoréză în spiritul bătrânilor, că ar fi fost nisce *Fidovi* și în Pétra Ghimbavului, care este tot în otarul comunei Dragoslavele, unde e o gaură în care curge lapte de pétră; și că un fiu al unui *Fidov* din Pétra Galbenă, iubind pe fica unui *Fidov* din Pétra Ghimbavului, ar fi plecat pe sub ascuns să se ducă la ea. Tată-sėu, zărindu-l pe vîrful muntelui Prislop, aruncă după dînsul un bolovan, ca să-l lovescă, dar se dice că nu-l lovi. Acest bolovan se vede până astăzi

în vârful muntelui Prislop şi este de mărime ca de 2000 oca.

Intr'o legendă despre formaţiunea omului raportată de învăţătorul T. Bălăşel din comuna Ştefănesci, judeţul Vâlcea, găsim amănunte preţioase despre Jidovii primitivi :

Ómenii ăi dă demult a fost *Fidovî*, adică nisce ómenî grozav dă mari : capu ca hîrdău ăl de cincî vedre, ochiî ca taerile, mâinile ca putineele, picióarele ca ulele, deştele ca mosóarele, unghiile ca secerile, dinţiî din gură ca férele plugului... Noî ăştia d'acum sîntem pe lângă *Fidovî* ca nisce musce mititele.

Odată nisce ómenî d'ăştia erau cu plugu şi ei la câmp. Vine la ei o fetiţă dă *Fidov* ca de deuce-cincîspredece anî şi-î ia în póla pē ei, vr'o trei ómenî cu plugu şi cu vr'o şése boî cu tot, şi-î duce în póla ca pe nisce şoriceî la mumă-sa şi đise : «Uiche, mamă, ce găsiî eū colea ! nisce musce sgăriaū pămîntu». Da mă-sa đise : «Du-î, mamă, acolo că ăştia sînt ómenii, care are să moştenescă pămîntu d'acu înainte, şi-î a dus iar în póla dă unde îî luase... Spurcaţiî ăia dă *Fidovî* erau mari dă călcaū dintr'un munte în altu»¹⁾.

Fidovul, care ia în póla-î ca o jucărie pe ţeran cu plugul şi cu boii cu tot, 'şi găsesce o analogie izbitóre în tradiţiunea fórte respândită în Germania despre un plugar, pe care flica unui uriaş îl ia în şorţul ei şi-l duce înapoi la tatăl seū. Pe aşa numitul *Hünenkoppe* (piscul Uriaşu-

¹⁾ *Şeđetőrea*, An. III, p. 28—29. O altă variantă, ibidem II, p. 25.

lui) din Pădurea-Négră se povesteste deasemenea, că ar fi locuit o uriaşă cu fata ei. Acésta, găvind pe munte un ţéran plugar, il pune cu plugul şi boii în şorţ şi duce mă-sei pe acest «mic ştrengar cu pisoiaşii lui» (*kleinen Kerl mit seinen Kätzchen*). Mama mâniósă îi poruncesce să transpórté numai decât la faţa locului pe plugar cu dobitócele şi plugul sëu ¹⁾).

In Tesalia şi Beoţia se povesteste, că *Elinii* (= uriaşii) ar fi fost mari de stat cât plopii cei mai nalţi, iar Arachobiţii cred, că încălţămintea unui vechiú Elin era lungă mai cât un om de astădí ²⁾).

Pentru ţéran, deci, *Fidovii saú Tătarii* sînt ómenii de o mărimé nefiréscă, novaci puternici, încât unul singur póte lua în braţe doué-đeci şi patru boi deodată: «*Uriaşii* sînt sinonimi cu *Fidovii* în limba poporului» ³⁾).

2. Locuţiunea tipică: *de când cu Fidovii saú cu Tătarii saú cu Uriaşii*, spre a desemna o vechime adâncă, ce ţéranul atribue zidurilor surpate, despre cari nu-şi mai aduce aminte din ce

1) Grimm, p. 505—507. Poveşti analóge există la Saşii: Fr. Müller, *Siebenbürgische Sagen*, p. 5 urm.; la Rutenii şi Ruşii: cf. Dragomanov, *Tradiţiuni şi poveşti rutene*, p. 283 şi Ciubinsky, *Trudy I*, 216.

2) Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, p. 203 urm.

3) Aricescu, *Istoria Câmpulungului* (Bucureşti, 1855) partea I, p. 13. Cf. *Şeđtóra III*, 30: Poporul đice la câte un om mai volnic: *ásta e rupt din Fidovii saú ásta e rémas din Fidovii*.

vreme datéză. Grecul modern întrebuintéză, la aceeaşi ocasiune, locuţiunea analogă: ἀπ' τῶν Ἑλλήνων τὸν καιρὸ «din vremea Elinilor saŢ uriaşilor».

In comuna Radomir, plasa Ocolu, judeţul Romanaţi :

Spre apus de acéstă comună se mai cunosc ruine de cele bătrânescî, cari spun bătrânii că aŢ fost oraş *vechiŢ de când cu TătariŢ şi FidoviŢ*... La 1860 s'aŢ scos nisce cărămiđi de pluguri după acel loc de doué palme lungime, grosimea de cincî degete, avênd forma pătratului.

In comuna Pétra, plasa Oltul de sus, judeţul Romanaţi :

In comuna Emuşescî, pe unde trece linia ferată, săpându-se un cap de dél adâncime de un stînjén, s'aŢ găsit mai multe ziduri de pétră mică şi cărămidă fórte mare, precum şi cioburi de óle fórte mari şi gróse ca de doué degete. De aci se întelege, că acel loc a fost vre-un aşedămint strămoşesc saŢ *după vremile când cu Uriaşii ori cu FidoviŢ*.

3. Sensul de «uriaş» îl regăsim în metafora populară *muncă jidovéscă* pentru a caracteriza o muncă fórte grea, care trece peste puterile omului de rînd, o muncă neobosită şi îndărâtnică. Tot astfel ţéranul din Cefalonia numesce *ελληνική δουλεία* «muncă elenică (=uriaşă)» o lucrare ce reclamă o mare opintire trupéscă, iar Arachobitul se servesc de expresiunea *δουλέυει σὰν Ἑλληνας*,

care corespunde locuţiunii româneşti : *muncesce ca Fidoviï...*

Intr'un basm muntén (Ispirescu, p. 207) :

Din nou se puse pe muncă — *muncă jidovescă* — se svîrcolea omul şi în drepta şi în stânga, nóptea o făcea şi, da din mâini şi din picióre, cum se şice, şi folos nici cât negru sub unghie.

In «Pipelcuţa saŢ Cenuşeréşa» (Calendarul basmelor pe 1883, p. 33) :

Fata, învăţată de mică copilă cu nevoia, *munca ca Fidoviï* din şi până în nópte şi făcea tóte slujbele cele mai grele.

II. Aplicaţiune topică sub forma colectivală *Fidova* adică «cetatea Jidovilor saŢ Uriaşilor». Compară neo-grecul *ελληνικό* ca apelativul vechilor zidiri şi cetăţui : un *Ελληνικόκαστρο* saŢ «Cetatea Uriaşilor» se află în Messenia.

1. Localitatea *Fidova* saŢ *Uriasha* de lângă Câmpulung, despre care Răspunşurile ne dau următoarele amănunte.

In comuna Poienari, plasa Argeşel, judeţul Muscel :

După spusa bătrânilor noştri e un *zid forte vechiü*, ce pórtă numirea de *Fidova*. Acéstă cetate ruinată cade în partea despre apus de comuna Poienari. Locul, unde se găseşte aşedată, se numesce lunca Grădiştii. Mări-meá înăuntrul zidului coprinde $\frac{1}{3}$ parte dintr'un pogon

de cele mari; forma e în patru colţuri; zidul se vede făcut din bolovanî necîopliţi.

În comuna Schitu-Golesci, plaîul Nucşóra, judeţul Muscel :

Din sus de Grădişte, aprópe de cătunul Valea-Uncheshului, este o cetate fórte ruinată de zid. Acéstă cetate, numită *Fidova*, se đice că este construită de *Tătarî* şi *Fidovî*.

Boliac descrie cel dintâiu acéstă cetate :

Fidova saŢ *Uriaşa* lângă Câmpulung, ruină ce forméză un dreptunghiŢ avênd laturea despre nord de 115 paşi şi cea despre est de 160 paşi, cu trei părţi, într'o câmpie închisă între délurî şi numită Grădişte ¹⁾.

De mare însemnătate este faptul, că dâm peste localităţi cu acelaşi apelativ în unele părţi ale Ardélului. De s'ar urmări aceste puncte topografice comune, s'ar putea deduce itinerarul, ce l-a urmat poporul, căruia se datoresc probabil aceste vechi ruine.

Ast-fel Neugebauer relatéză că, pe lângă riul Crivadia în regiunea Uniadului, se află pe o stâncă de mal o întărire rotândă de 180 picíore în coprins, cu pórtă şi zidurî (30 pic. înălţime, 7 pic. grosime) şi cu câte-va ferestre. Înainte e o terasă. După tradiţiunile locului aceste zidurî

¹⁾ *Curierul Românesc* pe 1845, p. 339.

s'ar fi durat de Uriaşi sau de Jidovi. O altă în-tărire de lângă Zlatna, pe Ompoiu, se numeşte de Unguri *Zsidovár* sau «Cetatea Jidovilor»¹⁾.

După credinţele poporului german clădirile din vechime de o structură ciudată, cari au supravieţuit multor secole şi pe cari nu le-ar mai întreprinde generaţiunile actuale, se atribue *uriazilor* sau *diavolului*. Tot ast-fel vederea măreţelor monumente ale Heladei, cari au înfruntat furtuna timpurilor, bolovanii cei mari ai zidurilor şi grandioasele ruine ale templelor au însuflat Grecilor moderni credinţa, că n'au putut fi ómeni de rînd cei ce au săvîrşit asemenea zidiri. De aci identificarea modernă a *Elinilor* cu *Uriaşii*, cari ar fi durat zidurile ciclopice²⁾.

2. Movable şi măgure cu acelaşi nume.

In comuna Ianca, plasa Balta, judeţul Romanai:

In dreptul acestei comune este o *măgură*, care dice că e scósă de *Jidovi* din pămînt; ea se chéamă şi măgura *Fidova*, căci locul său grópa, de unde au scos'o, se cunósce şi astăzi, care este spre răsărit de dînsa. Acea grópa e fórte mare şi se cunósce şi locul pírgurilor, unde au pus de au scos'o.

In comuna Rîurenii, plasa Rîurile, judeţul Muscel:

¹⁾ Neugebauer, *Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterthums*, p. 85.

²⁾ Grimm, p. 500. — Schmidt, *op. cit.*, p. 205.

«In acéstă comună se mai vede o *movilă* avênd înălțimea de 8 1/2 stînjenî, ocolul eî de 30 st., este rotundă cu vîrfuî țuguiat, despre care este vorba, că e făcută de *Fidovî*». Și mai la vale, în aceeași comună, se află în pădure «o poiană de 50 st. lungime, acolo ȳice că a fost odinióră *tabăra Tătarilor*».

In comuna Cacalet, plasa Ocolul, județul Romanați :

La miadă-ȳi de comună se află o *movilă* mare de pămînt, înălțime de 5 st. și ocolul de 27 st. și vîrfuî e trunchiat. Tot în acéstă parte de loc se află *óse de Fidovî*, olane care curge apa pe ele de lut, adică cînd dă plóe, se găsesc de aceste olane și óse.

II

Vorba *Fidov* cu înțelesul de «uriaș» nu are, cel puțin direct, nimic comun cu omonimul seú care însemnáză «evreú». Constatâm, în același timp, că în limbile sud-slavice același cuvînt desemnă pe *evreú* și pe *uriaș*. Ast-fel bulgăresce *žid* «evreú, uriaș»¹⁾ și fórte respândite sînt în Bulgaria tradițiunile despre uriași legendari (*žid, židaveť*). Lîngă Sofia s'află douë morminte numite *židovske grobove*, lîngă Tîrnova asemenea un *židov grob*; de asemenea, în ținutul Ichtiman, morminte lunguiețe se consideră ca de uriaș (*židaveť*²⁾). Limba sêrbă posedă aceeași îndoită accepțiune: în varianta sêrbescă a legendei lui Poli-

1) Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* s. v.

2) Jirecek, *Das Fürstenthum Bulgarien*, p. 93.

fem (Vuk², No. 35), în loc de un *uriaz* sau de o ființă antropofagă, ne întîmpină un *evreii*, fapt fără analogie în celelalte literaturi populare, studiate pe o scară întinsă de Krek¹).

Prin reminiscențe biblice cu greu s'ar putea explica această asociațiune logică. Firul intermediar și tot de odată nodul chestiunii este *Tătar*, al treilea termen al asociațiunii, care singur pôte explica într'un mod satisfăcător tranzițiunea dintre cei-lalți doi termini: *Jidov* și *Uriaș*. Ipotesa, pentru ca să fie legitimă în acest cas, trebuie să motiveze intima conexiune între tustrei termini identici: *Jidov*, *Tătar* și *Uriaș*.

Tătarul, prin statura-i erculeană și înfățișarea-i spaimântătoare putea ușor lăsa în amintirea poporului impresiunea de colos sau novac, ale carui urme localizate le regăsim în diferite puncte ale țării.

Rămâne încă a se lămuri relațiunea dintre *Jidov* și *Tătar*.

Chestiunea simplificată se reduce dar la acesta: Fost-a în trecut un popor, despre care să se pôtă susține cu siguranță, că a fost *Tătar* și *Jidov* în același timp?

Un asemenea popor a existat și este cunoscut în istorie sub numele de *Cazari*.

¹) Krek, *op. cit.*, p. 169. Cf. indicele nostru la *Basmele Române* s. v. *Jidov*.

Cazarii, n m de origină fino-tatară ca Hunii Ńi Avarii, cari ocupau mai t tă Rusia meridională, adoptară judaismul în secolul al VIII-lea Ńi subsistară ca stat judaic peste trei secole (1016). Imperiul lor se întindea în secolul al VII-lea de la Don p nă în Panonia : Bulgarii Ńi alte populaţiuni slave fură supuşii lor. Ungurii a  stat Ńi d nşii sub stăp nirea lor Ńi  mp raţiii bizantini le plăteau tribut. Cronicarul rus Nestor  i pomenesce s. a. 986 ca *Židove Kozartiy* Ńi mai t rđi , după stingerea puterii lor, o comunitate cazară se m ntinu în peninsula Tauric , a a că popórele Caucasului identificar  pe toţi Evreii cu numele lor etnic, poreclindu- i în genere *Ghyssar* (= Cazar). Pe inscripţiunile ebraice din secolul al VIII-lea, aflate în Crimeea, se găsesc nume t tăresci ca *Tohtamiş*, care nu p te fi dec t numele unui Nogai convertit.

Căpeteniile lor, ca ale tuturor seminţiilor t tăresci, se numeau *Cagan * Ńi unul dintr'înşii *Iosif ben Aron* din secolul al X-lea a scris lui *Rabi Hisdai ibn Şaprut*, vestit ministru al califului Abdul-Rahman III, o epistolă celebră, păstrată p nă astăđi Ńi publicată de Harkavy după manuscrisul aflat în Biblioteca imperială din St. Petersburg.  n ac st  misivă regele cazar face istoricul convertirii : la 730 Caganul Bulan trecu împreună cu tot poporul său la judaism, după tradiţiune, în urma unei disputaţiuni între reprezentanţiii celor trei religiuni monoteiste, în

realitate însă prin înrîurirea tâlmacilor, medicilor și sfetnicilor evrei de la curtea regilor cazari ¹⁾).

Odată convertiți, dânșii căutară prin Bulgaria, Ungaria, Muntenia, Croația a se pune în raport cu coreligionarii lor din Mediterana orientală. «De cete Judée khazare partaient non seulement les missives qui allaient consoler les malheureux frères d'Espagne, mais les missionnaires qui allaient prêcher la loi de Moïse aux Bulgares noires, aux Hongrois, aux Bulgares danubiens» ²⁾).

Acești Cazari, după stingerea puterii lor, se contopiră cu cele-lalte némuri tătare de pe lângă Marea Négră, dar ecoul originii lor nu dispăru cu desăvîrșire din memoria ómenilor. Amintirea popórelor învecinate devenea din ce în ce mai vagă despre nisce Tătari, foști odiniórá și Jidovi, cari adesea le vor fi insuflat spaimă prin mărimea saŵ puterea lor neobicinuită și prin nesăbuitele lor isprăvi.

Nu numai atâta.

O parte dintr'acești Cazari vor fi căutat de timpuriŵ un adăpost în Ardél, de unde trecură în țerile dunărene, în special în Muntenia, mai cu sémă în districtele Muscel și Romanați, unde pare a se fi concentrat amintirile tradiționale primitive la dânșii. Aci ei vor fi săvîrșit acea clădire

¹⁾ Graetz, *Geschichte der Juden*, vol. V, p. 186 urm. — Cf. Vivien de St. Martin «Mémoire sur les Khazares» în ale sale *Mélanges de géographie*, Paris 1851.

²⁾ Rambaud, *Constantin Porphyrogénète*. Paris, 1870, p. 400.

cu aspect ciclopic — *Jidova* — despre care singur numele mai povesteste de acele timpuri depărtate. Aședămintele și locuințele lor au lăsat urme însemnate, cari luară în închipuirea poporului porțiuni colosale. Ómenii de o mărime supranaturală vor fi trăit — după gura vécului — într'o vreme străveche, despre care cei mai bétrâni abia 'și mai aduc aminte, și acei ómenii uriași țéranul îi numesce *Jidovi* sau *Tătari*.

Este fórte probabil, că acei Tătari judaizați să-și fi păstrat religiunea în mijlocul unei populațiuni pacinice și îngrozite de puterea lor impunétóre și că în vinele pătureii primitive a Evreilor români să curgă sânge cazar.

Ernest Renan, în conferința ținută în cercul Saint-Simon din Paris la 27 Ianuarie 1883, a emis o părere analogă: « Cette conversion du royaume des Khozars a une importance considérable dans la question de l'origine des juifs qui habitent les pays danubiens et le midi de la Russie. Ces régions renferment de grandes masses de population juives qui n'ont probablement rien d'ethnographiquement juif. Une circonstance particulière a dû amener dans le sein du judaïsme beaucoup de gens non-juifs de race »¹⁾.

În resumat *Jidov*, în sens de « uriaș », e un reflex vag de la primele invasiuni tătare în aceste

¹⁾ E. Renan, *La judaïsme comme race et comme religion*. Paris, 1883, p. 23.

ţări. El concentr z  în sine amintirea unui popor turanic judaizat, dispărut mai t r i  ca naţiune cu des virşire, care s'a străcurat asemenea prin valea Dunării Ői dintre care o parte va fi stăruit în aceste locuri, form nd s mburele etnografic al judaismului din ţările dunărene. Parte dintr'înşii va fi perit în luptele necurmate Ői parte se va fi contopit cu cele-lalte némuri tătare Ői ast-fel un întreg popor, odinio ra puternic, dispăru din istorie, nu însă fără a fi lăsat  re-car  urme, car  să povest c  viitorimii de existenţa sa în aceste locuri.

III

Ac st  ipotesă etnografică a fost emisă acum vr'o opt ani. Am reprodus'o întocmai cum a fost formulată pentru  nt ia  r  în studiul apărut în «Convorbirile Literare» din 1887. Acel studiu a avut onórea nemeritată de a fi relevat în diferite r nduri ca o inspiraţiune anti-patriotică. Ar fi locul aci de a exclama cu Junia din Britannicus: *Je n'ai mărită ni cet excès d'honneur ni cette indignit !*

Deşi autorul acestui studiu a fost cel d nt iu care a căutat să sprijine cu argumente sciinţifice corelaţiunea semantică între Jidov, Tătar Ői Uriaş — ipotesa despre Cazari a fost emisă în diferite r nduri, deşi în trecăt, cu mult înainte de apariţiunea acelu  studiu.

Ast-fel încă la 1852 literatul rus A. S. Homiakov emisese părerea, că alusiunile din cântecele epice rusesci despre Jidovi ar fi nisce reminiscenţe despre Cazari şi această opiniune fu apoi adoptată de N. Porfiriev în a sa Istorie a literaturii rusesci ¹⁾.

Vederile noastre, coroborate de importante materiale inedite, au fost adoptate de d. C. I. Locusténu ²⁾ în al său Dicţionar geografic al judeţului Romanaţi (1889) şi, ceea ce este mai remarcabil, de ilustrul învăţat rus Al. Wesselovsky în două articole consecutive apărute în Jurnalul Ministerului din Petersburg ³⁾.

În literatura epică rusescă figurază bylina despre *Iliia Muromeţ şi Fidovin*, în care acest din urmă e descris ca «uriaş». În acest cântec, unic în felul său, citim versurile :

Ce vitéz o fi călărit p'aci,
Prin această țară jidovescă ?
A trecut jidov, vitéz puternic
Al acestor șesuri împărătesci.

¹⁾ Kazan, 1886, p. 76. Ambii sînt citați în articolul lui Iliiev relevat mai jos. La noi în țară primul care a vorbit de Cazari ca element etnografic a fost scriitorul francez Vaillant, pe care l'a urmat apoi un d. Saniel Marcus într'o broșură specială : *Analele Societății Iului Baraș*, Buc. 1887—1889, vol. I, p. 16 ; vol. II, p. 18 și 119 ; vol. III, p. 113.

²⁾ D. Locusténu reproduce greșit textul nostru (s. v. *Movila Fidovilor*) și are gustul puțin delicat pe de o parte de a-și însuși stilul autorului, iar pe de alta de a-l modifica după plac.

³⁾ Veși *Jurnal Min. Narod. Prosvest.* din Maiu 1889, p. 38 - 46 și din 1890, p. 72.

Afară de acésta, în cântecele religioase rusești întâlnim locuțiuni ca *Țar iudeiski* «Impărat iudeu» și *sila židovskiia* «oștire jidovescă». Într'unul din ele împăratul Constantin Samoilovici întreabă desperat pe boierii săi :

Cine va eși împotriva dușmanului meu,
Cine va eși împotriva *Impăratului iudeu*,
Împotriva *oștirii jidovesci* ?

D. Vesselovsky, pornind de la aceste indicațiuni și punându-le în legătură cu datele tradiționale nouă aflate în studiul nostru, admite ca probată ipoteza acolo formulată despre raportul istoric între Jidovi, Uriași și Cazari.

Chestiunea însă nu s'a oprit aci.

Un literat polon, d. Halanski, s'a încercat a combate acéastă identificare a Jidovilor cu Cazari (în bylina de mai sus despre *Țidovin*), punând pe cei dintâi în relațiune cu grecul *γιδας* și motivând acest raport prin faptul cu totul accidental despre existența dubletului sêrbesc : žid = judaeus și gid = γιδας¹). El face ast-fel cu totul abstracțiune despre data fundamentală a problemei, adică despre raportul semantic (la Români, Bulgari, Sêrbi și Ruși) între Jidovi și Uriași.

Acest raport însă e atât de intim și inteligibil poporului, în cât, în unele cântece bulgă-

¹) Bylina despre *Țidovin* în «Curierul filologic rus». Varșovia, 1890, p. I urm.

rescî, jidovul-uriaş e înlocuit cu epitete moderne date Evreilor, ca *cifut* «cămătar» şi *bazarghidén* «neguţător», şi unul şi altul reprezentaţi în con-tururi gigantice.

După citirea interesantului studiū al d-lui A. T. Iliiev privitor la *Tradiţiunile bulgărescî despre Uriaşii numiţi Elini, Jidovi şi Latini*, şi după o cercetare mai aprofundată a chestiunii, am re-venit asupra primei nōstre ipoteze şi am ajuns la o conclusiune mai generală şi care nu diferă în fond de rezultatele obţinute de d. Iliiev în exce-lenta-i disertaţiune ¹⁾.

Să relevăm mai întâi elementele noue, cu care acea cercetare îmbogăţesce cunoscinţele nōstre relative la Jidovi sinonimi cu Uriaşi, la Bul-gari şi Sërbi.

Patriotul bulgar Rakovski pomenesce cel dintâiū, «că bătrânii şi babele în Bulgaria, când desgrópă oseminte vechi mai mari de cât ósele ómenilor de astăzi, dic : *acestea sînt de vechi Ji-tovi (Jitove)*» şi emite cu acéstă ocaziune o serie de etimologii fantasiste ²⁾.

D. Iliiev constată, că tradiţiuni despre Jidovi

¹⁾ *Sbornik na narodni umotvoreniia* (Colecţiune pentru folklor). Sofia, 1890, vol. III, p. 179—206 şi vol. IV, p. 231—257. D. C. Sa-margiū a bine-voit a ne traduce întregul acest studiū, căruia îi datorim şi unele din amănuntele mai sus expuse.

²⁾ G. S. Rakovsky, *Bălgarska Starina* (Antichitatea bulgară). Bucurescī, 1865, p. 168.

în sens de uriaşi nu s'afă în Bulgaria de Sud şi în Macedonia (unde o noţiune analogă se rapórtă la *Elini*) şi din contra asemenea tradiţiunii sînt fórte respândite în Bulgaria de Nord, mai ales în oraşele Tîrnova şi Sofia. Observaţiune remarcabilă, de óre-ce, cum s'a vëđut mai sus, aceeaşi identificare, cu totul necunoscută în Moldova, e familiară Ardélului şi Munteniei.

Din Tîrnova d. Ghincev a cules următórea tradiţiune populară, care presentă o analogie izbítóre cu legenda antropogonică mai sus raportată din districtul Vălcea: Ceí dintăi ómení aũ fost *Fidovi*, cari aũ rësărit din pămînt... Ei nu se temeaũ de tunet, ce-l desfideaũ cu bolovani cât peşteri de mari... Până acum s'afă în pămînt oseminte mari şi lungi de *Fidovi*.

Din acelaşi ţinut se rapórtă tradiţiunii despre *jidov grob* saũ «morminte jidovesci»; într'unul din acestea, povesteste poporul bulgar, a fost înmormîntat un *jidov*, care ar fi trădat Turcilor Tîrnova. Iar la N.-E. de satul Bela s'afă *jitovski moghili* saũ «motive jidovesci», unde ar fi trăit Jidovi (Jitove). În Arcer o fintână se numesce *gidoveţ* şi clădirea ei s'atribue Uriaşilor-Jidovi. La Sudul mănăstirii Troian s'afă un *gidov rid* saũ «deal jidovesc». În ţinutul Lom se povesteste de *Gidove* ca de nisce «uriaşi minunaţi cu un ochiũ în frunte». În diferite localităţi se vorbesc de morminte colosale (*židovski*), în cari s'ar fi înmormîntat un uriaş *gidaveţ*.

Trecând la Sërbi, tradiţiunile despre Jidovi-Uriaşi (Gidovi, Jidovi) par a fi mai puţin răspândite ca în Bulgaria. În ţinutul Niş se povesteste de un «duh rêu» (*gidovi*), care ar fi ruinat biserica St. Petru de acolo. În vilaietul Kossovo se spune despre *Gidi*, că «sînt ómeni mari şi înalţi, cari aũ trãit cu multe secole înainte de craiul Marko». Morminte «jidovesci» se întãlnesc asemenea în Serbia.

Intr'un cãntec popular sërbb despre «Marko Kralevici şi Neda *Gidovina*» se povesteste despre lupta eroului cu acest uriaş, pe care îl rëpune dupã multe şi mari opintiri :

Ei cãntãresc capul *Jidovului*
Şi capul trage 306 ocale...

Pe temeiul acestor materiale, d. Iliiev e de părere, cã explicaţiunea raportului între Jidovi şi Uriaşi nu trebuie cãutată într'un element etnic ci în legendele creştine asupra Evreilor, legende cari aũ influenţat tradiţiunile primitive despre uriaşi.

Acéstã opiniune, în principiu adevëratã pentru popórele creştine din Balcani, ne pare însã unilateralã, când constatãm existenţa aceleiaşi identificãri semantice la alte popóre şi mai ales la cele de altã credinţã.

Ast-fel, în afarã de exemplele citate mai sus, la Turci uriaşul se numesce şi *Gineviz* adicã Genovez : vitejii Genovezi, cari se ciocnirã cu Turcii

în secolele X—XIII, luară în ochii lor proporţiuni colosale, aşa că ruinele şi zidirile vechi Turcii le consideră ca rămase de la acest popor, întocmai precum Grecii moderni le atribue Elinilor, iar Bulgarii Elinilor şi Latinilor . . . ¹⁾

Caracterul *păgân* nu este dar unicul criteriū al acestei nomenclaturī, ci el trebuie completat cu principiul istorico-geografic: depărtare în timp şi depărtare în spaţiū.

Generaţiunile străvechi sînt pretutindenea reprezentate sub forme gigantice: acest rol îl jŃcă în Biblie uriaşii *Enakim* şi *Nephilim*, la Greci *Titanii* şi *Ciclopii*, căroră s'atribuiauă deja primitivele ruine colosale ale Heladei.

În tradiţiunile populare uriaşii se identifică adesea cu monştrii antropofagi şi cu spiritele necurate. Ast-fel *Tătarii* la noi şi la Unguri, *Turcii* la Slovaci, *Jidovii* la Sărbii, *Sarasinii* la Francezi (precum *Arapii* la noi) trec une-orī în basme drept căpcăuni şi duhuri rele.

Concepţiunea populară a Jidovului sub raportul religios pŃrtă un caracter eminentemente păgân. Ast-fel într'o colindă din Muntenia:

CăiniŃ de *Jidov* spurcaŃ
Şi de lege lepădaŃ . . . ²⁾

Şi într'o legendă antropogonică din judeţul

1) Veđi prima parte din studiul citat al d-lui Iliiev.

2) Teodorescu, p. 27 şi 44.

Vâlcea: «Poporul crede, că noi nu ne tragem din *Jidovi*: noi sîntem făcuți d'al doilea, căci *Jidovii aŭ fost o lege spurcată și noi sîntem lege curată . . .*»¹⁾

Acastă concepțiune religiósă s'a resfrînt asupra trei popóre vechi, pe cari scrierile bisericesci le aŭ prezentat de o potrivă imaginațiunii populare ca păgâni saŭ idolatri: *Jidovi*, *Elini* și *Latini* . . .

Tóte tradițiunile referitóre la Jidovii-uriași s'aplică în Bulgaria (mai ales în Macedonia și în Rodope) *Elinilor* și *Latinilor*: morminte și ruine vechi datéză și acolo din timpul Elinilor²⁾.

Dar, cum am đis, considerațiunea religiósă e insuficientă. Poporul, supus la o asemenea identificare, trebuie s'apartie unui trecut mai mult saŭ mai puțin îndepărtat, așa că amintirea despre dînsul să pótă îmbrăca vestmîntul tradițional; pe de altă parte, el trebuie să fi dispărut de mult din teritoriul, unde se ciocnise odinióră în diferite rînduri cu elementul indigen.

Așa ne putem explica, pentru ce tradițiunea despre Tătari pörtă acel caracter de exagerațiune legendară numai în Ardél și în centrul Munteniei, pe când în Moldova contactul cu acest popor fiind istoricesce mai îndelungat și geograficesce mai întins, el n'a putut încălca în domeniul legendei. Din

¹⁾ *Șeđtóra* III, 30.

²⁾ *Iliev, loc. cit.*

acelaşi motiv, în literatura populară serbo-bulgară, se vorbeşte cu repugnanţă despre Tătari (cărora li se dau poreclele de «negri, blestemaţi, răpitori de femei»), dar fantasia poporului, observă d. Iliiev, nu-i reprezintă ca uriaşi şi căpcăuni.

Tot ast-fel pe când Turcii au păstrat la noi şi în ţerile balcanice personalitatea lor istorică, în poveştile Ungurilor şi mai ales în ale Slovacilor ei sînt descrişi ca ómeni cu cap de câine şi ca antropofagi.

În acest mod materialele cercetate în cursul acestui studiu ne permit a formula următórea lege de psihologie populară: ori-ce ném antic şi păgân (după concepţiunea creştină) e identificat de fantasia poporului cu uriaşi ai trecutului, cărora s'atribue apoi originea tuturor monumentelor unei arhitecturî primitive. În virtutea acestei legi Jidovii, Elinii şi Latiniî devin reprezentanţii unei vechi generaţiunii de giganţi; apoi printr'un proces analog al spiritului popular (pentru care memoria istorică nu trece peste 3—4 secole), Huni, Avari, Genovezi, Tătari capetă aceleaşi proporţiuni fantastice şi ei devin la rîndul lor punctul de plecare al unei cronologii îndeapărtate.

FILOSOOF — FIROSCOS

CUM CONSIDERĂ POPORUL SCIINȚA

Între terminii culturali, introduși în limba română pe la mijlocul secolului al XVII-lea cu ocazia traducerii din elinesce a Pravilelor lui Mateiș Basarab și Vasile Lupu, a fost și vorba *filosof*, sub care însă s'a înțeles de timpuriu mai mult pe «astrolog», bună-óră în pasagiul următor dintr'una din cărțile citate: «De să va prileji vre unui *filosof* sau vre unui *cetitor de stele*, când va căuta în obrazul cui-va și de-i va țice fur, atunci nu să va pedepsi ca un suduitor, pentru că, deși i-aș și țis fur, nu i-aș țis pentru să-l suduiască; ci pentru că l'aș cunoscut cu meșteșugul seș, cum este fur»¹⁾.

Sciința filosofului se mărginesce dar în cunoșcerea principiilor fisiognomice, cu ajutorul că-

¹⁾ *Indreptarea Legii*, ed. Bujorénu, p. 94.

roră caută a descoperi «în obrazul cui-va» culpabilitatea sa și neculpabilitatea unei persoane.

Acastă însemnare specială a persistat în limba populară. Și astăzi poporul înțelege prin «filosof» mai ales pe «căutătorul de zodii» prin cercetarea cărora el poate pătrunde în taina ființei noastre.

Ast-fel, în basmul muntén «Fata cu pieze rele», se povestesc de un împărat cu doisprezece feciori, norocos în toate treburile sale, care însă nu-și credea fericirea desăvârșită de cât prin nascerea unei fete. Și această dorință a inimii sale se împlini, dar, odată cu dînsa, se duse și tot norocul său. Toate silințele sale de a opri relele ce-l bîntuiau fură zadarnice. «În cele de pe urmă chemă un *cititor de stele* să-i spuie, ce e pricina de-îmerg lucrurile anapoda și nu poate să dea înainte. Dacă veni *filosoful*, îl puse la stele și a doua zi îi dîse să bage de sîmînță în trei zile de arîndul, cum îi dorm copiii. Trecînd cele trei zile, filosoful veni din nou. Împăratul îi spuse, că băieții dormeau, care cu mâinile d'asupra capului, care într-o parte, care cu mâinile pe piept și care pe spate și cu mâinile pe lîngă dîșii; iar fata dorme pe brînci ori strînsă făcută ghem sa și cu mâinile între genuchi.— Acăsta este piaza rea a împărăției tale, răspuse filosoful; de nu o vei depărta din casă, nu se va alege nici praful de dumnéta și de copiii dumitale»¹⁾).

¹⁾ Ispirescu, *Basmé*, p. 394.

Intr'o orație de nuntă, craiul adună tóte glótele și ține sfat :

Sfetnicii i-aú sfătuit,
Filosofi aú găsit,
 Că n'ar fi urmă de féră...¹⁾

Cu tóte acestea vorba *filosof* are, în gura poporului, și o însemnare mai largă, care nu se depărtéză mult de înțelesul sciințific al cuvintului, adică «înțeleptul care caută noíma lucrurilor și a vieții omenesci». Românul aplică acest epitet tuturor celor ce posed o instrucțiune mai înaltă, oricărui om înzestrat cu o cultură intelectuală mai întinsă și înțelege prin «filosofie» orí-ce sciință, orí-ce învățatură, ca și în timpurile primitive ale Greciei.

Acest cuvint—*filosof*— de mult încetățenit în graiul popular, a dat nascere unei diferențieri logice fórte interesante, întemeiată pe vechea dicțóre românescă «unde e *minte* multă, e și *nebunie* multă». Acest proverb fórte răspândit este îndestul de vechiú, de óre-ce el figuréză și în cartea populară a «Alexandriei», a cărei cea mai veche redacțiune românescă se urcă pe la începutul secolului al XVII-lea, va să dică e contemporan cu întroducerea terminului «filosof» în limbă.

Principele-scriitor Dimitrie Cantemir, vorbind despre obiceiurile Moldovenilor, relevéză urmă-

1) Teodorescu, *Poesii populare*, p. 163 și 179.

tórea trăsură caracteristică : « Moldovenii nu numai că nu sînt iubitori de sciinți, ci mai la toți le sînt și urîte. Și așa nici numele sciințelor și ale meșteșugurilor frumoșe nu le sînt lor cunoscute ; și ȕic că ómenii cei învętați își pierd mințea și cînd voiesc să laude învęătura cui-va, ȕic că este nebun de sciința cea multă... (Erud. tos non posse non mente privari existimant, adeo ut si ȕjus laudare voluerint doctrinam, eum prae nimia scientia stultum evasisse dicant»¹⁾.

Conform acestei vederi populare, *filosoful* adică « omul cu multă învęătură », omul pro-copsit, nu póte rēmânea cu firea întregă ca și cei-lalți săraci cu duhul, ci trebuie să sufere o sguđuire în sistema-ı cerebrală. De aceea vorba *filosof* devine în gura Románului *firoscos*, adică « scos din fire, nebun », caracterizând prin acéstă denumire atát pe învęatul în genere, cât mai cu sémă pe omul sfátos, bun de gură, născocitor de treburi, cu un cuvînt superior celor-lalți.

Avem dar aci o tranșiune logică, care oglin-desce modul special de a vedea al unui popor și cristaliséză în limbă o particularitate a cugetării naționale. Diferențierea de sens a pornit din ten-dența de a adapta cu vederea populară un cuvînt cu înțeles cam vag și, odată cu diferențierea vor-bei, s'a produs ceea ce în lingvistică se numesce *etimologie populară*.

¹⁾ Cantemirii *Descriptio Moldaviae*. Bucuresc, 1872, p. 126.

Iată acum câte-va citate din scrieri populare, în cari regăsim nuanțele pomenite ale cuvîntului *firoscos* ¹⁾.

Anton Pann, în «Povestea vorbeii» I, 19:

Câte basme *firoscosii*
Unde-va spunea 'n vilég,
Și eü ca năbădăioșii
Alergam s'ascult cu drag.

În basmul «Ciobănașul cel isteț sau țurlóiele blendei» o împărătesă hotărasce, că pe acela numai îl va lua fata ei de bărbat, care îi va ghici semnele de pe trup. Dar nici unul din fiii de împărați și de boieri nu izbuti. Vădënd dînșii că venise și un cioban pentru același scop, începură a-l lua peste picior: «Atâția fi de domni și de împărați aü fost și nimeni n'a putut ghici semnele fetei împăratului și tocmai dumnéta, prietene, o să te găsești mai *firoscos*!» ²⁾

În jocul Vicleimului ostașul se adreséză către cioban:

Ce tot spuï tu, frate păstor?
Nu cum-va ești rësvrătitor?
Orï póte ești *sărit din minte*,
Nu cum erai mai nainte...
Și cum mi te-ai însciințat
Tu de-acel nou împărat?
Cum te-ai brodit tu mai cu moș,
Mai *firoscos* de cât noi toï?... ³⁾

¹⁾ La Cihac (*Dictionnaire* II, 686) figuréză încă formele *piroxit*, *piroscos*, *firoxit* — forme curat imaginare și adoptate în vederea unei etimologii fantasiste.

²⁾ Ispirescu, *Basme*, p. 247.

³⁾ Teodorescu, p. 111.

D. Jipescu, în graiul munténului prahovén: «Nația noastră e bubată și amărită. Rănilile ei ne dor și pe noi dē mult și dēstul o hi, de când tot pătimim. Fel dē fel dē doftori i s'arătară iscusii și *hiloscoși*, dar mai nici unu nu putu afla ce rahilă să aibă». Și aiurea: «Cică un rumân putred dē bogat s'a dus la un *învățat* în străinătăți și l'a întreat: o *hiloscose*, hiind c'am avere de la mila Domnului, mi sē urasce șeđend și aș vrea să fiu dregător»¹⁾.

O urmă a acestei trăsuri caracteristice a poporului român o regăsim într'una din comediile lui Molière. În piesa «Le médecin malgré lui» Martine, maltratată de bărbatul ei Sganarelle, caută să-și răsbune și împrăstie svonul, că Sganarelle ar fi un doftor fórte iscusit, dar că nu-și dă măiestria pe față de cât «à force de coups», la care Valère, unul din personagiile piesei, observă (acte I, sc. V): «C'est une chose admirable que tous les grands hommes ont toujours du caprice, quelque petit grain de *folie* mêlé à leur *science*».

Românul ar fi caracterizat în acest cas preținsa bôlă, de care pătimea Sganarelle, prin singurul cuvânt *firoscos*.

Acéstă considerațiune populară a sciinței con-

¹⁾ Jipescu, *Opincaru*, p. 9 și 110.

córdă cu vederile emise de unii cugetători de frunte, între alții și de Schopenhauer, despre natura particulară a geniului. După acest filosof esența geniului consistă în emanciparea intelectului din serviciul voinței — de aci excentricitățile, rătăcirile personale și chiar nebuniile la care e expus.

De alminterea, Seneca exprimase deja în antichitate o părere identică, când a zis: *Nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit.*

GRAIUL FĂRĂ CUVINTE

Acest titlu va părea pôte enigmatic, și cu drept cuvînt. Există într'adevăr o asociațiune de idei atît de naturală, un raport atît de necesar între graiū și organul vorbirii, în cât ambele pörtă, în multe idiome antice și moderne, unul și același nume : *limbă*.

Dacă este însă adevărat, că instrumentul cel mai comun al vorbirii e limba, că expresiunea cugetării nóstre se face obicînit prin mijlocirea acestui factor fiziologic, apoi el e departe de a constitui unicul mod de comunicațiune intelectuală. Există o limbă mult mai energică și mult mai intensivă, care nu are nevoie de vorbe, care nu cunósce sonurile articulate și ale cărei instrumente sînt gesturile și simbolele.

Musica, pictura și natura întregă aū limba lor particulară, adesea mai puternică și mai profundă de cât graiurile cele mai culte. Universul

întreg, pentru cel ce scie să-l înțelegă, e o limbă plină de armonie și de grandóre, care 'și găsesce o măreță expresiune în cuvintele psalmistului: Cerurile povestesc gloria Domnului...

Și ruinele patriei nu ne grăiesc ele óre o limbă sublimă, al cărei răsunset vibréză cu atâta putere în inima unui Cârlova sau Alexandrescu. Când jalnicul cântăreș al gloriilor trecute varsă o lacrimă fierbinte asupra ruinelor Tîrgoviștii, acel mormînt al măririi străbune, poetul simte o tân-guire de lucruri omenesci și-i se pare c'aude un jalnic glas

Dicînd aceste vorbe: Ce va! aú mai rēmas,
Când cea mai tare slavă ca umbra a trecut!

Și când Grigore Alexandrescu,

Culcat pe aste ruine, sub care adîncită
E gloria străbună și umbra de eroi,

aude sunet de ómeni și pas de armii:

Sgomot de taberî, șópte, trece, vâjie un glas...

și tótă fala trecutului este evocată de priveliștea măreșelor și mult eloquentelor ruine ale cetășii odiniórá atât de strălucite.

Să facem dar să bată câte-va din cele mai sonore acorduri ale instrumentului multiplu, care pórtă numele misterios de «Graiul fără cuvinte».

Forma cea mai sensibilă, sub care ni se pre-

sentă mai întâi, sînt gesturile saū așa numitul *graiū manual*, care posedă pentru societățile primitive aceeași importanță ca limba vorbită în mijlocul civilizațiunii. Chiar și în societățile culte gesturile servesc, mai ales la ómenii de rînd, ca un supliment indispensabil al graiului oral. Ele caracteriză în special vorbirea popórelor meridionale și în prima linie cuvîntarea Neapolitanului, care recurge mai des la mâini de cât la gură. Nimic mai interesant în acéstă privință ca contrastul între mișcările variate și continue ale Francezului, când vorbește, și între cumpétul flegmatic al Englezului. În timpul razboiului din Crimeea s'a putut constata rolul comunicativ al graiului manual, când soldații francezi și englezi nu aveau, pentru înțelegerea lor mutuală, alt mijloc la îndemână de cât un număr considerabil de gesturi.

Să nu se cređă însă, că aceste semne palpabile ar fi îndestulătoare numai să exprime unele necesități imediate, ci ele pot înlocui pînă la un punct limba propriū ȕisă. Acésta ne-o dovedesce mimica, care a devenit o adevărată artă, așa că o întrégă piesă póte fi executată, în tóte amănuntele, fără să se rostéscă o singură vorbă. Deja în antichitate acéstă măiestrie de a reprezenta în acțiune ideile nóstre ajunsese la un înalt grad de perfecțiune. În timpul lui Neron, un ambasador al regatului Pontic, care asistase în Roma la jocul unui pantomim, fuse așa de încântat de arta actorului, în cât rugă cu stăruință pe împě-

rat să-î dăruiască pe acest om. Patria lui Mitri-date fiind celebră pentru varietatea némurilor și felurimea idiomelor ce grăiaă, cu greu se putea stabili acolo un mijloc de înțelegere între atâtea popóre barbare. Ambasadorul cerea dar pe pantomim, care scia să vorbescă cu gesturi și era singurul în stare a împărtăși tuturora ordinele și voințele suveranului lor.

Dar însemnătatea sociologică a gesturilor trebuie studiată mai ales la popórele înapoiate în cultură. La Boșimani, un popor primitiv din Africa, numărul semnelor suplimentare este așa de mare, în cât nu pot fi înțeleși la întuneric, și nóptea sînt nevoiți a se aduna în jurul focului spre a face vizibile gesticulațiunile lor.

Indienii din Nordul Americei posed un întreg sistem de semne, o completă limbă imitativă, care póte înlocui pe cea vorbită. Un călător englez, care a vizitat aceste triburi americane, povesteste următoarele raportate de Lubbock :

«Ei posed un graiū prin semne, care permite tuturor Indienilor a se înțelege ușor unii cu alții. Când convorbesc în bordeiele lor, ședënd pe piei cu piciórele încrucișate ca Turcii, ei însoțesc fiecare vorbă cu semne manuale, simplă repetițiune de ceea ce spun, așa că un orb sau un surd, care ar asista la convorbirea lor, i-ar pricepe ușor... Și repeđiciunea alternantă a acestor semne egaléză pe a sonurilor articulate».

La aceste popóre gestul e ast-fel un factor

social de absolută necesitate și oglindesc o stare de lucruri, care ar fi fost odinioară a umanității primitive înainte de a fi ajuns în posesiunea graiului. Gesturile stabilesc așa dar puntea peste prăpastia, ce desparte limba nearticulată de cea articulată, și acésta explică importanța lor capitală în chestiunea originilor graiului.

Omenirea însă n'ar fi făcut nici un progres real, n'ar fi putut ajunge la o înaltă tréptă de dezvoltare, dacă ar fi persistat în stadiul gestului. Limba vorbită, transmisă și conservată, iată instrumentul indispensabil al culturei. Numai ea, limba grăită, a putut da naștere civilizațiunii și diverselor ei manifestări: statului, științei, filosofiei și poeziei, religiunilor și superstițiunilor.

După gesturi, o altă manifestățiune importantă a graiului fără cuvinte este *symbolismul*, limba imaginilor și a comparațiunilor, tendența spiritului omenesc de a concretiza abstracțiunile, de-a le da o formă vizibilă și palpabilă. Tóte domeniile naturei au fost puse la contribuțiune spre a oferi pilde și icóne: óia e personificarea blândeții și a răbdării; chiparosul, al cărui lemn nu putrețesc nici o dată, reprezintă mórtea și nemurirea; dafinul e semnul gloriei și al victoriei . . .

Colorile 'și au symbolismul lor: colórea albă este emblema luminei, fericirii și veseliei, pe când cea négră însemnéază întuneric, nenorocire și jale.

La popóarele turco-tatare, colórea albă simboliséză încă onórea, stima, victoria, iar cea négră ruşine şi ocară. De aci rolul ce-l jócă aceste colori în nomenclatura unor popóre: Kara-Ifiak şi Kara-Bogdan adică Român-Negru şi Moldovén-Negru erau numirile, ce ne dedeau ódiniórá Turcii, spre a exprima raportul de subordinaţiune între noi şi suzeranii din trecut.

Valórea diametral opusă a acestor simbóle la diferite popóre arată în de ajuns caracterul lor accidental şi adesea curat arbitrar. Ast-fel pe când la cele mai multe popóre colórea négră e semn de jale şi de cernire, Chinezii se îmbracă în alb în zilele de doliu. Pe când la noi cucuvéua trece drept pasère bocitóre, drept cobe care vestesce o apropiată nenorocire, Grecii cei vechi salutaú apariţiunea paserii favorite a Minervei cu cântece de bucurie, şi astă-đi încă ea e considerată în Grecia ca o emblemă a norocului. Când regele Oton intră pentru întâia órá în Atena, Grecii în semn de bună-venire îi oferirá o cucuvea...

Şi cât de bizare nu sînt unele din aceste credinţe simbolice. De pildă, credinţa că întâlnirea unor anumite soiuri de ómeni şi de animale ar fi o piază bună sau rea, o superstiţiune pe care Germanii au botezat'o cu numele de *Angang*, ceea ce s'ar putea traduce cu «întâlnitură».

La 1757 Mitropolitul Iacov al Moldovei publică o cărţulie, în care relevéză diferite eresuri şi în special credinţa deşértă a unora din creştini

cum că «de-î va eși înainte preot, nu-î va merge bine... dar de-î va eși înainte țigan sau turc sau jidov sau ori-care din férele sêlbaticе, eî atuncea cred că le va merge bine și 'și va face calea cu norocire. O ticăloșii acei creștini! Dară nu pot eî atâta cunosce, cum că diavolul face pacoste, fiind voitor de rêu omului».

Golescu resumă ast-fel aceeași credință: «Călugăr ai văđut cât de departe, du-te la o parte, că îndată te poticnesci...»

Un vechi proverb francez o repetă într'un mod și mai drastic: «Il faut se garder du devant d'une femme, du derriere d'une mule et d'un moine de tous costez».

Italianul se feresce a întâlni de diminéță pe un popă, călugăr, șerpe sau mistreț; dar se bucură, când îi ese înainte o prostituată, un lup, un greere sau o bróscă țestósă.

La Spanioli regásim aceeași superstițiune în nemuritorul roman al lui Cervantes (Don Quijote II, 58): «Cutare se sculă de diminéță, eși din casă și întâlni din întâmplare pe un călugăr din tagma sfintului Francisc Seraficul; iute se întórse înapoi, par-că i-ar fi eșit înainte un sgriptor și fugi îndărât acasă...»

Precum se vede, acéstă credință există la multe popóre și, cu tótă bizareria ei, ea pare a se basa pe diferite asociațiuni de idei, cari pot să ne scape, dar cari nu 'și aű mai puțin rațiunea

lor. Bine înțeles, că caprițiul jăcă un rol însemnat în combinațiuni de asemenea natură.

Pe același principiu al simbolismului se întemeiază știința augurală a celor vechi: prevestirile sorței după vederea saŭ întâmpinarea ómenilor și animalelor.

Cine n'a fost surprins de nenumăratele credințe băbesci la cele două mai culte popóre ale antichității, la Greci și la Romani? Superstițiuni ca predicerea viitorului prin pasări erau împărțite nu numai de órba mulțime, dar de suverani, de ómeni de Stat, de generali. Un Socrate, fiind-că nu admitea credințele vulgare, a fost declarat inamicul patriei și condamnat la mórte. Superstițiunea era atot-domnitóre în clasele cele mai înalte ca și în cele mai de jos ale societății antice.

Un Anibal îndemna pe Antioh de a începe lupta cu Romanii. — Nu cutez, răspuse regele, fiind-că măruntaiele pasérilor nu-mi sînt favorabile. — Ce fel? îl întâmpinâ ilustrul rázboinic, preferi a te încrede în măruntaiele pasérilor de cât în părerea unui vechiŭ general?

La Romani n'aŭ fost mulți Catoni, cari să se mire, că doi auguri se pot uita unul la altul fără a rîde. Același Catone întâlni pe un prieten cu fața îngrijată. — Ce nenorocire ți s'a întâmplat? — M'aștept la tóte, prietene! Inchipuiesce ți, când m'am deșteptat ađi diminéță, am vedut un șórece rođendu-mi pantoful. — Ei bine liniște-

sce-te! Minune ar fi fost, dacă pantoful rodea pe șórece!

Un alt liber-cugetător antic se vede a fi fost și consulul Apiu Claudiu, care, înainte de a se începe o luptă navală, poruncise să se consulte auspiciile, adică să se cerceteze măruntaiele paserilor. Dar găinarul veni consternat să-i spue, că puii nu vor să ėsă din cușcă nici măcar să mănânce. Rîdênd, consulul ordonă să-i cufunde în apă, ca barem să bea, dacă nu voiau să mănânce!

Tot de simbolismul divinațiunii ține și graiul mistic al numerelor. În sistema filosofică a lui Pitagora unitatea reprezenta divinitatea, care conține tot și de la care totul derivă; 2 era principiul rêu, iar 3 simbolul armoniei perfecte. De aci preferența celor vechi pentru numărul 3: anticii béu de 3 orî în onórea celor 3 Grații; mitologia cunosce 3 Parce, 3 Furii, Diana avea 3 fețe, Cerber 3 capete... Tot ast-fel și în basmele nóstre 3 și 9 jócă rolul principal: 3 đine, 3 fete de împêrat... peste 9 mări și 9 țeri...

Numerele neperechi erau la cei vechi de bun augur: đeiî iubesc numerele neperechi (*numero deus impari gaudet*), đice Virgiliu. Credința antică persistă până astă-đi în Orient, unde nu se dau polițe pe sume perechi. De aci titlul faimóseî colecțiunii de povești arabe: 1001 de nopti, deși ea conține numai 1000 de basme. Din contra, în Europa numerele neperechi sînt de rêu augur —

în special 13, când unul trebuie fatal să moră, o reminiscență probabilă de la Cina Domnului cu cei 12 apostoli.

În legătură cu graiul simbolic e un obicei caracteristic, ce ne întâmpină la mai toate popoarele, culte și inculte, și anume: strănutatul, privit ca o piază bună sau rea, ca o adevărire a celor spuse și datina de a ura sănătatea cu acea ocaziune.

În Odisea (XVII, 541) Telemach strănută tare la vorbele Penelopei, care crede atunci, că toate se vor împlini. Grecul și Romanul ura «Să fii sănătos», Evreul doresce «Viață bună» și Mahomedanul «Glorie lui Alah!» Italianul «Felicita», Germanul «Dómne-ajută!». Toate aceste urări se rapórtă la tradițiunea greco-orientală, care explică că, făcându-se ast-fel, se evită eșirea sufletului în momentul strănutării.

În această privință cronicarul moldoven Neculcea ne-a păstrat o curioasă tradițiune în «O samă de cuvinte».

Iată-o, în stilul neaoș al bătrânului cronicar: «Barnovschi Vodă mergând cu multă glótă din țeră la Pórtă, cu mulți boieri și mazili și curteni și cu de cei-lalți mai proști, și preuți și cu călugari, și mergând pe drum și poposind și ședând la masă, a început a strănuta Barnovschi Vodă des și tare. Iară boierii, cari erau la masă cu Barnovschi Vodă, i-a ȃis după obicei: Sănătos, Dómne, și pre voia Măriei Tale! Iară pe urmă, vedând că tot strănută, un boier să fi ȃis: Viermi,

Dómne ! și cum i-aū đis Viermi Dómne, aū și tăcut de strănutat».

Spre a constata din nou analogia unor datini la popóarele cele mai îndepărtate, vom reproduce — ca pendant la tradițiunea lui Neculcea — următórea relațiune a istoricului spaniol Garcilaso de Vega cu privire la expedițiunea lui Hernando de Soto în Florida. O căpetenie americană vine în vizită la celebrul marinar spaniol din secolul al XVI-lea.

«In timpul întrevederii șeful indigen strănută tare : nobilii, cari îl întovărășiau și cari steteau în rînd de-alungul pereților sălei, alătura de Spanioli, începură îndată a înclina cu toții capul, deschidënd și închidënd brațele și făcënd alte gesturi de profund respect și venerațiune, salutând pe căpetenia lor cu diferite cuvinte, tóte cu același înțeles, și đicënd : Sórele să te păzescă, să fie cu tine, să te ilumineze, să te exalte, să te ocrotescă, să 'ți fie priincios, să te apere, să te mântue!» și alte asemenea formule, cari produceau un fel de murmur continuu și trăgănător în timp de câte-va minute. Guvernatorul spaniol, cu totul surprins, đise nobililor și căpitanilor de pe lângă dînsul : «Nu vedeți óre că lumea e pretutindení aceeași». Și acésta sugeră Spaniolilor observațiunea, că popóarele barbare practică adesea aceleași ceremonii ca și cei ce se consideră mai civilizați, ba chiar exageréză încă ceremonialul. De unde se póte crede, că acest obicei de a

saluta la strănutare, atât de răspândit la diferite națiuni, e un fapt natural și nu pornesce de la vre-o epidemie, cum se crede în genere...»

O varietate foarte importantă a Graiului fără cuvinte este *limba visului*, care, prin caracterul ei principal, se raportează la formele anterioare ale simbolismului, dar constituie o divisiune specială prin conținerea unor noue elemente. Grecii, poporul-poet pentru care întreaga natură era plină de viață și de simțire, au personificat și visurile, considerându-le ca spirite intermediare între zei și oameni.

Ast-fel visul devenia un mijloc de comunicațiune între ființele superioare și cele inferioare, între lumea vizibilă și cea pămîntescă, devenia în totă puterea cuvîntului o limbă, prin care zeii grăiau oamenilor. Visele ca și umbrele morților aveau, după tradițiunile elenice, unul și același locaș: țîrmul spre apus de Okeanos, de unde pornia după porunca zeilor să viziteze pe cei adormiți, «căci și visul e de la Joie», dice străvechiul poet.

În timpul din urmă s'au făcut numeroase cercetări spre a se stabili diferența între somn și starea deșteptă a omului. Conținutului adesea bizar și fantastic al visului i s'a dat o explicație parțială: el ar fi o împrăștiere potențată a faptelor și împrejurărilor din ajun, unul din multiplele fenomene ale asociațiunii ideilor.

Constatat este, că temperamentul și modul de traiu au o mare influență asupra viselor. Cholericul visază de funcțiuni onorifice și de përuială, sanguinul de banchete și petreceri — iar flegmaticul nu visază nici de cum. Invęțații visază de cap-d'opere, ce tocmai îi preocupă și nu arareori câștigă în somn o mulțime de idei noue, cari le fac atâta bucurie, în cât se deșteptă. Și atunci, vai! ei se conving, că acele amăgitoare gânduri nu meritaū să le strice somnul.

Unele vise pot avea și consecințe teribile, cum a arătat'o Gr. Alexandrescu în «Ucigașul fără voe». El vęduse în vis o cętă de lupi flămânđi, cari îl prigoniau cu turbare și, în momentul de a-l ajunge, puse mâna pe o pętră și izbi :

Un țipët s'aude... eū saiu în picjóre,
Din somnu-mj de gróză atunci deșteptat,
Soția-mj lipsită d'a viejij suflare
Zăcea... capu-ij tiner era sfărâmat.

Tălmăcirea viselor jócă un rol așa de însemnat în viața popórelor primitive, în cât s'a vędut, cum rapórtă Tylor, un trib australian părăsindu-și țera, fiind-că unul dintr'ai lor visase de o bufniță, care prevestea atacul unui trib învecinat.

În genere, înțelepciunea popórelor recunósce deșertăciunea unor asemenea visiuni: *songes mensonges...*

Dar nu trebuie uítat, că visul împrumută ma-

terialele sale din trecut și din actualitate și le elaborază apoi într'un mod fantastic. În acest sens, fondul visului e real, adevărat. Acesta o admitea deja anticul poet, când susține prin gura Penelopei, că visele pornesc prin două porți: prin porța de fildes, adică cele imaginare și prin porța de corn, adică cele profetice.

Limba visului, care ne interesează în special, e plină de poezie și de originalitate. Ea ne aduce une-orî aminte de graiul inspirațiilor și de cuvintele profetilor. Ceea ce o distinge e o mare plasticitate și o vioiciune incomparabilă a imaginilor. Caracterele ei generale sînt: simbolismul, metafora și mai ales principiul antitesei.

Metaforele visului sînt de natura cea mai plastică și poetică. Ce comparațiune pôte fi mai îndrăzneață și mai frumoasă totdeauna ca următorul exemplu :

Căderea unui *dinte* în vis înseamnă mórtea unei *rude* apropiate: dinții dinainte înseamnă copii sau rudeniile mai apropiate, cei de sus pe bărbat, cei de jos pe femei; dintele de sub ochiul drept e tatăl, cel de sub ochiul stîng e mama...

Visul e une-orî o visiune și atunci traduce obiectele în imagini și simbóle :

Ace înseamnă dușmănie, *ață* taină, *foc* bucurie, *friptură* grijă.... *anteriū* de veî vedea în vis, înseamnă statornicia muierii; *nasul* pierdendu-l de te veî visa, înseamnă pagubă...

Experiența dovedind lipsa de temeiū a viselor ca pređiceri pentru viitor, ba vedēnd cā se întimplā tocmai contrariul de cele visate, poporul a cāutat sā le tālmācēscā d'andósele, sā le interpreteze anapoda, de tunde marea importanță a antitesei în limba visului. Ast-fel :

Cālāū visānd cā veđi, onóre veı avea ;

Cimitir, noroc pe viitor ;

Diatā făcēnd de veı visa, însemnēzā viață lungā ;

Lacrimē visānd cā lācrimezi, bucurie însemnēzā ;

Mormînt însemnēzā cāsătorie, nuntā sau nascere de copil ; visānd cā te înmormintēzā, veı trăi mult ; a vedea o înmormintare însemnēzā norocire, avuție ; visānd cā ai fost la înmormintare, veı primi o scire bună.

Mitropolit visānd, aratā cā puținā speranță s'ai ;

Nuntā jucānd de veı visa, pagubā însemnēzā ; iar visānd cā ești la nuntā, însemnēzā māhnire ;

Sicriū c'un mort, sǎnătate aratā ;

Spānzurat visāndu-te, veı fi înălțat într'o slujbā mare.

Imaginile limbei visului depind de epocă, națiune, mediū și împrejurări personale. Un dicționar comparativ al limbei viselor ar putea scóte la luminā interesante rezultate cu privire la simbólele și metaforele, cari variēzā de la un popor la altul ¹⁾

Trecēnd la o altā varietate a subiectului nostru, se póte un graiū mai eloquent ca trāsurile feței, ca fisionomia, care, și când tace omul,

¹⁾ Câte-va specimene comparative se pot vedea în cartea lui Kleinpaul, care ne-a inspirat studiul de față : *Sprache ohne Worte*. Leipzig, 1888, p. 69 urm.

rămâne încă plină de expresivitate. Tóte mișcă-
rile sufletului nostru le trădeză jocul fisionomieii,
care póte exprima succesiv plăcere saũ desgust,
mândrie saũ umilință. Dacă însă fața e obicínuit
o imagine fidelă a stării nóstre psihice, apoĩ une-
ori ea e o oglindă imperfectă și chiar amăgitoare:
fisionomia adesea înșală și nu merită nici o în-
credere — *fronti nulla fides...*

De câte ori o figură de Christ nu ascunde
un suflet depravat și de câte ori urâțenia impe-
lițată nu disimuleză cele mai înalte calități ale
inimei și ale geniului!

Nu numai fața în totalul ei, ci și fie-care din
părțile-i mai răsărite merită atențiunea specială a
fisionomiștilor ca indicii expresive mai mult saũ
mai puțin sigure a particularităților firii omenesci.
Tóte acestea însă cu multă rezervă, căci o repe-
tăm: *Fronti nulla fides!*

Cel mai important element al feței e nasul,
care póte fi considerat ca firma caracterului și cri-
teriul exterior al capacității. La noi nasul se bu-
cura odinióră de o mare considerațiune. Eticheta
ceremonialului domnesc prescriea, ca o condi-
țiune indispensabilă, posesiunea intactă a nasului;
cel ce n'avea nas saũ era însemnat la nas, era
exclus de la privilegiul suveranității. De aceea pe
atunci era adesea la ordinea țilei tăierea efectivă
a nasului ca o pedépsă infamantă, pe când tim-
pul nostru egalitar nu mai practică vechiul obi-
ceiũ de cât cel mult în sens figurat saũ metaforic.

Dar ochii, acésta oglindă a sufletului, ce mai limbă grăiesc ! Blonđi și albaștri, ei lucesc chimeric saŭ luminéza calm și rece ; negri și plini de foc, ei ard cu patimă saŭ rămân insondabili ca și adâncul mării.

Ar mai fi să pomenim despre una din formele cele mai gingașe ale Graiului fără cuvinte, despre limba amorului, a amicieii și a respectului, limbă vorbită și înțelésă în tóte zonele, despre sărutat, prin care « ne spunem atât de multe fără a ȓice un cuvînt » :

Avec deux yeux bavards parfois j'aime à jaser ;
Mais le seul vrai langage, au monde, est un baiser.

În piesa Henric IV de Shakespeare (act. III, sc. I) Edmond Mortimer nu scie dialectul galic, iar lady Mortimer nu scie englezesce ; dar el se mângâie cu ideia, că înțelege sărutările ei și dînsa pe ale lui, și acésta e o limbă destul de simțitoare . . .

Neputênd slei un subiect, a căruí vastitate covîrșesce cu mult sfera viului graiŭ, am căutat a ilustra numai câte-va din cele mai cunoscute mijlóce de împărtășire a ideilor fără întrebuiņțarea vorbelor.

ADAOSE

P. 2. *Țile de împrumut*. În studiul d-lui Marienescu «Baba Dochia și Babele» (Familia din 1872) se spune, că țilele cele ce trec peste 12 Martie se numesc *Țilele împrumutării* sau *Împrumutări*.

P. 12 notă. Tradițiunea rutână analogă poartă titlul de *Baba Ieudocha*; cf. asupra-î: Monastyrsky, *Die Rutenen in der Bukowina*. Cernăuți, 1889, vol II, p. 52 urm. — Wickenhauser, *Molda* (1881), vol. I, p. 4 și 236. — Simiginowicz, *Volkssagen aus der Bukowina* (1885), p. 136. — Kaindl, *Die Huzulen*. Wien, 1894, p. 85—86.

P. 20. *Versiuni arabe*. Veđi interesantul articol al arabistului René Basset «Les Jours d'emprunt chez les Arabes» în *Revue des traditions populaires*, An. V (1890), p. 151—153. Kabylii posed aceeași tradițiune, dar privitoare la Ianuarie și Februarie. La Arabi Țilele Babei sînt menționate de istoricul Masudi din sec. IX (Prairies d'or, ed. et trad. Barbier de Meynard, tome III) și Kazwini (Ağaib el Ma'hlukat, ed. Wüstenfeld. Göttingen, 1849, p. 47). Acest din urmă ne dă următoarele amănunte: Unii povestesc, că o ghicitoare arabă anunțase tribulul ei către sfîrșitul ernei un frig strașnic, de care turmele vor suferi mult. Omenii însă nu ținură sēmă și tunseră vitele bizuindu-se pe apropierea primăverii. Dar în urma unui ger aspru semănăturile și turmele fură prăpădite și acele țile s'au numit *Țilele Babei*.

P. 31 notă. Din eróre s'a Țis acolo, că etimologia Dochiei din *εὐτόχεια* aparține răposatului Manguica; în realitate ea a fost emisă de d. Marienescu și Manguica o rectifică în articolul seŭ despre «Dochia».

P. 62. Legenda macedo-română a *Meșterului Manole* a fost obiectul unui studiu comparativ de Kurt Schladebach (*Erster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, 1894, p. 79—122). Variantele nōstre neo-grecesci au fost tōte utilizate de d. Kurtbach.

P. 64. Numele meşterului măi sună în variantele analizate de d. Kurtbach: *Pavel* (Bulgari), iar numele soţiei: *Evcharis* (Albanezi), *Tutorka* şi *Giurgea* (Bulgari). Adăogăm aci că în versiunea ţigănească orientală corespunzătoare, ce a rămas necunoscută d-lui Kurtbach, meşterul se numeşte asemenea *Manole*, ca şi în variantele române, bulgare şi neo-grece; iar soţia: *Lenga*. Veđi acea versiune la Miklosich, *Mundarten der Zigeuner* III, 12 reproducă după Paspatis, *Etudes sur les Tschinghianés*, p. 620. Iată pe scurt această versiune: Odată 12 frađi, cu cel măi mare Meşterul Manole, clădiau un pod, dar o parte se ridica, alta se surpa. Tođi 12 aveau o prietenă, pe care o ūbiau fórte şi pe care o numiau draga lor logodnică. Soţia lui Manole, Lenga, venind cu mâncarea, ūl întrebă: de ce nu mănânci pâine cu mine? — Inelul 'măi cădu în apă, du-te şi scóte-mi-l...

P. 102 notă. Articolul «Ielele», publicat de d. Marienescu în *Familia*, nu aduce nimic nou în chestiune.

P. 178. Despre *Căpcâni* şi *Cătcăuni*, identificat cu Tătarii şi antropofagii, veđi încă tradiđiunile culese de învăţatorul Sofroniu Liuba din satul Maidan şi publicate în Revista d-lui Tocilescu, vol. VII (1894), p. 428—432. Cf. şi *Şedătórea*, An. III, p. 30.

P. 189. Despre *Cinocefali*: cf. articolul lui Cordier «Les Cynocephales dans la légende» în *Revue des traditions populaires* V, 71—89.

P. S. În cariera mea ştiinţifică mi-a fost dat adesea să ved ceea ce sînt în stare la noi în ţeră nesciinţa, ura şi invidia. Fađă însă cu nise detractorii lipsii de orūce scrupul, mi-am impus o rezervă absolută şi în loc de a-mă pierde vremea cu combaterea unor adversari neleali, am căutat a răspunde birfirilor nedemne cu repeđite doveđi de viađă intelectuală. Dar articolul d-lui Arune Densuşianu asupra «Basmelor Române» (Revista critică literară din 1895) mă silesce a eşi un moment din acea rezervă şi a protesta în contra acestei batjocure a ştiinţei şi a bunului simţ. Omul, care a căştigat o tristă celebritate prin parodiile sale critice asupra lui Alexandri şi Eminescu, cel ce a provocat în tótă ţera un ris omeric prin propriile sale Poesii, se erige de astă dată în apreciator al ştiinţei şi ne dă o nouă mostră de critică, în care pedantismul şi presumpţiunea serbeză o adevărată orgie. Noroc că, în fundul tabloului, se zăresce cunoscuta *marotă* a înţeleptului din Densuş şi atunci un zîmbet despreţuitor ia locul indignării...

TABLA DE MATERII

PREFAȚĂ (V—VII).

DILELE BABEII ȘI LEGENDA DOCHIEII (I—45).

Identitatea concepțiilor populare sub raportul psihologic (1). — Elementul topografic și cel meteorologic (2). — Evoluțiunea specială a legendei române (2). — Dile de împrumut (2; cf. 245).

Dilele Babeii (3—29).

Sulzer și Andreas Wolff despre *Dilele Babeii* (4). — Tradițiunii corespunzătoare la Bucurescenii și la ciobanii din Bucegi (6). — Explicațiunea elementului topografic (7). — Stânci antropomorfe în Moldova, Muntenia și Macedonia (8). — Tălmăcirea lor legendară (9). — Varianta macedo-română (10). — Un basm bănățen de aceeași origine (11). — Versiuni paralele la Grecii moderni și la Cehii (12; cf. 245). — Dilele Babeii la popoarele balcanice: versiunea sârbă, bulgară, slovenă, albaneză, neo-gracă și orientală (15—19; cf. 245). — Motivul identic la popoarele romanice: versiunea provențială, elvețiană, franceză, italiană, spaniolă și portugeză (20—28). — Versiunea scoțiană (29).

Legenda Dochiei (30—45).

Viața sfintei *Evdochia* (30). — Identificarea sfintei cu Baba primitivă (31). — Evoluțiunea literară a legendei (32). — O baladă de Asache (33). — Transformarea ei într'un document istoric (35). — Izvorul ei probabil (36). — Tradițiunea antică a Niobei (38). — Variatele interpretări ale acestui mit (41). — Iluziunea optică punctul de plecare al creațiunii poetice (43).

Concluziune (43—45).

Tendența de personificare a spiritului popular (44). — Elementul etic în producțiunile sale (44). — Caracterul provizoriu al folklorului (45).

LEGENDA MEȘTERULUI MANOLE LA GRECII MODERNI (47—66).

Credința în zidirea ómenilor de vii (47). — Caracterul ei primitiv animist (48). — Literatura chestiunii (49; cf. 245). — Aceeași credință la Grecii moderni (50). — Cântecul lor popular despre această datină (50). — Versiuni poetice din Corcira, Zacint, Creta și Atena (50—56). — Caracteristica variantelor paralele (57). — Balada maghiară despre zidirea cetății Deva (58). — Balada sãrbã despre podul de peste Dibra (60). — Cântecul bulgar despre fecióra ziditã de vie (62). — Cântecul macedo-român despre puntea de Narta (63). — Trãsuri comune ale acestor diferite versiuni (64; cf. 246). — Concepțiunea poeticã la Greci, Sãrbi și Români (65).

IELELE SAU DÎNELE RELE (67—173).

Tendența animistã a omului primitiv (67). — Persistența credințelor panteiste (68). — Numiri-eufemiste date spiritelor rele (69). — Exemple despre puterea numelor (70; cf. 134). — Epitetele dînelor aeriene în limba romãnã (71). — Personificarea aerului sãu a vîntului (72).

Ce sînt lelele? (72—79).

Caracterizarea lor în literatura nãstrã lexicograficã (73—74). — Representarea lor în literatura popularã (75—76) și în cea beletristicã (77—78).

Rolul lelelor în literatura popularã (79—93).

Descãntece de lele din Moldova, Muntenia, Bucovina și Ardél (80—88). — Tradițiunii și credințe din Muntenia (89). — Pomenirea Ielelor în basme (90—92).

Numirea sinonimã «Dînele» (93—96).

Originea acestei numiri eufemiste (93). — *Bóla de-Dînele*: descãntecul și tratamentul ei bãbesc (94—95).

Vîntósele și Frumósele (96—112).

Ce sînt *Vîntósele*? (96—98). — Identitatea lor cu lelele (99). — *Bóla de-vînt* (102). — *Frumósele* și caracteristica lor (103). — Ele sînt un simplu epitet al Ielelor (104). — Identificarea ambelor de cãtre Cantemir (105). — Existența lor la Români din Macedonia (107—111).

Polionomia lelelor (112—126).

Șólmanele și caracteristica lor (112—115). — *Mãiestrele* (116—118). — *Fetele lui Șandru* (119). — Paserea mãiastrã *Andilandi* (121). — *Milostivele* (123). — *Sfintele* (124). — *Fetele codrului* (124). — *Dînele* (125).

Etimologia vorbeii lele (126—135).

Opiniuni emise asupra originii Ielelor de Sãulescu, Marian, Laurian și Maxim, Cihac și Hasdeu (126—130). — Noțiunea fundamentalã a Ielelor e aer sãu *vînt* (131). — Originea lor turanicã (132). — Combaterea acestei etimologii prin argumente psihologice (134; cf. 70).

Ființe mitice analoge lelelor (135—153).

Rusalii și caracteristica lor (135—138). — Originea și evoluțiunea lor din sərbătorea omonimă (139). — *Sila Samodiva* în basme și în cântece (141). — Provenința-y din Bulgaria (143). — De aceeași origine sînt și *Iudele* (145). — *Vilva* și caracteristica ei (147—149). — *Vilele* sërbe și slovene (150). — Etimologia vorbeii Vilva (152).

Rolul vîntului în folklor (153—166).

Personificarea Vîntului în mitologia vedică și elenică (154). — Același fenomen în basmele noastre (156). — Credința despre *Vîntul-turbat* (157). — Vîrtejul în mitologia germanică (161). — *Elbe* sau *Elfe* ca fiine aeriene (162). — *Neraide* la Grecii anticii și moderni (163). — *Perite* la Albanezii (165). — *Silfele* medievale (166).

Raportul lelelor cu Irodiada (166—171).

Legenda Irodiadei (167). — Rolul ei în descîntece (169). — Reprezentantele ei *Avestița* și *Samca* (169). — Etimologia vorbeii Samcã (171).

Concluziune (171—173).

Specificarea topografică a nomenclatureii Ielelor (172). — Prototipul Dînelor rele (172).

CĂPCĂNI, CĂPCĂUNI, CĂTCĂUNI (175—190).

Influența Alexandriei (175). — Elemente împrumutate dintr'însa (176). — *Căpcăni* sau *Cătcăuni* (177). — Identificarea lor cu Tătarii canibalii (178; cf. 246). — Calmuș antropofagii (179). — Ómenii cu cap de căine (182). — Sensurile vorbeii *căpcăun* (183). — Tradițiunii paralele la popórele balcanice: la Bulgarii, Slovenii, Neo-Grecii (186—188). — Elian și Pliniu despre Cynocephalii (189; cf. 246). — Originea istorică a credinței despre canibalii cu cap de căine (190).

JIDOVII SAŪ TĂTARIII SAŪ URIAȘII (191—215).

Invasiunea Tătariilor (191). — Gróza ce inspiră (192). — Localități cu numele lor (193). — Identificarea Jidovului cu Tătar (193). — Provenința etnică a nomenclatureii uriașului (194). — Jidov sau Tătar cu înțeles de uriaș (195). — Legende despre Jidovii primitivii (196). — Locuțiunea «de când cu Jidovii...» (197). — Muncă *jidovescă* (198). — Cetatea *Fidova* (199). — Movile și măgure de Jidovii (201). — Vorba *jid* în limbile sud-slavice (202). — Raportul între Jidovii și Tătarii (203). — Cazarii considerații ca Jidovii-Tătarii (204). — Itinerarul lor probabil (205). — Elementul etnografic al judaismului din țerile dunărene (206). — Istoricul acesteii ipotese (207). — Părerii contradicțore (209). — Tradițiunii bulgare despre Elinii, Jidovii și Latinii (210). — Specificarea lor topografică (211). — Legende analoge în Sërbia (212). — Criteriul exclusiv religios e insuficient pentru explicarea problemeii (212). — El trebuie completat cu principiul istorico-geografic (213). — Exemple corespundătoare (214). — Formularea legii de psihologie populară (215).

FILOSOF — FIROSCOS (217—223).

Epoca introducerii vorbeii *filosof* în limba română (217). — Filosoful identificat cu astrologul (218). — Interesantă diferențiere logică (219). — Cantemir despre modul cum judecă poporul știința (220). — Citațiuni relative la nuanțele vorbeii *firoscos* (221). — Analogii externe (222). — Schopenhauer și Seneca despre natura geniului (223).

GRAIUL FĂRĂ CUVINTE (225—241).

Diferite mijloce de comunicațiune intelectuală (225). — Ruinele patriei și eloquența lor (226). — Gesturile saū graiul manual (227). — Importanța lor sociologică la popórele primitive (228). — Symbolismul și modurile sale de expresiune (229). — Caracterul lor accidental și arbitrar (230). — Superstițiunea numită *Angang* (230). — Vechimea și răspândirea ei (231). — Știința augurală și libera-cugetare în antichitate (232). — Graiul mistic al numerelor (233). — Data strănutării și ceremoniia corespunđătoare (234). — Universalitatea și analogia ei (235). — Limba visului (236). — Tălmăcirea viselor și rolul ei la popórele inculte (237). — Caracterele generale ale limbei visului (238). — Plasticitatea metaforelor ei (238). — Principiul antitesei în domeniul oniromanției (239). — Graiul fisionomieii (240). — Limba ochilor și a sărutatului (241).

ADAOSE (243—244).**TABLA DE MATERII (245—248).**